

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ
VE DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda KİRAZ

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

MAYIS – 2019

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ
VE DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda KİRAZ

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

MAYIS – 2019

Eda KIRAZ tarafından hazırlanan “İran İslam Cumhuriyeti'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikası” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi:28/05/2019

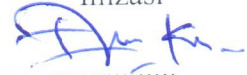
(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı)

Kanaati

İmzası

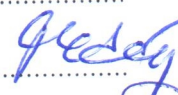
Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ.....

Başarılı

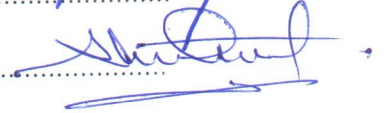
Doç. Dr. Ramazan ERDAĞ.....

Başarılı

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEŞİL.....

Başarılı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28/05/2019

Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Eda KİRAZ

28.05.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: STRATEJİK KÜLTÜR YAKLAŞIMI	5
1.1. Strateji Nedir?.....	5
1.2. Uluslararası Güvenlik Çalışmaları ve Stratejik Kültür.....	6
1.2.1. Birinci Nesil Tartışmaları: Snyder, Stratejik Kültür ve İlk Tartışmalar	8
1.2.2. İkinci Nesil Tartışmaları: Stratejik Kültür Bir Hegemonya Aracı mı?.....	12
1.2.3. Üçüncü Nesil Tartışmaları: Gray-Johnston Tartışması: Kültür Davranıştan Ayrı Ele Alınabilir mi?	13
1.3. Stratejik Kültür ve Kültürel Realizm Kavramı.....	15
1.4. Stratejik Kültürün Değişmesi	21
1.5. Stratejik Kültür Analizi	21
1.5.1. Analizin Nesnelere	22
1.5.2. Analizin Metotları	22
1.5.3. Ampirik Analiz.....	22
BÖLÜM II: İRAN'IN ULUSAL GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA KARAR ALMA MEKANİZMASI	24
2.1. İran'ın Ulusal Güvenlik Karar Verme Mekanizması	24
2.2. İran Karar Verme Biçiminin Karakteristik Özellikleri.....	25
2.3 Siyasi Kurumlar	26
2.3.1. Velayet-i Fakih: Büyük Rehberlik Makamı	26
2.3.2. İslami Şura Meclisi.....	28
2.3.3. Anayasa Koruyucular Konseyi.....	28
2.3.4. Uzmanlar Konseyi.....	29
2.3.5. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (DYTK).....	29

2.3.6. Cumhurbaşkanlığı	30
2.4. Askeri Kurumlar	31
2.4.1. İran Ordusu (Ardeş).....	32
2.4.2. Devrim Muhafızları Ordusu (DMO)	32
2.4.3. Kudüs Gücü	36
2.4.4. Besic Direniş Gücü.....	36
2.4.5. Genelkurmay Başkanlığı	37
2.4.6. Milli Güvenlik Yüksek Konseyi (MGYK).....	38

BÖLÜM III: İRAN İSLAM CUMHURİYETİ’NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ’NÜN YAPISI.....41

3.2. Düşmanın Doğası ve Tehdidin Niteliği	57
3.2.1. Küresel Tehdit : “Anti-Emperyalizm”.....	61
3.2.1.1. ABD: “Büyük Şeytan”	61
3.2.1.2. Rusya’ya Bakışı.....	65
3.2.2. Bölgesel Tehditler	66
3.2.2.1. İsrail: “Siyonist Rejim”	66
3.2.2.2. Arap Monarşilerine Bakışı: “Kukla Devletler”	67
3.3. Güç Kullanımının Etkinliği: Sert ve Yumuşak Gücün Birlikte Kullanımı	76
3.3.1. Sert Güç Unsurları	77
3.3.1.1. Nükleer Program	77
3.3.1.2. Stratejik Roket ve Füze Gücü.....	79
3.3.1.3. Gerilla Donanması.....	80
3.3.1.4. Vekil Savaş Kabiliyeti.....	81
3.3.2. Yumuşak Güç Unsurları	83
3.3.2.1. Devrim İhracı	83
3.3.2.2. İtibar ve İmaj Yönetimi	83
3.3.2.3. Propaganda	84

BÖLÜM IV: OPERASYONEL SEVİYEDEKİ VARSAYIMLAR VE İRAN’IN ÇATIŞMA DAVRANIŞI.....86

4.1. Savunma Stratejisi	86
4.2. Asimetrik Savaş Stratejisi.....	92
4.3. İran’ın Çatışma Davranışı.....	93

4.3.1. Dolaylılık ve Belirsizlik	94
4.3.2. Taktiksel Esneklik	96
4.3.3. Stratejik Sabır	100
4.3.4. Karşılıklılık ve Orantılılık	102
4.3.5. Stratejinin Manevi Boyutunu Vurgulamak	104
4.4. Stratejik Tercih Sıralaması	107
4.5. Stratejik Kültürün Davranış Üzerinde Test Edilmesi	114
4.5.1. İran-İrak Savaşı	114
4.5.1.1. Tanker Savaşları	118
4.5.1.2. Savaşta Stratejiler	122
4.5.1.3. Değerlendirme	124
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	135
ÖZGEÇMİŞ	149

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKK	: Anayasa Koruyucular Konseyi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BWC	: Biyolojik Silahlar Sözleşmesi
CIA	: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CWC	: Kimyasal Silahlar Sözleşmesi
DMO	: Devrim Muhafızları Ordusu
DYTK	: Düzenin Yararını Teşhis Konseyi
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KBF	: Kıtalararası Balistik Füze
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
M.S	: Milattan Sonra
MGYK	: Milli Güvenlik Yüksek Konseyi
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlene Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ^{[1][2]}
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Mao'nun Zıtlıklar Sınıflandırması	60
Tablo 2: Stratejik Karar Alıcıların Stratejik Kültür Kapsamında Puanlanması	87

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Stratejik Kültürün Merkezi Paradigması	15
Şekil 2: İran'ın Ulusal Güvenlik Karar Verme Süreci.	30
Şekil 3: İran'ın Milli Güvenlik Yapısı	40
Şekil 4: Stratejik Tercih Spektrumu	42
Şekil 5: Ruhullah Humeyni'nin Düşünsel Haritası	54
Şekil 6: Ali Hamaney'in Düşünsel Haritası	55
Şekil 7: İran'ın Stratejik Tercih Spektrumundaki Konumu	88
Şekil 8: Stratejinin Birbiriyle İlişkili Seviyeleri (Interrelated Levels of Strategy)	108
Şekil 9: İran'ın Birbiriyle İlişkili Strateji Seviyesi	111

Tezin Başlığı: İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ VE DIŞ POLİTİKASI

Tezin Yazarı: Eda KİRAZ

Danışman: Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2019

Sayfa Sayısı: 8 (ön kısım) + 149 (tez)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Uluslararası ilişkilerde temel aktörlerin davranışlarını açıklamak için birçok teori geliştirilmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bu aktörlerin davranışlarını açıklamada kültürel unsurlara giderek daha fazla önem verilmiştir. Bu doğrultuda güvenlik çalışmalarında önemli bir yere sahip olan stratejik kültür devletlerin dış politika tercihlerini ve karar alma süreçlerini şekillendiren kültürel unsurları, kimliği, norm ve mitlerin oluşumunu ve etkilerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, İran'ın devrim sonrası dönemde sergilediği güvenlik ve dış politika yaklaşımını stratejik kültür bağlamında ele almakta ve İran'ın stratejik kültürünün dış politikaya yansımalarını incelemektedir. Dünya siyasetinde gerek söylemleri gerek eylemleri ile sıkça tartışma konusu olan İran'ın davranışları Alastair I. Johnston'un kavramsallaştırdığı stratejik kültür çerçevesinde analiz edilmektedir. Buna göre çalışmada başlıca araştırma sorular şunlardır:

- İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana tutarlı bir stratejik kültürü var mıdır? Evet ise, bu stratejik kültürün temel özellikleri nelerdir?
- İran'ın stratejik kültürü dış politika kararlarını ve davranışlarını etkilemekte midir?
- Evet ise, İran'ın stratejik kültürünün dış politika davranışı üzerindeki etkisi hangi örnek olay veya eylemlere yansımaktadır?

Alaistair Johnston'un kavramsallaştırmasında stratejik kültür devletleri başlıca üç kategoride değerlendirmektedir; uzlaşmacı, savunmacı ve saldırgan. Yukarıdaki sorular ve bulgular ışığında bu çalışma İran'ın temelde savunmacı bir devlet olduğunu ileri sürmektedir. İran'ın savunmacı bir anlayışı benimsemesinin temelinde etrafının sürekli düşmanlarla çevrili olduğu algısı vardır. İranlı karar alıcıların zihinsel arka planında yatan bu düşünce dış politika seçeneklerini daraltmış ve güvenlik eksenli bir tutum sergilenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu stratejik düşüncenin doğal sonucu olarak İran'ın dış politikada alanı daralmış ve bu alanda en belirgin araç olarak caydırıcılık stratejisi yer almıştır. Stratejik kültürün operasyonel kısmını oluşturan bölümde ise İran'ın stratejik kültürünün davranış üzerindeki etkisi İran-İrak Savaşı üzerinde test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Stratejik Kültür, Güvenlik, Dış Politika, İran-İrak Savaşı

Title of the Thesis: STRATEGIC CULTURE AND FOREIGN POLICY OF IRAN ISLAMIC REPUBLIC	
Author: Eda KİRAZ	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Tuncay KARDAŞ
Acceptance Date: 28 May 2019	Nu. of pages: 8 (pre text) + 149 (thesis)
Department: Middle Eastern Studies	
<p>Several theories have been developed to explain the behavior of key actors in international relations. Especially in the post-Cold War period, cultural elements are given more importance in explaining the behaviors of these actors. In this direction, the strategic culture, which has an important place in security studies, aims to reveal the cultural elements, identity, formation and effects of the norms and myths that shape the foreign policy preferences and decision-making processes of the states. This study examines Iran's security and foreign policy approach in the post-revolutionary era in the context of strategic culture and investigates the reflection of Iran's strategic culture on foreign policy. The behavior of Iran, which is a subject of frequent debates in world politics with its rhetoric and actions, is analyzed within the framework of strategic culture that Alastair I. Johnston conceptualizes. Accordingly, the main research questions in the study are:</p> <p>a) Does the Islamic Republic of Iran have a consistent strategic culture since its inception? If yes, what are the main characteristics of this strategic culture?</p> <p>b) Does Iran's strategic culture influence foreign policy decisions and behaviors of Iran?</p> <p>c) If yes, In which case events or actions does Iran's strategic culture influence its foreign policy behavior?</p> <p>In the conceptualization of Alastair Johnston, strategic culture evaluates states in three main categories; accommodationist, defensive and offensive. In the light of the above questions and findings, this study suggests that Iran is essentially a defensive state. On the basis of Iran adopting a defensive understanding, there is a perception that its environment is constantly surrounded by enemies. This idea, which lies in the mental background of Iranian decision makers, narrowed its foreign policy options and the result of a security-oriented attitude has brought along. As a natural consequence of this strategic thinking, Iran's foreign policy has narrowed and a deterrence strategy has been the most prominent tool in this field. In the section that constitutes the operational part of the strategic culture, the influence of Iran's strategic culture on behavior is tested on the Iran-Iraq War.</p>	
Key Words: Iran, Strategic Culture, Security, Foreign Policy, Iran-Iraq War	

GİRİŞ

Uluslararası literatürde devletlerin savunma, güvenlik ve dış politikaya ilişkin davranışlarını açıklamada uzun yıllar realist yaklaşım egemen olmuştur. Realist yaklaşım uluslararası sistemin hakim aktörleri olarak kabul ettiği devletlerin, çıkarlarını maksimize etme amacıyla rasyonel bir şekilde hareket ettiğini ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra devletlerin sergilediği reelpolitik davranışın nereden geldiğini açıklarken klasik realistler bunu insan doğasında var olan bencillik ve kendi çıkarlarının peşinde koşma arzusuna bağlarken; neorealistler ise bu davranışı anarşinin ürettiğini ve uluslararası sistemde gücün dağılımı ile ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Ancak realist teori reelpolitik olmayan davranışı açıklamada zorlanmaktadır. Johnston'a göre inşacılar da realizmi bu anlamda eleştirerek reelpolitik olmayan davranışı açıklamaya odaklanmışlar ancak bunu yaparken reelpolitik davranışı açıklamada realistlerin hakimiyetini isteksizce daha da sağlamlaştırmaktadırlar¹. Buradan hareketle Stratejik kültür reelpolitik olsun yada olmasın aktörlerin sergilediği tüm davranışların temelinde düşünsel nedenlerin yattığını iddia ederek daha kapsayıcı bir iddia ortaya atmaktadır. Stratejik kültür her iki davranış biçiminin arkasında yatan kültürel unsurlara odaklanırken inşacılar sadece reelpolitik olmayan davranışları açıklamaya odaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle stratejik kültür sadece "sapkın ve reelpolitik olmayan" davranış özünde düşünsel olabileceği iddiasını reddederek sapkın olmayan davranışların da düşünsel nedenlerle açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Dış, güvenlik ve savunma politika tercihlerinde aktörlerin zihinsel arka planlarında yer alan kültürel öğelerin etkisiyle hareket ettiğini iddia eden stratejik kültür kavramı, devletlerin dış politika tercihlerini ve karar alma süreçlerini şekillendiren norm ve mitlerin oluşumunu ve etkilerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Öte yandan devletlerin dış politikasına etki eden başka faktörlerin de var olduğunu kabul etmekle birlikte bu faktörlere anlam veren unsur stratejik kültürdür. Diğer bir ifadeyle bir devletin stratejik kültürü mevcut konjonktürü nasıl anlaması gerektiği konusunda sınırlar koyar, yönlendirir ve karar vermesinde etkili olur. Stratejik kültür, araştırılan ülkenin dünya görüşünü, hedeflerini ve tehdit algılamalarını ortaya çıkarmasının yanı sıra kendisinin ve başkalarının davranış kalıpları, motivasyonları hakkında doğru soruları sormamızı sağlar. Burada

¹ Alastair Iain Johnston, "Maocu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji", **Milli Güvenlik Kültürü: Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik**, Peter J. Katzentein (Drl.), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014, s.247.

belirtilmesi gereken önemli bir husus stratejik kültür realizmi eleştirmekle birlikte ona tamamen karşı çıkmaz; bunun yerine rasyonaliteyi tamamen dışlamadan rasyonel tercihlerin kültürel unsurlarla açıklanabileceğini iddia eder. Böylelikle Johnston “kültürel realizm” kavramıyla realizmin eksik olan yanını tamamladığını ileri sürer.

Bu çalışmanın amacı, stratejik tercihlerin belirlenmesinde yadsınamaz bir etkiye sahip olan stratejik kültürü, uluslararası arenada agresif tutumu, tehditkar söylemleri ve nükleer programıyla çokça tartışılan İran İslam Cumhuriyeti özelinde incelemektir. İran, dünyada anlaşılması zor, içe dönük ve tehlikeli bir ülke profili çizmekte ve uluslararası toplum tarafından strateji ve politikalara alışılmadık yaklaşımlar getiren sıra dışı bir rakip veya aktör olarak görülmektedir. Bu yaklaşımlar İran’ın karmaşık siyasi yapısını, stratejisini ve güç kullanımını incelemeyi gerektirmektedir. Söz konusu teorik çalışmayla, İran’ın bu belirsiz devlet kimliğinin daha anlaşılır hale getirilmesi hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda Alastair Johnston’un kavramsallaştırdığı stratejik kültür tanımı ve yöntemi kullanılarak, öncelikle İran İslam Cumhuriyeti’nin stratejik kültürünün var olup olmadığı incelenmektedir. Böylelikle Johnston’un semboller sistemi olarak tanımladığı stratejik kültürün ilk ayağı olan merkezi paradigmaya ilişkin sorular belirlenen analiz nesnelerinde incelenmektedir. Ardından ortaya konulan stratejik kültürün güvenlik ve dış politika kararlarını etkileyip etkilemediği tartışılmaktadır. Aktörlerin davranışlarını anlamada kültürel faktörler önemli olmakla birlikte, stratejik kültür yaklaşımı İran’ın stratejik davranışını anlamanın “anahtarı” veya tek faktörü değildir. İran’ın dış ve savunma politikasını şekillendiren faktörler tek bir değişkene indirgenemez. Kişilik, politika ve ulusal çıkarların rekabet etme algılarının tümü kritik rol oynamaktadır ancak stratejik kültür bunların hepsini etkileyebilmektedir. Bu nedenle, stratejik kültür yaklaşımının, İranlı karar alıcıların dünyayı nasıl gördüğü ve neyi neden yaptıklarını anlama konusunda yararlı bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve açıklanmaktadır. Stratejik kültür kuramının güvenlik çalışmaları literatüründeki yeri, ortaya çıkışı, Alastair Johnston'un stratejik kültür tanımı ve metodolojisi açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise İran'ın devrim sonrası süreçte sil baştan hazırlanan ve dünyada eşi benzeri olmayan karar alma süreci ve bu kapsamda siyasi ve askeri kurumları açıklanmaktadır. Zira bir devletin güvenlik ve dış politika kararlarını, o devletin karar verme sürecinden ve siyasal sisteminden bağımsız değerlendirmek anlamsız olacaktır. Üçüncü bölümde ise İran'ın devrim sonrası güvenlik ve dış politika tercihlerini sınırlandıran bir stratejik kültürün var olup olmadığı incelenmektedir. Belirlenen analiz nesnelere İran'ın devrim sonrası güvenlik ve dış politikalarına yön veren aktörlerin konuşmaları, demeçleri, mesajları ve bildirimleri incelenmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise yapılan analizler neticesinde İran'ın devrim sonrası stratejik kültürünün yapısına ilişkin genel bulgular ve stratejik tercihlerini sınırlandıran unsurların davranışlarına yansımaları incelenmektedir.

İran'ın devrim sonrası dış politikası üzerine yapılan teorik çalışmalar genellikle realizm, liberalizm ve inşacılık yaklaşımları etrafında dönüp durmaktadır. Bu çalışma, diğer teorik çalışmalardan farklı olarak, İran'ın güvenlik ve dış politika davranışlarının stratejik kültür kuramıyla açıklamaktadır. Çalışmada, Johnston'ın kavramsallaştırdığı stratejik kültür kavramı ve metodu kullanılarak İran'ın güvenlik ve dış politika davranışlarının ardında yatan stratejik düşünce açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Yabancı literatürde İran'ın stratejik kültürü üzerine yazılmış birkaç çalışma olmakla birlikte hiçbirisi Johnston'un çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmemiş ve onun belirlediği metodu kullanmamıştır. Sonuç olarak ortaya dağınık ve yüzeysel çalışmalar ortaya çıkmıştır. Türkçe literatürde ise stratejik kültür ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapılmakta ancak hiçbirisi "İran İslam Cumhuriyeti" özelinde konuya odaklanmamıştır. Böylelikle diğer çalışmaların aksine önemli vakalara İranlı stratejik karar alıcıların bakış açısıyla bakılmaktadır. Bu yaklaşım, çalışmanın uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı katkıyı somutlaştırmaktadır.

Çalışmada metodolojik olarak belirlenen analiz nesnelere üzerinden içerik analizinin yanı sıra Johnston'un kullandığı metod olan düşünsel haritalama ve sembol analiz yöntemi kullanılmaktadır. Metodolojinin temel amacı İran'ın stratejik kültürünü ifşa eden temel metinlerin; karar vericilere dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmek

amacıyla, stratejik tercihlerin sıralanması ve dış politika davranışında seçimleri nasıl yapacağı konusunda ne söylediğini anlamaya çalışan bir içerik analizi yapmaktır. İran'ın karar alma mekanizmasındaki bugüne kadar tartışmasız en etkili iki aktör olan Humeyni ve Hamaney'in konuşmaları, mesajları ve beyanatları incelenmektedir. Bunun yanı sıra yine karar alma mekanizmasındaki etkin olan siyasi ve askeri liderlerin konuşmaları, mesajları ve İran anayasası da kullanılmakla birlikte bu alanda yapılmış nitelikli çalışmalardan da istifade edilmektedir.

Çalışma İran'ın devrim sonrası güvenlik ve dış politika davranışlarını odaklanmaktadır. Ancak yine de İran'ın 1979 devrimi sonrası dış politika ve güvenlik stratejisini temel alsa da devrim öncesi bazı unsurların İran güvenlik reflekslerine etkisi de analize dahil edilmiştir. Stratejik kültürün savranış üzerindeki etkisi 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı üzerinden incelenmektedir. Çalışma özellikle Humeyni'nin İslam'a dayalı yeni bir devlet kurulmasının gerekliliği ve bunun için gereken stratejileri belirttiği 1969 yılında gerçekleşen toplam 13 konuşmasının yer aldığı "Velayet-i Fakih" adlı kitabı ile toplamda 22 ciltten oluşan ve yine konuşmaları ve mesajlarının yer aldığı Sahife-i İmam adlı kitabın 1986-1988 yılları arasındaki konuşmalarını içeren 20. Cildindeki konuya ilişkin metinler analiz nesnesi olarak seçilmiştir. 1989 yılında Humeyni'nin ölümüyle birlikte ülkenin en etkili karar merci olan Hamaney'in ise devrimin 40. Yıldönümü vesilesi ile gençlere hitaben yayımladığı bildiri; Uzmanlar Meclisi üyelerine yaptığı konuşma ve İmam Rıza Türbesi'nde halka hitaben yaptığı konuşmaları içermektedir. Hamaney'in yaptığı konuşmaların tümü 2019 yılına aittir. Bunun yanı sıra ülkenin karar alma mekanizmasında etkili olan siyasi ve askeri elitlerinde konuşmalarına yer verilmiştir.

BÖLÜM I: STRATEJİK KÜLTÜR YAKLAŞIMI

1.1. Strateji Nedir?

Tarihsel açıdan incelendiğinde strateji kavramı savaşlarda galip gelmek için kullanılan askeri yöntemler ve taktikler olarak ele alınmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe sözlüğünde strateji “bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı” olarak tanımlanmaktadır². Strateji kavramı geçmişte her ne kadar askeri alanda yaygın olarak kullanılsa da, günümüzde askeri olmayan alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Çatışmaların yönetiminde askeri olmayan faktörlerin önemi arttıkça strateji kavramı çok boyutlu bir anlam kazanmıştır³. Askeri kökenli Machiavelli, Napolyon ve Hitler gibi liderler bu kavramı kullanmışlarsa da; Shakespeare, Karl, Hley, Liddel Hart ve Tolstoy gibi asker kökenli olmayan önemli kişilerin de bu kavramı kullandığı bilinmektedir. Machiavelli'ye göre strateji “bir devletin var olabilmesi ve güvenliğini sağlayabilmesi için iyi orduya ve iyi yasalara sahip olmasıdır⁴. Modern stratejinin önemli teorisyenlerinden Alman stratejist Carl von Clausewitz “Savaş Üzerine”⁵ ve Çinli filozof Sun Tzu “Savaş Sanatı”⁶ adlı eserlerinde stratejiyi “savaşların kazanılması amacıyla yapılan planlar ve taktiklerin tümü” olarak tanımlamışlardır. Ünlü İngiliz askeri tarihçi ve strateji uzmanı B.H. Liddell Hart, stratejiyi; “siyasi hedefleri gerçekleştirmek için askeri imkanları uygulama sanatı” olarak tanımlamıştır⁷. Bu doğrultuda savaş yapma olasılığı mümkün olan en düşük düzeyde tutulması gerekmektedir. Hart, Clausewitz'in yaptığı strateji tanımını eleştirerek, stratejik amaçları elde etmenin tek yolunun kesin sonuçlu savaş yapmak olmadığını iddia etmiştir. Bu noktada, stratejinin siyaset alanına taşınması gerektiğini savunmuş ve sorumluluğu askeri liderlerden ziyade hükümetlere vermiştir⁸. Colin S. Gray'e göre ise strateji; “askeri güç ile siyasi amaç arasında bir köprü olduğunu, siyasi amaçları elde etmek için güç unsurlarının etkili biçimde kullanılması” olarak ifade

²Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, 2019,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=STRATEJİ (07.01.2019).

³ Servet Cömert, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 2000, s.107.

⁴ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, 3.Baskı, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 2008. S.90

⁵ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, H. Fahri Çeliker (Çev.), İstanbul: Özne Yayınları, 1999.

⁶ Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Tuğçe Ayteş (Çev.), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 1994.

⁷ B. H. Liddell Hart, **Strateji: Dolaylı Tutum**, Selma Koçak(Çev.), İstanbul: Doruk Yayınları, 2003, s.448.

⁸ Hart, s. 443

etmiştir⁹. Başka bir deyişle, strateji “siyasi hedefleri elde etmek için askeri ve askeri olmayan araçları yönetmektir”. Dedeoğlu stratejiyi “kendi varlığını koruma ve devam ettirme amacıyla oluşabilecek saldırı ve tehditlere karşı geliştirilen tedbir ve uygulamalar” olarak tanımlamıştır¹⁰.

Genel itibariyle savaşların şekil değiştirmesi ve nükleer silahlanma yarışının hız kazanmasıyla birlikte strateji kavramı farklı boyutlarda değerlendirilmiştir. Soğuk savaş döneminin bitmesi ile beraber stratejik çalışmalarda kültür, norm, kimlik vb. kavramlar önemli hale gelerek mevcut sistemin anlaşılır hale gelmesine katkıda bulunmuştur¹¹.

1.2. Uluslararası Güvenlik Çalışmaları ve Stratejik Kültür

Uluslararası ilişkiler ve onun alt dalı olan güvenlik çalışmaları alanında aktörlerin eylemlerinin nedenlerini ve sonuçlarını açıklamak için çok sayıda teori geliştirilmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetlerin dağılması ile beraber mevcut teoriler uluslararası sistemdeki değişimi açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine kültür, kimlik, norm gibi kavramlar ilgi görmeye başlamış ve bu kavramlar devletlerin davranışlarını açıklamada önemli bir unsur haline gelmiştir¹². Kültür kavramının önem kazanması ile beraber stratejik kültür kuramı, güvenlik çalışmalarının altında yeni bir yaklaşım olarak kendisini göstermiştir. Devletlerin karşılaştıkları uluslararası sorunlara yaklaşımı ve bu sorunlara müdahale biçimleri, güvenlik araştırmacılarının çalışma alanlarından birisi olmuştur¹³. Diğer bir ifadeyle araştırmacılar, karar alıcıların verili bir sorun karşısında takındıkları tutumları anlamak veya açıklamak için stratejik kültür kuramından faydalanmaktadırlar.

Siyasi olayların, çatışmaların ve devletler arasındaki ilişkilerin anlaşılır olmasında kültürün önemli bir rolü bulunmaktadır¹⁴. Devlet davranışlarını etkileyen birçok faktör bulunmakla beraber bu faktörlere anlam veren unsur stratejik kültürdür¹⁵. Bazı araştırmacılara göre kültür sadece devlet davranışlarını etkilemekle kalmaz aynı

⁹ Colin S. Gray, **Modern Strateji**, Handan Öz (Çev.), İstanbul: Truva Yayınları, 2008, s.42.

¹⁰ Dedeoğlu, s. 60-67.

¹¹ Ramazan Erdağ, **Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası: Süreçler, Aktörler ve Eylemler**, (Doktora Tezi, Sakarya Üniv. 2011), s.20.

¹² Jeffrey S. Lantis, “Strategic Culture and National Security Policy”, **International Studies Review**, Vol. 4, No. 3, (June 2002), p.87.

¹³ Özgür Körpe, “Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt. 12, Nu. 24, (Ocak 2016), s.147.

¹⁴ Rashed Uz Zaman, “Strategic Culture: A ‘Cultural’ Understanding of War”, **Comparative Strategy**, Vol. 28, No. 1, (Feb 2009), p.69.

¹⁵ Alastair I. Johnston, “Thinking about Strategic Culture”, **International Security**, Vol. 19, No. 4, (Spring 1995), p.34.

zamanda söz konusu devletin karakterini de biçimlendirir. Bu karakteri sadece iç politika değil kültürel çevrede şekillendirmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra militarist bir kimliğe sahip olan Almanya'nın ticari bir ülke kimliğine dönüşmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir¹⁶.

Paylaşılan ortak değerleri, sembolleri ve gelenekleri ifade eden kültür kavramı karar alıcıların savaş, barış, güvenlik, tehdit gibi kavramlara yüklediği anlamları belirler. Bunun yanı sıra karar alıcılara ne yapması gerektiği konusunda yön verir¹⁷. Aktörler ulusal veya uluslararası arenada karşılaştıkları sorunlara, zihinlerinin arka planında yatan kültürel derinliklerin etkisi ile yaklaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle sorunların çözümüne yönelik tercihlerini stratejik kültürleri etkilemektedir. Zira bu stratejik kültür aktörlerin veya devletlerin davranışlarını etkileyebildiği ölçüde önem taşımaktadır¹⁸.

Tarihsel açıdan bakıldığında, stratejik kültür kavramı teorik açıdan olmasa da doğrudan ilişkili olduğu "kültürel savaş tarzına" ilişkin ifadeleri yüzyıllar öncesinde de bulmak mümkündür. Örneğin Tukididis'in Pelopones Savaşları sırasında savaşan tarafların arasındaki siyasi ve kültürel farklılıklara vurgu yaptığı bilinmektedir¹⁹. Yine Sun-Zi'nin "Savaş Sanatı" eserinde belirttiği "Kendisini ve düşmanını tanıyan için yüz çatışmanın hiçbirisinde mağlubiyet beklenemez. Kendisini tanıyan ama düşmanını tanımayan için galibiyet kadar mağlubiyet de mukadderdir. Kendisini ve düşmanını tanımayan için ise her çatışmada mağlubiyet kesindir" sözleri bu konu ile ilişkilendirilmektedir²⁰.

Stratejik kültür çalışmalarında çok sayıda tanımlamalar ve tartışmalar ortaya çıkmıştır. Snyder'in stratejik kültür kavramını kullandığı günden bu yana hala ortak bir tanım yapılamamıştır²¹. Stratejik kültür yaklaşımına göre uluslararası aktörlerin stratejik tercihlerinin kaynağı düşünsel ve kültürel alanlarda aranmalıdır²². En saf haliyle stratejik kültür kavramının karar alıcı aktörün güç kullanma tercihi ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır²³. Söz konusu alanda çalışan araştırmacılar, kendi aralarında

¹⁶ Ronald L. Jepperson ve Diğerleri, "Norms, Identity and Culture in National Security", Peter J. Katzenstein (Ed.), **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics** (33-75), New York: Columbia University Press, 1996, p.36.

¹⁷ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.135.

¹⁸ Erdağ, s.10.

¹⁹ Laurie M. Johnson Bagby, "The Use and Abuse of Thucydides in International Relations," **International Organization**, Vol. 48, No. 1, (Winter 1994), p.133.

²⁰ Tzu, **Savaş Sanatı**, s.151

²¹ Stuart Poore, "What is the context? A reply to the Gray-Johnston debate on strategic culture", **Review of International Studies**, Vol. 29, No.2, (May 2003), p.279.

²² Tuncay Kardeş, "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye**, Zeynep Dağı (Dr.), İstanbul: Alfa, 2007, s.140.

²³ Kardeş, **Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?**, s.149.

teorik bir tartışma içerisinde olsalar da hepsinin ortak özelliği Doğu Bloğu'nun dağılmasını öngöremeyen realizme karşı güçlü bir eleştiri geliştirmiş olmalarıdır²⁴. Soğuk Savaş dönemiyle beraber araştırmacılar Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlanma politikasını anlamaya ve karar alma modelleri geliştirmeye odaklanmışlardır. Realist akım gücü maksimize etmeye odaklanırken, Neorealist akım anarşinin hakim olduğu sistemde devletlerin iç dinamiklerini hesaba katmadan askeri gücün oluşumuyla ilgilenmiştir²⁵. Bu çerçevede geliştirilen rasyonel karar alma modellerine göre aktörler, elindeki bilgi doğrultusunda minimum düzeyde zarara uğrarken faydayı maksimum düzeyde tutacak seçenekler arasından en uygun olanı seçmektedir²⁶. Ancak burada göz ardı edilen durum kültürün davranışlar üzerindeki etkisinin yok sayılmasıdır. Diğer bir ifadeyle kararların veya tercihlerin “kültürel” olarak anlaşılması ihtiyacı doğmaktadır²⁷. Bu doğrultuda stratejik kültür kuramcıları realistlerin kabul ettiği “ rasyonel aktör” kavramını reddetmezler ancak bu rasyonel olma durumunun kültürel olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurlar²⁸.

Aktörlerin stratejileri arasındaki farklılıkların sadece maddi güç unsurlarıyla açıklanmaya çalışılması eşit güce sahip aktörlerin benzer sorunlar karşısında neden farklı davrandıklarını anlamamızı zorlaştırır. Bu doğrultuda gelişen stratejik kültür kavramı, aktörlerin özellikle güç kullanımıyla alakalı kararlarının açıklanması için kullanılmaya başlanmıştır²⁹. Stratejik kültürün ele aldığı ulusal güvenlik politikaları geçmişin olduğu gibi değil, yönetenler tarafından nasıl algılandığının anlaşılmasına olanak tanır³⁰.

1.2.1. Birinci Nesil Tartışmaları: Snyder, Stratejik Kültür ve İlk Tartışmalar

Jack L. Snyder'in 1977 yılında yayımladığı “The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options” raporu birinci kuşak yaklaşımının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1980'lerin başında ortaya çıkan, Jack Snyder, Ken Booth, Colin S. Gray

²⁴ Körpe, s.151

²⁵ Kerry Longhurst, **Germany and the Use of Force: The Evolution of Germany Security Policy 1990-2003 (Issues in German Politics)**, Manchester: Manchester University Press, 2005, 6.

²⁶ Raymond F. Hopkins, and Richard C Mansbach, **Structure and Process in International Politics**, New York: Harper & Row Publishers, 1973, p.155.

²⁷ Zaman, p.69.

²⁸ Jeannie Johnson, “Strategic Culture: Refining the Theoretical Construct”, **Comparative Strategic Cultures Curriculum**, USA: Advanced Systems and Concepts Office, 2006, p.9.

²⁹ Aynur Lahi, **Stratejik Kültür ve Dış Politika: AB ve ABD'nin Kosova Politikalarının Analizi**, (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniv.2012). s.12

³⁰ Lahi, s.18

gibi isimlerin oluşturduğu bu kuşak, ABD ve SSCB'nin nükleer politika hakkında neden farklı düşündüklerini açıklamaya çalışmaktadır³¹. Raporunda Sovyetlerin sınırlı nükleer doktrinini inceleyen Snyder, ABD'nin sınırlı nükleer eylemlerine karşı Sovyetlerin vereceği tepkileri tespit etmeye çalışmıştır. Snyder, bu tepkilerin neler olacağını tespit edilemeyeceğini ancak bir kriz durumunda Sovyetlerin kararlarını sınırlandıran stratejik kültür etkenlerinin belirlenerek durumun daha iyi anlaşılabilceğini belirtmiştir³². Bunun yanı sıra Snyder çalışmasında, Sovyetlerin bir tehdit durumunda güç kullanmaya eğilimli olduğu ve saldırıyı tercih edeceğini, bundan dolayı nükleer gücünü geliştirdiğini ifade etmiştir³³. Bu değerlendirmeler sonucunda ilk stratejik kültür tanımını Snyder yapmıştır; Stratejik kültür, “ulusal stratejik topluluğu üyelerinin öğrenme veya taklit yoluyla birbirleriyle paylaşımları sonucu ortaya konan fikirlerin, şartlı duygusal tepkilerin ve davranış kalıplarının toplamı”dır. Snyder, Sovyetlerin tarihsel deneyimlerinin Sovyet stratejik düşüncesini etkilediğini iddia etmektedir³⁴. Snyder, raporda “Sovyet stratejik düşünce ve davranışının” “farklı bir Sovyet stratejik kültüründen” kaynaklandığını ileri sürdü. Rasyonel seçim teorisinin Sovyet liderliğinin karar verme sürecini açıklamakta yetersiz kaldığını, Sovyetler Birliği'nin politika yapıcılarının genelleyici (generic) stratejistler olmadıklarını iddia etmiştir³⁵. Bunun yanı sıra Snyder, o dönemde yaygın olan, Sovyetler'in şartlı sınırlı bir nükleer savaş çıkarabileceği görüşünü eleştirir. Aksine Sovyet stratejik kültürü böyle bir durumu önlemeyi esas alır; hatta Snyder, ABD'nin Sovyetler'e göre nükleer silah kullanmaya daha meyilli olduğunu iddia eder³⁶.

Birinci neslin en etkili savunucularından biri olan Colin S. Gray, Snyder'in araştırmasından aldığı ilhamla ABD'nin de kendine özgü bir stratejik kültürü olduğu fikrine katılır. Colin S. Gray, nükleer silahların devletçilik üzerindeki etkisine dair genel kuramların çoğunun rasyonel-aktör varsayımlarını sorguladı. Buna ek olarak Gray, ABD nükleer stratejisinin çeşitli kavramlarını yani caydırıcılık, sınırlı savaş, silahların kontrolü ve silahsızlanma, birinci ve ikinci saldırı gibi kavramlardan ne anladığını analiz etmeye çalışarak, diğer milletlerin de bu kavramları Amerikalılar gibi tanımlayıp

³¹ Johnston, **Thinking about Strategic Culture**, p.5.

³² Snyder, p.3.

³³ Jeffrey S. Lantis, “Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism”, **Strategic Insights**, Vol.5, No.10, (Nov 2005), p.7.

³⁴ Snyder, p.9.

³⁵ Snyder, p.4.

³⁶ Snyder, p.40.

tanımlamadığını araştırdı. Sonuç olarak, “nükleer silahlanma yarışındaki tüm ulusal bileşenlere Amerikan caydırıcılık mantığını uygulama girişimleri, her bir bileşenin farklılığı tam olarak tanınmazsa yanlış hesaplama neden olmak mecburdur³⁷. Benzer şekilde, Amerika'nın sınırlı savaş, tırmanma, ayaklanmaya karşı koyma ve ulus inşası teorilerinin, yerel bağlamlara yeterli özen gösterilmediği sürece arzuladığı sonuçlara ulaşması pek mümkün değildir. Gray'ın “yerel bağlamlardaki” farklılıkları göz ardı eden genel strateji teorilerine karşı hoşnutsuzluğu savaş çalışmalarına kültürel açıklamaları da dahil etme ihtiyacına daha fazla yol açtı.³⁸ Gray, ABD yaklaşımının aşağıdaki inançlar tarafından karakterize edildiğini savunmaktadır; nükleer savaşların kazanılamayacağını çünkü insan zayıflıklarının herhangi bir zafer kavramını yok edeceği inancı; Sovyetlerin sahip olduğu nükleer silah niceliği ve niteliği konusunda geçici bir üstünlük sağlasa da etkili bir nükleer caydırıcılık sağlama noktasında Amerikan teknolojik marifetine olan inanç; ve silah-kontrol müzakerelerinin nihayetinde daha büyük bir stratejik bir istikrara yol açacağına dair iyimserlik³⁹.

David R. Jones ise stratejik kültürü oluşturan üç kritik etmenin olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan ilki, etno-kültürel unsurlar, coğrafya ve tarihin oluşturduğu makro-çevre; ikincisi ise bir toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal yapının oluşturduğu toplumsal düzey; ve son olarak sivil-asker ilişkileri ve askeri kurumların oluşturduğu mikro düzeydir. Jones'a göre bu üç unsur Sovyet stratejik kültürünü üretmiştir⁴⁰. Ken Booth'a göre kültürel çarpıtmalar konusunda dikkatli olmak gerektiğini belirtir. Çünkü stratejik düşüncemizin gerçekliği onu hayal etme davranışımızla sıkı sıkıya bağlıdır⁴¹. Bunun yanı sıra Booth'a göre bir araştırmacı kendini fikirlerinden, kültürel koşullarından ve sahip olduğu değerlerden tam anlamıyla soyutlayamaz bu nedenle araştırmacılar kendi kültürel yapılarının fikirlerini etkilememesi için dikkat etmeleri gerektiğini söyler⁴². Booth stratejik kültürü; “bir ulusun bir tehdide karşı güç kullanırken; gelenekleri, görenekleri, değerleri, davranış şekilleri ile problem çözmede kullandığı belli yöntemleri” olarak tanımlar⁴⁶. Kendisine “ampirik realist” diyen Booth,

³⁷ Gray, *What Rand Hath Wrought*, p.118.

³⁸ Gray, *What Rand Hath Wrought*, p.124.

³⁹ Colin S. Gray, “National Style in Strategy: The American Example,” *International Security*, Vol.6, No. 2, (Fall 1981), pp.21-47.

⁴⁰ David R. Jones, “Soviet Strategic Culture”, *Strategic Power: USA/USSR*, Carl G. Jacobsen (Ed.), Londra: Palgrave Macmillan, 1990, p.35-49.

⁴¹ Ken Booth, *Strategy and Ethnocentrism*, 1. Edition, New York: Routledge, 1979, p.10.

⁴² Booth, *Strategy and Ethnocentrism*, p.16.

stratejik kültürün devletlerin rasyonel olmayan davranışlarını anlamada kullanışlı bir araç olarak görür⁴³.

Birinci kuşak yazarlara göre stratejik kültür tarihsel tecrübelerden, coğrafyadan, inançlardan ve ulusal davranışlardan etkilenmektedir. Stratejik kültür üzerine çok sayıda tanım yapılmıştır. Birinci kuşak yazarlardan bazılarının tanımlamalarına bakmak faydalı olacaktır. Poore'un yaptığı stratejik kültür tanımına göre, "bir toplumun üyelerinin taklit ederek veya öğrenerek edindiği değerler, normlar ve kimlik arasındaki etkileşimdir. Bu unsurlar topluluğun ortak kimliğini, diğerleriyle olan ilişkilerini şekillendirirken öte yandan güvenlik hedeflerine ulaşmak için gereken metotları belirler⁴⁴. Jeannie L. Johnson'a göre, stratejik kültürü etkileyen unsurlar değerler, normlar, kimlik ve algısal bakıştır. Kimlik; bir ulusal topluluğun uluslararası sistemde kendini görme biçimidir. Değerler; bir ulusun maddi ve manevi olarak diğerler uluslara kıyasla daha fazla sahip olduğunu düşündüğü kazanımlarıdır. (Sözgelimi İran için bu değerler, petrol kaynakları ile hükümetin dinî vakıflarıdır.) Normlar; bir topluluğun benimsediği davranış kalıplarıdır. Diğer bir ifadeyle, doğru-yanlış, iyi-kötü kavramlarının o toplumun karakterine göre anlamlandırılmasıdır. Johnson'a göre bazı normların bir toplumdaki üyelerin tümü tarafından benimsenmiş ve sıkı bir şekilde bağlı olunan inançlardan kaynaklanmaktadır. Ve son unsur olan algısal bakış; bir ulusun dünyaya bakışını anlamlandıran inançlar ve tecrübeler toplamıdır. Bu değişkenler coğrafya, tarih, siyasi tecrübe, dini yapı, eğitim gibi unsurlar tarafından şekillendirilir⁴⁵. Gray'e göre, stratejik kültür, stratejik fikir ve savunma konusunda alınan kararların sınırlarını çizer ve karar alıcı elitin neden o kararı verdiğinin açıklanmasını kolaylaştırır. Gray'in üzerinde durduğu temel nokta stratejik kültürün stratejik davranışların nedenini açıklamaktan ziyade, anlamak için gerekli bir unsur olduğudur⁴⁶. Gray'e göre kültür her zaman karar ve eylem üzerinde etkilidir. Ancak bu etki tek ve mutlak biçimde gerçekleşmez⁴⁷.

Johnston'a göre birinci nesil yaklaşımının ortaya koyduğu stratejik kültür kavramının önemli sorunları vardır. "Teknoloji, coğrafya, siyasal kültür, tarihsel tecrübe, ideoloji, inanç, ulusal karakter, kültür ve gelenekler" stratejik kültürle doğrudan ilgisi olan

⁴³ Booth, *Strategy and Ethnocentrism*, p. 125-126.

⁴⁴ Colin S. Gray, "Out of the Wilderness: Prime Time for Strategic Culture", **Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction**, New York: Palgrave Macmillan, 2009, 7.

⁴⁵ Jeannie L. Johnson, "Strategic Culture: Toward a Standard Methodological Approach", **Comparative Strategic Cultures Curriculum**, USA: Advanced Systems and Concepts Office, 2008, p.26

⁴⁶ Colin S. Gray, "Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back", **Review of International Studies**, Vol. 25 No.1, 1999, 49-50.

⁴⁷ Gray, *Out of the Wilderness...*, p. 8.

unsurlardır. Ancak bu unsurların tamamı farklı kategorilerden dolduğu için her bir kavram ayrı bir stratejik tercih tanımını ifade etmektedir. Dolayısıyla Johnston'a göre birinci nesil yazarlarının geliştirdiği stratejik kültür kavramı uygulanması zor bir kavramdır⁴⁸. Birinci kuşağın ortaya çıkardığı stratejik kültür yaklaşımı stratejik düşüncenin tek tip bir davranış biçimi ortaya çıkardığını ima etmektedir. Böyle bir durumda düşünce ve eylemin birbirinden tutarsız olduğu zamanlarda stratejik kültürün nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu yanıtızsız kalmaktadır. Johnston stratejik kültürle davranış arasında bir bağlantı bulunmadığında stratejik kültürün olamayacağı iddiasının literatürü açıklamakta yetersiz kalacağını savunmaktadır. Bunların yanı sıra bu kuşaktaki yazarlara yöneltilen temel eleştiri, stratejik düşüncenin tek tip tutarlı davranışa yol açtığını iddia etmelerine yöneliktir. Bu kuşaktaki yazarlar düşünce ile eylemin tutarlı olmadığı durumlara karşı bir açıklama getirmemiştir. Her stratejik tercihi açıklayacak tek ve sürekli stratejik kültür anlayışı aşırı deterministik bir yaklaşım olarak görülmüştür⁴⁹. Ayrıca stratejik kültürün değişmediğine, zaman içinde homojen olduğuna ilişkin görüşleri de eleştiri konusu olmuştur⁵⁰.

1.2.2. İkinci Nesil Tartışmaları: Stratejik Kültür Bir Hegemonya Aracı mı?

1980'li yılların ortalarında ortaya çıkan ikinci nesil yazarlar, liderlerin düşündükleri ile söylemleri ve eylemleri arasında büyük bir fark olduğu iddiasıyla yola çıkmaktadır. Luckham ve Bradley S. Klein gibi isimlerin oluşturduğu ikinci nesil yazarlar, stratejik tercihleri belirlemede ve sınırlandırmada stratejik kültürden ziyade karar alıcı elitin şahsi çıkarlarının etkili olduğunu iddia etmektedir⁵¹. Bu yazarların temel argümanı, stratejik kültürün politik hegemonyanın bir aracı olduğu yönündedir⁵². Öte yandan hegemonik araçsallaştırmanın tarihsel tecrübelerle yakından ilgili olduğunu ileri sürerek stratejik kültürü araçsallaştırmanın karar alıcı elitin bireysel tasarrufu olmadığını iddia etmektedirler. Bu nedenle Klein'e göre farklı tarihsel tecrübelerle sahip olan toplumlar da farklı stratejik kültürler olabilmektedir⁵³. Ancak Johnston, stratejik kültür ile davranış arasındaki bağlantıda bir kopukluk olduğunu belirtir. Davranış hegemon olan

⁴⁸ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.37.

⁴⁹ Poore, *What is the Context?.....*, s. 280.

⁵⁰ Elizabeth Stone, 'Comparative Strategic Cultures Literature Review (Part I)', **Comparative Strategic Cultures Curriculum**, Fort Belvoir: Defense Threat Reduction Agency, 2006, s.1.

⁵¹ Bradley S. Klein, "Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics," **Review of International Studies**, Vol. 14, No.2, 1988, 133-148.

⁵² Johnston, *Thinking About Strategic Culture*, s.39.

⁵³ Klein, p. 136.

grubun çıkarını yansıtıyorsa, stratejik tercih stratejik kültüre göre değil söz konusu çıkarlara göre belirlenmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla devletler farklı stratejik kültürlere sahip olmasına rağmen beden dillerinde benzerlikler olduğunu söylebiliriz. Bu noktadan hareketle Johnston'un ikinci nesle yönelttiği temel eleştiri, stratejik kültür ve davranış arasındaki ilişkinin netleştirilememiş olmamasıdır. Karar alıcılar bir yandan söylemler ile stratejik kültürü inşa ederken diğer yandan da davranışları ile önceki karar alıcıların oluşturduğu sembolik mitler tarafından sınırlandırılabilir⁵⁴. Dolayısıyla stratejik söylemin davranış üzerinde bir etkisinin olup olmadığı konusu bu nesil tarafından netleştirilememiştir.

1.2.3. Üçüncü Nesil Tartışmaları: Gray-Johnston Tartışması: Kültür Davranıştan Ayrı Ele Alınabilir mi?

Alastair I. Johnston, Jeffrey Legro, Peter Katzenstein, Elizabeth Kier gibi isimlerden oluşan ve 1990'larda ortaya çıkan üçüncü nesil yazarlar stratejik kültür kavramını pozitivist bir yaklaşımla ele almaktadırlar. Bu yazarlara göre bir kuramın faydalı olabilmesi için yanlışlanabilir olması gerekmektedir. Bu nedenle stratejik kültürün daha dar tanımı yapılmalı ve davranış “bağımlı değişken” olarak kabul edilmeli yani stratejinin davranış üzerindeki etkisi ölçülmelidir. Başka bir ifadeyle “stratejik davranışlar/kararlar” bağımlı değişken olurken; stratejik kültür bağımsız değişkenler olmalıdır. Bağımsız değişkenler belirlenirken çok seçici ve dikkatli olunmalıdır. Çünkü benzer olay karşısında farklı kültüre sahip toplumlar farklı yaklaşabileceği gibi, farklı devletler de aynı kültürü paylaşabilir. Öte yandan stratejik kültür her zaman davranış üzerinde bir etki yaratmayabilir⁵⁵. Johnston, stratejik kültürü davranışsal tercihleri sınırlayan, daraltan düşünsel bir ortam olarak tanımlamaktadır⁵⁶. Bunun yanı sıra kültür tercihler sıralaması yapmakta ve bu tercihlerin davranışa yansımalarını test etmektedir⁵⁷. Böylelikle Johnston stratejik kültürün davranış üzerindeki etkisini test ederek yanlışlanabilir bir teori ortaya atma imkanı elde etmektedir. Sıralanmış stratejik tercihler

⁵⁴ Alastair Iain Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, USA: Princeton University Press, 1998, 40-41.

⁵⁵ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy...*, p.41-42.

⁵⁶ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy...*, p.36.

⁵⁷ Lahi, s.25.

ile stratejik eylem arasında yüksek bir korelasyon varsa o zaman stratejik kültür önem arz etmektedir⁵⁸.

Johnston'a göre üçüncü nesil çalışmaların diğer nesillere göre bazı avantajlara sahiptir: ilk olarak, üçüncü nesil davranışı bağımsız değişken olarak ele almadığından birinci neslin determinizminden kaçınılmaktadır. Ayrıca kültürel unsurları tarihsel deneyimlerden ziyade güncel tecrübelerde aramaktadır. Böylece kültürün değişebileceği varsayımıyla hareket etmektedir. İkinci olarak, stratejik kültürü realizmle, neorealizmle, kurumsal kültür ve kurumsalcılık yöntemleriyle karşılaştırarak incelemektedir⁵⁹.

Johnston'un içeriğinde teşbihleri, metaforları, tartışma yapılarını barındıran "semboller sistemi" olarak da tanımladığı stratejik kültür iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlarda ilki, stratejik çevrenin düzeni ile ilgili varsayımlardan oluşan merkezi paradigmadır. Stratejik kültürün merkezi paradigması üç temel sorunun cevabını içermektedir. Birincisi devletlerarası ilişkilerde savaşın rolü (savaş beklenmedik bir durum mudur yoksa kaçınılmaz bir durum mudur?), ikincisi çatışmanın doğası ve düşmanın niteliği (çatışmalar sıfır toplamlı mı bir oyun mu yoksa değişken toplamlı mı?) ve üçüncüsü güç kullanımının etkisidir⁶⁰. Bu üç sorunun cevabı birbiriyle ilişkili olmalıdır. Bu noktadan hareketle stratejik kültürün merkezi paradigması bize stratejik çevreyi daha anlaşılır kılmak için bu çevrenin belirsizliğini azaltan bilgiler vermektedir⁶¹. Örneğin stratejik kültürün merkezi paradigmasında sert reel politik noktasını benimseyen bir aktör çatışmanın kaçınılmaz olduğunu kabul ederek düşmanı yenmeye ve onu yok edecek kapasiteye ulaşmayı amaçlayacaktır. Dolayısıyla sert reel politik tutumu benimseyen aktörler saldırgan ve baskıcı bir güvenlik anlayışını stratejik tercihlerinin üst sırasına yerleştirecektir. Öte yandan merkezi paradigmanın yumuşak ideal politik noktasında yer alan aktör ise savaşları beklenmedik bir durum olarak nitelendirir. Çatışma, savaş gibi durumların müzakere edilebilir olacağı fikriyle hareket eden bu aktörler silahlanmayı en son çare olarak görmektedirler. Bu nedenle uzlaşmacı ve işbirliği temelli stratejik tercihleri ön planda tutan güvenlik stratejilerini benimserler. Bu noktadan hareketle, aktörlerin stratejik kültürün merkezi paradigmasında yer aldıkları konumlarındaki yer değiştirmeler stratejik tercihlerini etkileyecek dolayısıyla davranışlarına da yön

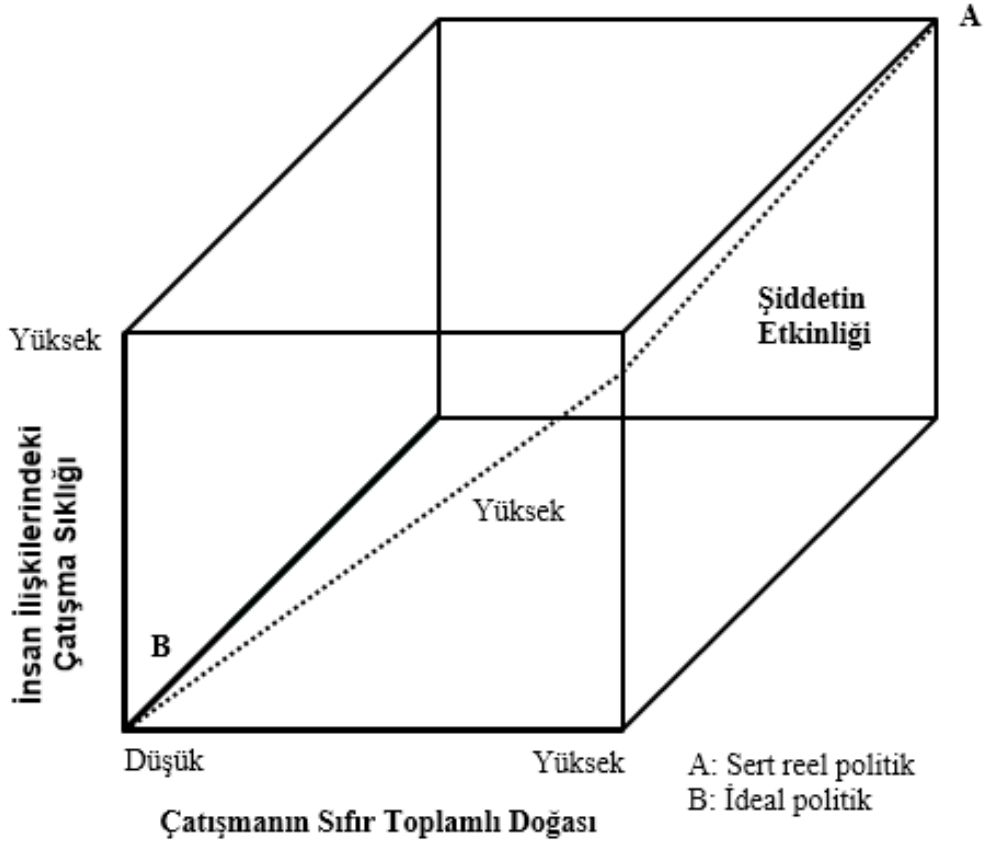
⁵⁸ Iver B. Neuman ve Henrikki Heikka, "Grand Strategy, Strategic Culture, Practice: The Social Roots of Nordic Defence", *Cooperation and Conflict*, Vol.40, No.5, 2005, p.8.

⁵⁹ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.41-42.

⁶⁰ Alastair I. Johnston, "Learning Versus Adaptation: Explaining Change in Chinese Arms Control Policy in the 1980s and 1990s", *The China Journal*, No. 35, 1996, p.31.

⁶¹ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy*..., p.223.

verecektir. Bu neslin yazarları kültürel yapıları tarihsel deneyimde değil güncel tecrübelerde aramaktadırlar⁶². Stratejik kültürü oluşturan ikinci unsur ise operasyonel seviyedeki varsayımlardır. Bu kısımda ise bir tehdit durumunda hangi seçeneklerin daha etkili olduğu sorusu tartışılmaktadır. Örneğin yüksek tarafta bulunan bir grup sıfır toplamlı tehditlerle başa çıkabilmek için saldırgan stratejileri birinci sıraya koyarken; düşük seviyedeki bir grup ise benzer tehditlerle başa çıkabilmek için alternatif yollar ve ikna gibi yolları deneyerek daha uzlaşmacı tercihleri üst sıralara koymaktadır⁶³.

Şekil 1: Stratejik Kültürün Merkezi Paradigması

Kaynak: Alastair Iain Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, USA: Princeton University Press, 1998, p.223

1.3. Stratejik Kültür ve Kültürel Realizm Kavramı

⁶² Alastair I. Johnston, "Learning Versus Adaptation: Explaining Change...", p.32.

⁶³ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy...*, p.223; Erdağ, *Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası...*, s.18-19.

Gray ve Johnston arasındaki kültür ve davranış arasındaki ilişki tartışmasına son dönemde John S. Duffield'in de katıldığı görülmektedir. Duffield'e göre, kültür bir ulusun davranışını dört farklı yolla etkilemektedir⁶⁴. İlk olarak, kültür ulus kimliği şekillendiren bir unsur olması dolayısıyla bir ulusun temel hedeflerinin belirlenmesine yardım eder. İkinci olarak, kültür dış çevreyi nasıl algıladığımızı ortaya koyar. Diğer bir ifadeyle, bazı durumları ulusal çıkarlara yönelik tehdit olarak algılamak, bazılarının bu kapsama alınmaması gerektiğini belirler. Üçüncü olarak, grup çıkarlarını geliştirebileceği ve savunabileceği davranışları şekillendirir. Bunu yaparken hangi davranış ve taktiklerin kabul edilebilir ve uygun olduğunu tanımlar; böylelikle de uygulanacak politikanın sınırlarını çizmiş olur. Ve son olarak kültür, birbirine yakın seçeneklerin geliştirilmesine yardımcı olur ve bu seçeneklerin arasından hangisinin seçilebileceğini etkiler.

Stratejik kültür kavramının tanımı ile ilgili henüz bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu konu ile ilgili literatüre en kapsamlı katkıyı sunan üçüncü nesil yazarlar da son zamanlarda ünlü askeri tarihçilerin eleştirilerine maruz kalmışlardır⁶⁵. Askerî tarihçi Jeremy Black'e göre, test edilebilir ve daraltılmış bir stratejik kültür, analitik amaçlarla anlaşılır yapılar kuralım derken, kusurlu birleştirmelere sebep olabilir⁶⁶. Öte yandan Black, Gray-Johnston arasında yaşanan yöntem üzerine tartışmaları da eleştirmektedir. Black'e göre, Johnston'ın daraltılmış teori gayreti de, Gray'in karmaşık yapılara sıradan açıklamalar getirme gayreti de hatalıdır⁶⁷. Adrian Lewis'e göre, bir birey hayatının her anında kültürlenme süreci yaşar. Bu anlamda devletlerin askeri birimleri, vatanını korumak için canını riske atacak adamlar yetiştirmek için, devamlı bir kültür aktarımı sürecine tabi olur⁶⁸. Araştırmacılara, stratejik alandaki bir aktörün neden bazı davranışları benimsediği veya benimsemediği konusunda inançlar, davranışlar, tutumlar ve normlar fikir vermektedir. Nitekim Basrur'a göre, stratejik kültür içte ve dıştaki uyaranlar arasında bir tabaka vazifesi görmektedir⁶⁹. Morgan'a göre ise stratejik kültür stratejik çevreden gelen uyarıcılar ile aktörün bu uyaranlara verdiği tepki arasında bir

⁶⁴ John S. Duffield, "Political Culture and State Behavior: Why Germany Confounds Neorealism," *International Organization*, Vol. 53, No.4, (Autumn 1999), 772.

⁶⁵ Körpe, s.169.

⁶⁶ Jeremy Black, **Rethinking Military History**, London: Routledge, 2004, p.142.

⁶⁷ Jeremy Black, "Determinisms and Other Issues," *Journal of Military History*, Vol. 68, No.4, (Oct 2004), p.1227.

⁶⁸ Adrian Lewis, **The American Culture of War: The History of U.S. Military Force from World War II to Operation Iraqi Freedom**, 1.Edition, New York: Routledge, 2007, p. 15.

⁶⁹ Rajesh M. Basrur, "Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture," *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No.2, (March 2001), pp. 183-185, p. 196.

aracı değişkindir.⁷⁰ Stratejik kültür için katman ifadesi ile kastettiği; stratejik kültürü kalıcı ancak zaman içinde değişen durumlara ayak uydurabilen, ayarlanabilen bir kavram olduğudur. Bu köklü ama aynı zamanda ayarlanabilen stratejik kültürün bu niteliği ince ayar olarak ifade edilmektedir. Çünkü stratejik kültürdeki değişim köklü ve kapsamlı değil ancak küçük ve ince ayar düzeyinde gerçekleşmektedir⁷¹.

Stratejik kültür tanımı Snyder'in kullandığı ilk günden bugüne tartışmaların sağladığı katkılarla değişmiştir. İlk kullanılan tanımlarda süreklilik ve indirgenebilirlik ön plana çıkarken, sonrasında değişkenlik, test edilebilirlik ve daraltma vurgusu hakim olmuştur. Son zamanlarda ise her iki yaklaşımı uzlaştırmayı veya harmanlamayı hedefleyen çalışmalar dikkat çekmektedir. Uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmaları alanında oldukça yeni olan stratejik kültür, henüz tam olarak teorize edilmiş değildir. Bu durumun, yeni araştırmalar için fırsatlar yaratmaktadır. Genel itibariyle devletlerin davranışlarını araştıran stratejik kültür kuramı, fikirler, düşünceler ve davranışlar arasında yakın bir ilişkinin var olup olmadığını inceleyen bir araç olarak düşünülebilir. Johnston çalışmalarında en çok stratejik kültürün davranışı etkileyip etkilemediği sorusu üzerine odaklanmış ve bu alandaki çalışmaların en çok bu noktaya odaklanması gerektiğini savunmuştur⁷².

Johnston coğrafya, teknoloji, örgütsel kültür, tarihsel tecrübeler, kurumsal kültür ve gelenekler, ulusal karakter, siyasi kültür, ideoloji ve uluslararası sistemik yapının tanıma dahil edilmesini eleştirmiştir. Bu girdi türlerinin tanıma dahil edilmesiyle, stratejik tercihlere stratejik kültür haricinde bir açıklama getirilmesinin imkansızlaştığını; oysa tüm bu girdilerin bağımsız olarak da stratejik tercihlere açıklama getireceğini ileri sürmektedir⁷³. Johnston, Gray'in fikirler ile davranışları ayırmamasına karşı çıkmakta, yanlışlanabilir bir teori ortaya atmanın önemine vurgu yapmaktadır. Davranışların stratejik kültür tanımına dahil edilmesi, bu kavramın hem girdi hem çıktı, hem neden hem sonuç olması gibi çelişkili bir durumu ortaya çıkarmakta ve stratejik tercihlerin arkasındaki nedenlerin açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Johnston'a göre bağımsız bir değişken olarak davranışı açıklayan stratejik kültür "davranışsal tercihleri sınırlayan düşünsel bir ortamdır". Johnston'un yaklaşımında kültür ve davranış özdeş olamazlar,

⁷⁰ Forrest E. Morgan, **Compellence and the Strategic Culture of Imperial Japan: Implications for Coercive Diplomacy in the Twenty-First Century**, USA: Praeger Publishers, 2003, p. 31, Orijinal terim "*intervening variable*"dır.

⁷¹ Longhurst, *Germany and the Use of Force...*, p. 17.

⁷² Erdağ, s.27.

⁷³ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.37.

fakat kültür davranışları etkileyen önemli bir değişkendir. Kültürün etkisini diğer kültürel olmayan değişkenlerden ayırmaya çalışan Johnston'un yaklaşımı daha pozitivist bir çizgide seyretmektedir. Johnston'un stratejik kültür tanımı Geertz'in 'semboller sistemi olarak kültür' (muhakeme, tartışma, yargılama yapıları, dilleri, analogileri, metaforları) tanımına dayanmaktadır⁷⁴. Birinci nesil yazarlardan Gray, Johnston'u bir bütünün parçasını oluşturan kültür ve davranışı yapay olarak ayırmakla suçlamaktadır ve kültürün nedensel bir değişken olarak öngöründe bulunmak için kullanılamayacağını fakat bağlam olarak aktörlerin davranışlarının motivasyonlarını anlamaya katkı sağladığını belirtmektedir⁷⁵. Gray aynı zamanda Johnston'u fikirler, inançlar ve normları sıradan değişken olarak kullanmakla ve stratejik kültürü de davranışları açıklamakta fazla etkili bir bağımsız değişken olarak ele almasını eleştirmektedir. Gray'e göre kültürün herhangi bir şekilde davranıştan ayıramaz; çünkü kültür, fikirleri ve davranışları kapsayan bir unsurdur. Stratejik kültür, stratejik davranışa anlam kazandırır ve onu çevreleyen bir unsurdur⁷⁶. Gray'e göre yanlıştır bir teori fikrine, davranış ile stratejik kültür ayırımına karşı çıkararak bunu bir doktorun hastasının bedenini ve ruhunu ayrı görmesine benzediğini belirtmektedir. Sırf yanlıştır teori elde etmek adına stratejik kültür ve davranışın ayrılması mümkün değildir⁷⁷. Kültür, davranış anlamamızı sağlar, öngöründe bulunmak için kullanılmaz, çünkü davranış etkileyen çok sayıda faktör vardır, kültür ise bunlardan sadece bir tanesidir. Gray'e göre stratejik davranışların tümü kültürel bir temsilci olan bireyler tarafından etkilendiği için, davranış açıklama konusunda stratejik kültürden başka kavramsal alan yoktur. Stratejik kültür, açıklayıcı bir nedensellik teşkil etmekten ziyade, anlamaya ilişkin bir bağlam oluşturur⁷⁸. Böylece Gray, uluslararası arenada devlet davranışının birçok farklı nedeni olabileceğinin farkındalığıyla, gerçekte stratejik kültürün, gelecekteki davranış için öngöründe bulunmak yerine günümüzdeki davranış anlamak konusunda fayda sağladığı sonucuna varır⁷⁹. Davranışlar ancak kültürel temsilciler olan insanlar tarafından etkilenebilmektedir. Stratejik kültür hem davranışın bir bileşeni hem de onun bağlamı görevi görmektedir. Yani bir yandan stratejik kültür

⁷⁴ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.46.

⁷⁵ Christoph O. Meyer, 'The Quest for a European Strategic Culture – Changing Norms on Security and Defence in the European Union', New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 527.

⁷⁶ Gray, *Strategic Culture as Context...*, p. 49.

⁷⁷ Gray, *Modern Strateji*, s.132-133.

⁷⁸ Gray, *Strategic Culture as Context...*, p. 50.

⁷⁹ Gray, *Modern Strateji*, s.135-136.

davranışları etkilerken diğer yandan da stratejik kültürü içselleştirmiş olan karar vericiler ve kurumlar davranışlarıyla stratejik kültürü şekillendirmektedirler. Gray bu görüşünü, kültür tanımına idealler ve davranışların dâhil edilmesinden yola çıkarak da desteklemektedir. Gray’ın bir diğer eleştirisi de stratejik kültürün değişmesiyle ilgilidir. Gray’e göre stratejik kültür yeni tecrübelerin ışığında zaman içinde değişecektir. Fakat stratejik kültürün üçüncü nesil yazarların iddia ettiği gibi yeni tecrübelerle dayanarak değiştiğini söylemek güçtür. Çünkü kültür yavaş değişir ve bunun aksinin kabulü, kültürün gereğinden fazla yüceltilmesine yol açar⁸⁰. Johnston “*Yeniden Ele Alınan Stratejik Kültür: Colin Gray’e Yanıt*” adlı makalesinde birinci nesle yönelik eleştirilerine yer vermiştir.⁸¹

Üçüncü nesil yazarlardan Stephen P.Rosen ‘Societies and Military Power’ adlı eserinde stratejik kültürü “uluslararası askeri davranışlar ile ilgili inanç ve varsayımlar, özellikle savaş kararı, saldırgan, yayılcı veya savunmacı savaş usulleri ve savaş zamanında kabul edilebilir kayıplar ile ilgili düzeylere ilişkin görüşler” olarak tanımlamaktadır⁸². Stratejik kültür karar alıcı elitin rasyonel karar alma modelini reddetmez ancak bu rasyonelliğin kültürel bağlamla anlaşılması gerektiğini iddia eder. Zira bu rasyonellik, karar alıcının bilinçaltı ile tekrarlı ve taklit edilen sosyal düzenler tarafından şekillenmektedir. Grup içi kimlik güçlendiğinde grubun dışında kalanları küçük görmek ve onları potansiyel tehdit olarak tanımlamak daha da kolaylaşmaktadır. Devletlerin bu grup-içi kimlikleri paylaşma eğilimi devletleri reel politik özellik sergileyen stratejik kültürü paylaşmaya yöneltecektir⁸³. Örneğin, liberal demokrasiye sahip devletler birbirlerini sıfır toplamlı tehditler olarak görmezler. Liberal demokrasiler demokrasiye sahip devletlerin uzlaşma ve müzakereyi tercih edeceklerini öngörürler. Bu durumdan dolayı stratejik kültürün merkezi paradigmasının sert reel politik düşüncesini savunmaları mümkün değildir. Bu demokrasiler ayrı birer devlet olduğundan, anarşik ortamda ve nispi güçteki değişimlerle karşı karşıya olduklarından birbirlerini geniş bir grup-içi toplumun üyeleri olarak görmektedirler. Öte yandan antidemokratik yönetime sahip devletler ise bu değerleri paylaşmazlar ve grup dışında kalırlar. Bu nedenle antidemokratik devletler şiddetin hedeflerini meşru hale getirirler. Bu noktadan

⁸⁰ Gray, *Strategic Culture as Context...*, p. 52.

⁸¹ Johnston, “Strategic cultures revisited: reply to Colin Gray”, *Review of International Studies*, Vol. 25, No.3, (July 1999), pp. 519-523

⁸² Stephen Peter Rosen, *Societies and Military Power: India and Its Armies*, ABD: Cornell University Press, 1996, 21.

⁸³ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.60.

hareketle devletlerin stratejik tercihlerinin belirlenmesinde yapısal şartlar ikinci derecede önemli rol oynamaktadır. Anarşi, ister demokratik ister antidemokratik olsun tüm devletler arasında sabit olan bir durumdur. Bunun yanı sıra demokratik ve demokratik olmayan aktörler arasındaki çatışma miktarında gözle görülür bir değişim vardır. Stratejik davranıştaki değişim stratejik tercih sınıflandırmasındaki değişimin bir sonucudur⁸⁴.

Bu açıklamalardan iki çeşit stratejik kültürün varlığından söz etmek mümkündür. Birincisi demokratik güvenlik toplumlarındaki aktörler tarafından benimsenen ideal politik, diğeri ise demokratik güvenlik toplumu dışında kalan aktörlerin benimsediği reel politik. Bu iki çeşit stratejik kültür devletlerin davranışlarının belirlenmesinde ana parametreleri oluşturmaktadır. Burada özellikle birinci kuşak stratejik kültür çalışanlarına ve yapısalcı realistlere bir uyarı yönelmektedir. Araştırmada devletlerin farklı güç dağılımları ve farklı devlet içi sistemler karşısında grup içi kimliklerin yoğunluğunun ölçümünde ilk adım stratejik kültürün ideal politik ya da reel politik öğelerinin var olup olmadığına bakmaktır. Daha sonraki adım ise devletlerin etkileşiminde bu iki değişkeni bağdaştırmaktır. Bu nedenle ikinci uyarı stratejik kültürlerin devletlerin tarihsel gelişimlerinde benzersiz farklılıkları yansıttığından dolayı önemli olduğu ve yapıların çoğunlukla stratejik tercihteki değişimden oluştuğundan dolayı stratejik kültürlerin önemli olmadığı önermesine de karşı çıkmaktadır.⁸⁵

Devletler kuruldukları günden bugüne geçirdikleri her deneyim, tehdit algılamalarını ve politikalarını etkilemektedir. Bu açıdan devletlerin zayıf-güçlü, laik-dini, kolonyal-post kolonyal, modern-postmodern oluşu farklı sorunlarla karşılaşmalarına ve bunlara farklı biçimde tepki vermelerine neden olabilir. Stratejik kültürü ülkelerin sahip oldukları siyasi sistemler de etkilemektedir. Liberal veya totaliter sisteme sahip oluşu stratejik tercihin belirlenmesinde etkilidir. Bunun yanı sıra ülkelerin dini ve etnik biçimi, sivil-asker ilişkileri, askeri kurumların yapısı, savunma örgütlerine üyelik de stratejik kültürü yön veren temel etkenlerdir⁸⁶. Büyük güçlerle olan ilişki, yaşamsal kaynaklara ulaşım, ülkenin sınırlarının yapısı ve bunun gibi faktörlerde stratejik kültürün şekillenmesinde önemlidir. İsrail'in neden büyük bir nükleer güce sahip olduğu veya Baltık ülkelerinin

⁸⁴ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.61.

⁸⁵ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.62-63.

⁸⁶ Lahi, s.35.

neden savunmacı bir stratejik kültüre sahip oldukları bu noktada daha iyi anlaşılabilir⁸⁷. Devletlerin sahip olduğu ideoloji (mitler ve semboller)de stratejik kültürün oluşmasında istikrar sağlayıcı veya bozucu katkı sağlayabilirler. Bir sistem içindeki semboller verileri kavramsallaştırma, açıklama ve anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir ve kimliğin bütünleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Stratejik kültürün taşıyıcıları konumunda olan liderler, askeri kurumlar, partiler ve ülke içindeki gruplar dış politika tutumlarının belirlenmesinde önemli etkiye sahiptir.

1.4. Stratejik Kültürün Değişmesi

Devletlerin davranışlarını şekillendiren, politikalarını yönlendiren stratejik kültür hangi etkiler ve şartlar altında değişir? Stratejik kültürün kaynaklarında meydana gelen herhangi bir değişiklik devletlerin stratejik kültürüne nasıl yansımaktadır? Stratejik kültürü oluşturan ‘durumlar/olaylar/anlar’ nelerdir? Bu sorulara verilecek cevaplar stratejik kültürdeki değişimin neyden kaynaklandığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Stratejik kültürün değişmesi ile kültürün değişmesi birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Ancak stratejik kültür çalışmalarının çoğu devlet tutumlarının devamlılığı üzerinde durmaktadır. Tarihsel tecrübe, siyasal sistem ve siyasi kurumlar gibi stratejik kültürü şekillendiren bu unsurlarda gelen değişiklikler sonucunda stratejik kültüründe değişeceği kabul edilmektedir. Fakat bu değişim ve dönüşüm kolay olmayacaktır. Bir toplumun yaşadığı devrim, savaş veya ekonomik kriz gibi travmatik olaylar yerleşmiş inanç ve değerleri zedeleyerek stratejik kültürde değişikliğe neden olabilir⁸⁸. Örneğin militarist geçmişe sahip olan Japonya ve Almanya’nın tekrar aynı karakteri sürdürebilecek ekonomiye ulaşmalarına rağmen bu tutumdan vazgeçmişlerdir. Toplumsal hafızalarında derin bir etki bırakan İkinci Dünya Savaşı realist teorinin açıklayamacağı bir stratejik kültür benimsemelerine neden olmuştur. Chris Hedges’in ‘savaş kendi kültürünü oluşturur, kültüre hükmeder ve tarihsel hafızayı siler’ sözleriyle bu durumu en iyi şekilde ifade etmektedir⁸⁹.

1.5. Stratejik Kültür Analizi

⁸⁷ Lantis, *Strategic Culture: From...*, p.16.

⁸⁸ Lantis, *Strategic Culture: From...*, p.26.

⁸⁹ Lantis, *Strategic Culture and National Security Policy*, pp. 87-113.

1.5.1. Analizin Nesneleri

Stratejik kültürden doğan sıralı stratejik tercihleri hangi analiz nesneleri şekillendirmektedir? Bu nesnelere; stratejistler, ulusal güvenlik elitleri ve askeri liderler gibi birimlerin kelilemelerini; yazıları, tartışmaları, düşünceleri; silahların tasarımları ve yerleşimlerini, savaş planlarını; barışı, askeri törenleri ve savaş literatürünü kapsamaktadır. Johnston'a göre öncelikle incelenen dönemin stratejik kültüre ilişkin nesnelere belirlenmelidir. Daha sonra eldeki veriler ile geçmiş dönem karşılaştırıldığında tercih sınıflandırmasında uyum varsa bir stratejik kültürün varlığından söz etmek mümkündür. Bu analizin nesnelere içeriğinin ulaşılabilen en erken dönemden başlaması önemlidir. Zira mevcut stratejik kültürün, onun oluşmasını sağlayan önceki stratejik kültürün devamı mı, belirli bir alt kültürün yansıması mı yoksa bir kırılma mı yaşandığını hususunda önemlidir⁹⁰.

1.5.2. Analizin Metotları

Bu analizde kullanılan temel yöntem içerik analizidir. İçerik analizi, metinlerdeki temel anlatım düzlemlerini anlayabilmek ve politik argümanlar ile stratejik tercihleri anlamaya çalışan, farklı stratejik tercihler ve muhtemel sonuçları arasındaki bağlantıyı ortaya çıkaran bir teknik olan düşünsel haritalamadan meydana gelmektedir. Düşünsel haritalama kesin nedensel önermeler ile tahmin edilen davranışsal etkiler arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak için kullanılabilen bir yöntemdir. Analiz bir dokümanın içeriğini inceler ve bu örnekte yer alan tüm neden-sonuç ifadelerini grafiksel olarak ortaya koyar⁹¹.

Stratejik metinlerin sembol analizinde bir metindeki stratejik önermeler ortaya çıkarılır. Bu önermelerle de nasıl bir stratejik tercih sınıflandırmasının oluştuğu görülebilir. Sembol analizi yapılırken sıklıkla kullanılan deyim, teşbih, mecaz ve ifadeler dikkatlice incelenmelidir⁹². Ancak üzerinde önemle durulması gerek bir nokta da şudur ki; sembollerin analizi yapılırken bu sembollerin zamanla anlamlarının da değişeceği unutulmamalıdır. Bu nedenle metodolojik hatadan kaçınmak için analizi yapılacak olan semboller belirlenirken sınırlayıcı olunmalıdır.

1.5.3. Ampirik Analiz

⁹⁰ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.49-50.

⁹¹ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.50-51.

⁹² Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.51-52.

Stratejik kültürün faydalı bir çalışma olabilmesi için stratejik davranışın üzerindeki etkisinin test edilmesi gerekmektedir. Bu noktada düşüncenin davranış ile olan ilişkisi hakkında değerlendirme yapmak en önemli zorluktur. Buradan hareketle öncelikle stratejik kültür temelli tercih sınıflandırılması belirlenmeli ve analizin nesnelere ortaya çıkarılmalıdır. Stratejik kültürden doğan tercih sınıflandırmalarının bir karardan önce karar alıcılar tarafından desteklenen sebep-sonuç varsayımları üzerindeki etkisi gösterilebilirse bu stratejik tercihlerin nereden geldiği anlaşılacaktır⁹³. Farklı toplumlardaki karar alıcıların benzer durum ve şartlarda farklı düşünüp hareket ettiği gerçeği üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntıdır. Stratejik kültürün var olduğu görülse bile stratejik seçenek farklılığının iki nedenden dolayı ele alınması gerekmektedir. İlk olarak, stratejik kültürün her zaman davranış üzerinde ölçülebilir bir etkisi olmamaktadır. Bu bağlamda stratejik kültürün sembolik düzeyde bir etkisinin olduğu yorumları yapılmaktadır. Diğer çalışmalar ise bu stratejik söylemin davranışı etkileyeceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle stratejik kültürün davranış üzerinde test edilebilir bir etkisinin olduğunu kabul etmeden önce bu imaları çözümlenmesi gerekmektedir. Diğer önemli ayrıntı ise, stratejik kültürün gerçekten var olabildiği ama farklı devletlerin ortak bir stratejik kültürü paylaşabilme ihtimalidir. Bu durum olmadığı zaman bu devletler benzer yapısal şartlarla karşılaşır ya da benzer tarihsel ve kültürel tecrübeyi paylaşırlar. Bu durum gerçekleşirse bu devletler siyasal rejim, tarihsel tecrübe, ekonomik kalkınma düzeyi ve coğrafya gibi konularda farklı yapıya sahip olmalarına karşın ortak bir kimlik oluşturma sürecini paylaşmış olurlar. İkinci durum gerçekleşirse stratejik kültür davranışı açıklama konusunda gerekli devlet-düzeltil bir değişken olabilir, ancak bu davranış devletler karşısında çok fazla değişmeyebilir⁹⁴.

⁹³ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.52-53.

⁹⁴ Johnston, *Thinking about Strategic Culture*, p.55.

BÖLÜM II: İRAN'IN ULUSAL GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA KARAR ALMA MEKANİZMASI

2.1. İran'ın Ulusal Güvenlik Karar Verme Mekanizması

Tahran'da ulusal güvenlik kararları, geleneksel olarak çok sayıda resmi güç yapıları ve gayriresmi ağlar arasındaki etkileşimi yansıtmaktadır.⁹⁵ İran'ın ulusal güvenlik konularındaki karar alma mekanizması, ulusal güvenlik, nükleer program ve dış politika gibi önemli konularda Milli Güvenlik Yüksek Konseyi'nde (MGYK) fikir birliği ortaya koyma eğilimindedir.⁹⁶ İran İslam Cumhuriyeti ile alakalı politika yapıcılarının karşılaştıkları zorluklardan biri, ulusal güvenlik karar alma bağlamındaki etkili otorite çizgilerini kavramaktır.⁹⁷ Bu belirsizlik, halihazırda mevcut olan iktidarın çoklu yapısı ve karşılıklı rekabet eden etki merkezleri ile kişisel ilişkilerin ve patronaj ağlarının üstünlüğünden kaynaklanmaktadır.⁹⁸

Güvenlik kararları, “ortak deneyimlerden ve kabul edilmiş anlatılardan türetilmiş“ ortak inançlar, varsayımlar ve davranış biçimleri” olan stratejik kültürün bir fonksiyonu olarak düşünülebilir. Bu stratejik kültür kolektif kimliği ve diğer gruplarla ilişkileri şekillendiren ve güvenlik amaçlarına ulaşmak için uygun amaçları ve araçları belirleyen şeydir.”⁹⁹ Modern İran siyasetinde, daha teknokratik cumhuriyetçi bileşenden ziyade çoğu zaman İslam (devrimci-din adamları), ülkenin güvenlik politikasını, söylemsel sınırlarını özellikle de tehdit algılarını biçimlendirir ve çerçevesini çizer. Aslında, İran'ın karar vermesinde belirleyici ilke iktidardaki seçkinlerin bakış açısıyla “ulusal çıkar” (manafe'-e melli) ile bütünleşen “maslahat” (expediency) ilkesi ya da bir başka deyişle "rejimin hayatta kalması"dır.¹⁰⁰ Böyle bir bakış açısının sonuçları, İran'ın

⁹⁵ Nima, Gerami, "Iran's Strategic Culture: Implications for Nuclear Policy", Jeannie Johnson ve Diğerleri (Ed.), **Crossing Nuclear Thresholds: Leveraging Sociocultural Insights into Nuclear Decisionmaking** (61-108), Palgrave: Macmillan, 2018, p.7.

⁹⁶ Daniel Byman ve Diğerleri, **Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era**, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001, p.25-26.

⁹⁷ Frederic Wehrey ve Diğerleri, **The Rise of the Pasdaran: Assessing the Domestic Roles of Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps**, Santa Monica, CA: Rand Corporation, 2009, p.9-10.

⁹⁸ Hassan Rouhani, **National Security and Nuclear Diplomacy**, 3. edition, Tehran: Center for Strategic Research, 2012, p.68.

⁹⁹ Willis Stanley, “The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran”, **Comparative Strategic Cultures Curriculum**, USA: Advanced Systems and Concepts Office, 2006, p.3.

¹⁰⁰ Humeyni'nin Hameney'e yazdığı bir mektupta, bu "menfaat (expediency)" kavramına ilişkin ifadeleri yer almaktadır: “Peygamberin mutlak temsilcilerinin bir parçası olan Hükümet (devlet), İslam'ın birincil emirlerindedir ve İslam'ın namaz kılmak, oruç tutmak ve hacca gitmek gibi diğer tüm ikincil emirlerinin üzerindedir. Yönetici, ülkesini tazmin etmek için gerektiğinde yoldaki bir camiye veya evi yıkmaya yetkilidir. Yönetici gerektiğinde bir camiye kapatabilir veya eğer caminin zararı yıkım olmadan giderilemediği takdirde zarar kaynağı olan bir camiye bile yıkabilir. Hükümet, anlaşmalar ülkenin ya da İslam'ın çıkarlarına aykırı olduğunda, insanlarla yaptığı herhangi bir

balistik füze programının nihai koruyucusunun, düzenli profesyonel ordulardan ziyade, din adamlarının kontrolünde olan Devrim Muhafızlarına ait olmasında görülmektedir.¹⁰¹ İran rejiminin güvenlik ve dış politika konularında karar vermesi kilit roldeki siyasi ve askeri liderler arasında oy birliği ile gerçekleşmektedir. İran'ın dini lideri, tüm askeri ve güvenlik güçlerinin komutanıdır.¹⁰² Geleneksel güç kullanma, büyük dış politikaları değiştirme veya İslam Cumhuriyeti'nin paramiliter ve gizli örgütlerinin eylemlerini doğrudan yönlendirme kararları, dini liderin rehberliğinde doğrudan ve dolaylı kanallar aracılığıyla alınır ve yürütülür. Bununla birlikte dini lider, İran'ın silahlı kuvvetlerini yönlendirmede tek başına hareket etmemektedir.¹⁰³ Bunun yerine, İran bu gücü, Milli Güvenlik Yüksek Konseyi (MGYK), Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanlığı gibi resmi yapıların yanı sıra Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (DYTK) gibi yapılarla birlikte yönetmektedir. Bu bölümde öncelikli İran'ın ulusal güvenlik karar vermesinde etkili olan siyasi ve askeri kurumlar ve aktörlere yer verilmektedir.

2.2. İran Karar Verme Biçiminin Karakteristik Özellikleri

İran'ın kilit konumdaki karar vericileri birbirleriyle uzun bir geçmişe sahiplerdir ve bu geçmiş genellikle İslam Devrimi ve İran-İrak Savaşı'na kadar uzanmaktadır. Onların gayri resmi ittifakları ve rekabetlerinin yanı sıra ortak hırsları ve korkuları, politikaların ve kararların fikir birliğiyle almalarını sağlayan bir sistem oluşturmaktadır. İran'ın karar verme biçiminin karakteristik özelliklerini genel itibariyle üç başlık altında toparlayabiliriz. İlk olarak rejim, dini liderin iradesini yansıtan oldukça tutarlı ve uyumlu politikalar sürdürmektedir. Herhangi bir politika tartışmasında ya da bir politika değişikliğinde, liderler rehberin konuya ilişkin kararını öngörmek, test etmek ya da muhtemelen şekillendirmek için farklı görüşlerini kamuya açık olarak ifade edebilmektedirler. Ancak Hameney ve MGYK bir karara vardıldıktan sonra hiç kimse söz konusu kararın yönergelerinden uzaklaşamaz. Dini lider sistemin sınırlarını belirler; hangi fikirlerin kabul edilebilir olduğunu, hangi siyasi sistemdeki liderlerin desteklenmesi gerektiğini ve hangi liderlerin dışlanması gerektiğine (en azından geçici

şariat anlaşmasını tek taraflı olarak iptal etme yetkisine sahiptir.” Mehdi Moslem, **Factional Politics in Post-Khomeini Iran**, 1.edition, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2002, s.74.

¹⁰¹ Kevjn Lim, “National Security Decision-Making in Iran”, **Comparative Strategy**, Vol.34, No.2, (May 2015), p.149.

¹⁰² Matthew J. McInnis. “The Future of Iran's Security Policy: Inside Tehran's Strategic Thinking”, Washington DC: American Enterprise Institute, (May 2017), p.11.

¹⁰³ McInnis, p.11.

olarak) karar verir ve hiçbir grubun çok güçlü olmasına izin vermedi.¹⁰⁴ İkincisi, İran'ın karar vermesi, uzlaşma ihtiyacına rağmen hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Kilit liderlerin ve dini liderin çeşitli politika seçeneklerini çabuk kavrama durumu, grubun uzun müşterek tarihi ve en önemlisi dini liderin görüşlerine olan duyarlılık göz önüne alındığında bu durum kolayca anlaşılmaktadır. Bu, özellikle IŞİD'in Haziran 2014'te Kuzey Irak'taki hızlı işgali sırasında görülen kriz döneminde görüldü. Bu olay İran'da şaşkınlık yarattı ve İran liderliği Musul'un çöküşünden hemen sonra harekete geçti.¹⁰⁵ Yaklaşık 72 saat içinde MGYK toplandı ve Irak krizinin çözümünde kuvvetli siyasi ve askeri rollerin gerekli olduğu konusunda bir karara vardı ve Kudüs Kuvvetleri Komutanı Süleymani bu krizin çözümü için görevlendirildi.¹⁰⁶ Üçüncüsü, kamuoyu dış politika kararları üzerinde sınırlı bir etkiye sahiptir. İç huzursuzluk ve rejim karşıtlığı korkuları İran'ı iç güvenlik güçleri, istihbarat servisleri ve sosyal medyanın kontrolü aracılığıyla halkın duygularını izlemeye ve kontrol etmeye itmektedir. Ancak, İran'ın üst düzey liderliği, herhangi bir politikanın büyük ölçüde istikrarsızlığa yol açabileceği bir risk algıladığında kamuoyunu yatıştırmak için ulusal güvenlik kararını değiştirebilir. Örneğin Humeyni'nin İran-İrak Savaşı'nı sona erdirmeye kararını, büyük ölçüde İran halkının artık çatışmayı sürdürmek için gerekli olan dini mecburiyetleri yapmak için istekli olmadıklarını kabul ederek belirlendi.¹⁰⁷ Son olarak, İranlı karar vericiler rejimin ideolojik, ulusal ve stratejik hedeflerine ve dini lider tarafından belirlenen iç sınırlara (veya kırmızı çizgilere) cevap verirler.

2.3. Siyasi Kurumlar

2.3.1. Velayet-i Fakih: Büyük Rehberlik Makamı

Ayetullah Humeyni'nin ortaya attığı Velayet-i Fakih teorisi çerçevesinde geliştirilen yeni düzen, 1979 yılından itibaren İran'da kendine özgü bir siyasi yapı ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda en geniş yetkilerle donatılan Rehberlik makamı,¹⁰⁸ İran'ın en yüksek siyasi kurumunu temsil etmekte ve ülkenin iç ve dış politikalarının

¹⁰⁴ McInnis, p.12.

¹⁰⁵ Frederick W. Kagan, "Khamenei's Team of Rivals: Iranian Decision-Making, June-July 2014," **AEI's Critical Threats Project**, Washington DC: American Enterprise Institute, 2014, p.7.

¹⁰⁶ Kagan, p.5.

¹⁰⁷ McInnis, p.12.

¹⁰⁸ Çalışmanın takip eden bölümlerinde söz konusu kurumun başındaki kişiyi tanımlamak için Dini Lider ya da kısaca Rehber tanımlamaları kullanılacaktır.

belirlenmesinde en etkili otorite konumundadır.¹⁰⁹ Velayeti Fakih kurumunun görevleri ve özelliklerinden bahsetmeden önce bu yeni ideolojik düzenin dayandığı Şii siyaset teorisine kısaca değinmekte fayda vardır.

Velayeti Fakih Teorisi¹¹⁰, Şii inancına göre peygamberlerin vahiy ve yönetim olmak üzere iki temel görevi vardır. Şii inancına göre vahiy peygamber vefat ettikten sonra sona ermektedir. Ancak ümmetin vahiy doğrultusunda yönetilme ihtiyacı her zaman devam etmektedir. Ümmeti yönetecek olan imamın (vahiy almak dışında) peygamber ile aynı özelliklere sahip olduğuna inanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle imamlarda peygamberler gibi masum ve hatasızlardır. Bunun yanı sıra imamın da peygamber gibi Allah tarafından seçildiğine inanılmaktadır¹¹¹. Ümmetin imama itaati kayıtsız ve şartsızdır. Şiiiliğin bu imamet anlayışına göre ümmetin yönetimi Hz. Ali ve ondan sonra gelen on iki imamın yetkisindedir. Bu on iki imamdan sonuncusu olan Mehdi Muntazar küçük yaşta gaybete¹¹² çekilmiştir. Velayeti Fakih teorisi bu noktadan hareketle ortaya çıkmış ve gizlenen imamın yerine ümmeti yönetecek kişinin kim olacağı, görevlerinin ne olacağı ve bunları neye göre üstleneceği soruları etrafında şekillenmiştir. Humeyni'nin geliştirdiği bu teoriye¹¹³ göre on ikinci imam Mehdi Muntazar'ın döneceği güne kadar ümmeti fakihin yönetmesi ve ulemanın bu sistemle ilişkisi meşru görülmüştür.¹¹⁴

Anayasada detaylı bir biçimde ele alınan Dini liderlik mekanının görev ve yetkileriyle ilgili burada çalışmanın konusuyla ilgili olan kısımdan bahsedilmektedir. Bu doğrultuda anayasada belirtildiği şekliyle dini lider sadece İran'ın değil aynı zamanda Veliy-i Emr-i Müminin olarak da adlandırılarak tüm dünya Müslümanlarının lideri olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra DYTK ile istişarede bulunarak ülkesinin genel politikalarını belirlemek, silahlı kuvvetlerin başkomutanlığını üstlenmek, savaş ve barış ilan etmek, Genelkurmay başkanını, DMO başkomutanını, bazı üst düzey komutanları

¹⁰⁹ Mehmet Koç, "İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-I Devrim Rehberliği", **İRAN**, Ekim 2017, s.4.

¹¹⁰ Hamid Algar, "Merci-i Taklit", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt.29, 2012, s.172-174.

¹¹¹ Hz Muhammed'ten sonra Ali ümmetin imamıdır. Ali'den sonra ise onun neslinden gelen imamlar, İslam toplumunun cismani ve ruhani liderleridir.Bu anlayıştan vasilik düşüncesi ortaya çıkmış ve Ali, Hz. peygamber'in vefatından sonra onun adına imamet ve hilafet görevini ifa edecek tek kişi olarak kabul edilmiştir. Buna göre Ali halkın kendisini seçmesi sureti"le değil peygamberin vasisi olması ve Allah'ın ve peygamber'in iradesi gereği bu görevi yerine getirmekle mükellef kılınmıştır.

Daha fazla bilgi için bkz: Mustafa Öz, "Şia", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt.39, 2012, ss. 111-114.

¹¹² Diğer bir ifadeyle insanların arasından ayrılarak geri geleceği güne kadar gizlenmektedir.

¹¹³ Söz konusu teorinin gelişmesinde, daha sonradan Humeyni ile ters düşüp görevlerinden azledilen Ayetullah Muntazari'nin de büyük katkıları vardır.

¹¹⁴ Mazlum Uyar, "Velayet-i Fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi", **Dini Araştırmalar 2**, Sayı. 6, Ocak-Nisan 2000, s.81.

ve diğ er önemli atamaları yapmak.¹¹⁵ Dini liderde olması gereken özellikler anayasanın 109. Maddesinde Şu Şekilde belirtilmiştir: Ç eşitli fiki konularda fetva verebilecek ilmi yetkinliğ e sahip olmak, adalet ve takvaya sahip olmak, tedbirli, cesaretli ve rehberlik için yeterli yöneticilik özelliğ ine sahip olmak. Humeyni'nin 1989'daki vefatından beri Seyyid Ali Hamaney bu görevi yürütmektedir.¹¹⁶

2.3.2. İslami Şura Meclisi

Toplamda 290 milletvekilinden oluşan meclis yasa çıkarmakla yetkili tek kurumdur. Meclis gerek duyarsa seçilmiş Cumhurbaşkanının oluşturduğ u kabineden hesap sormak için çağırma yetkisine sahiptir. Sözleşmeler ve anlaşmalar gibi önemli dış politika kararları Meclis'in onayına sunulmaktadır. Bunun yanı sıra meclis başkanı önemli konularda MGYK oturumlarına katılmaktadır¹¹⁷. Meclisin aldığ u kararlar Koruyucular Konseyi'nin onayına sunulmaktadır. Ve konseyin onaylamadığ u kararlar yok hükmündedir. Meclisin Koruyucular Konseyi karşısındaki bu konumu ilerleyen bölümlerde daha detaylı anlatılacaktır.¹¹⁸ İslami Şura Meclisi'nin başkanlığ ını Ali Laricani yürütmektedir¹¹⁹.

2.3.3. Anayasa Koruyucular Konseyi

Anayasa Koruyucular Konseyi'nin (AKK) başlıca görevi Meclisin aldığ u kararları anayasaya ve Őeriata uygunluğ u açısından denetlemektedir. Bunun yanı sıra Uzmanlar Konseyi, Cumhurbaşkanlığ ı, Meclis seçimleri ve referandumları gözetlemek ve adayların uygun olup olmadıklarını denetlemekte görevleri arasındadır. Toplamda on iki üyeden oluşan konseyin altı üyesi fikihiçi, diğ er altı üyesi ise hukukçudur. Fikihiçi olan üyeleri dini lider, yargı erkinin belirlediğ i hukukçu olan üyeleri ise meclis seçer. Meclisin sunduğ u yasaları denetleyen AKK, uygun görmediğ i yasaları meclise geri gönderir. Bu durum karşısında meclis, kararında ısrarcı olursa yasayı DYTE'ne götürme hakkına sahiptir. Oy çoğ unluğ uyla karar alan AKK'da yasaları İslam'a uygunluk açısından sadece fakih üyeler denetlerken, anayasaya uygunluk açısından bütün üyeler söz sahibidir.¹²⁰ Hali hazırda konseyin başkanlığ ını Ahmed Cenneti

¹¹⁵ Abdullah Yegin, "İran Siyasetini Anlama Kılavuzu", SETA, Ankara: SETA Yayınları, 2013, s.53

¹¹⁶ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.54

¹¹⁷ Hassan Rouhani, *National Security and Nuclear Diplomacy*, s.141.

¹¹⁸ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.56.

¹¹⁹ Daha fazla bilgi için İslami Şura Meclisi'nin Resmi İnternet Sitesi: <http://rc.majlis.ir/en>.

¹²⁰ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.57.

yürütmektedir.

2.3.4. Uzmanlar Konseyi

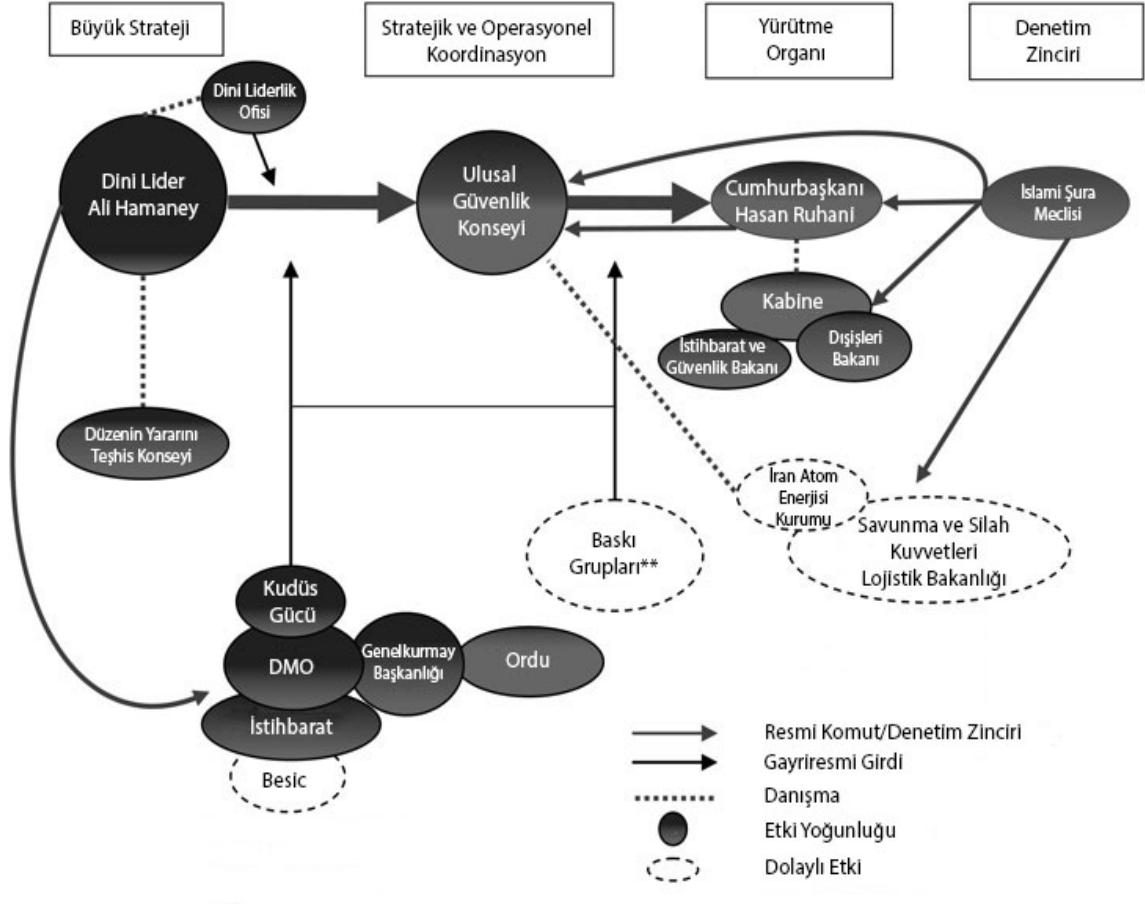
Uzmanlar Konseyi'nin en temel görevi dini lideri seçmek, görev ve yetkilerini tayin etmek, denetlemek ve gerektiğinde görevden almaktır. Doğrudan halk tarafından seçilen bu konsey üyelerinin sahip olması gereken özellikler en genel itibariyle şunlardır; dindar ve ahlaklı olmak, içtihat yapabilecek yetkinliğe sahip olmak, dönemin sosyal ve siyasi meselelerine vakıf olmak.¹²¹ Bu konseye aday olacak kişilerin adaylığa uygunluğunu denetleme yetkisi Koruyucular Konseyine aittir. Koruyucular Konseyi'nin altı üyesini doğrudan dini liderin seçtiği düşünülürse bu kurumun çok fazla etkili olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira dini liderin ölmesi durumunda bu konsey önem arz etmektedir.¹²² Bu konseye hali hazırda AKK'nın başkanlığını yürüten Ahmed Cenneti başkanlık etmektedir.

2.3.5. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (DYTK)

DYTK, meclis ile Koruyucular Konseyi arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve önemli meselelerde dini liderle istişare etmek ve sistemde tıkanan sorunları çözmek için kurulmuştur. Devrimin ilk yıllarında meclis ile Koruyucular Konseyi arasında yaşanan çok sayıda anlaşmazlıktan dolayı böyle bir kuruma ihtiyaç duyularak 1988 yılında Humeyni'nin talimatı ile oluşturulmuştur. Bu konseyin başkanlığını Ayetullah Sadık Amuli Laricani yürütmektedir.

¹²¹ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.58.

¹²² Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.59.

Şekil 2. İran'ın Ulusal Güvenlik Karar Verme Süreci.

Kaynak: Kevjn Lim, “National Security Decision-Making in Iran”, *Comparative Strategy*, Vol. 34, No. 2, 2015, p.157.

2.3.6 Cumhurbaşkanlığı

İran Anayasası'nın 113. maddesine göre, “Cumhurbaşkanlığı, Rehberlik makamının ardından ülkenin en yüksek resmi makamıdır ve Rehberlik ile doğrudan ilişkilendirilen işler dışında, yürütme erkinin başkanlığını yapma ve anayasanın uygulanması cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluğu altındadır”. Cumhurbaşkanının önemli görevlerinden bir tanesi de ekonomik gündemi belirlemektir. Ancak iç ve dış politika önceliklerinin belirlenmesi, silahlı kuvvetlerin ve emniyet güçlerinin sevk ve idaresi ile ilgili yetkiler Rehber'in yükümlülüğünde toplanmıştır. Cumhurbaşkanı, AKK'nın adaylığını onayladığı kişiler arasından, dört yıl süreyle ve en fazla üst üste iki dönem olmak üzere halk tarafından seçilir. İlk turda adaylardan herhangi biri %50'nin üzerinde

oy alamazsa, seçim ikinci tura taşınır; en fazla oy alan iki aday ikinci turda yarışır¹²³. 19 Mayıs 2017 tarihinden beri İran'da cumhurbaşkanlığı makamında Hasan Ruhani bulunmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda cumhurbaşkanı olabilme şartları arasında "İran vatandaşı olmak, güvenilir ve dindar olmak", "ülkenin resmi mezhebi olan Caferi İsnâaşeriyye inanmak" ile "yönetici ve becerikli olmak" gibi özellikler sayılmaktadır.¹²⁴ Cumhurbaşkanı Rehber'den sonra gelen en önemli ikinci kişi olarak değerlendirilse de anayasanın dini kurumları tarafından doğrudan veya dolaylı yollardan sınırlandırılmaktadır. Adaylarının yarısını Rehberin atadığı Koruyucular Konseyi tarafından denetlemekte; bunun yanı sıra anayasa Meclis ve DTYK'ya söz konusu makamı denetleme veya sınırlandırma yetkisi vermektedir.¹²⁵ İran'ın öncelikli güvenlik ve dış politika konularında bir nebze etkili olsa da son sözü söyleme yetkisi Rehberin sorumluluğundadır. Bu noktada cumhurbaşkanının ve ona bağlı dışişleri bakanlığının görevi daha çok sembolik olarak yürütülmektedir.

Dışişleri Bakanlığı, ulusal güvenlik konularında bir miktar yardımcı rol oynamaktadır. Ülkenin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ve Birleşmiş Milletler (BM) ile olan ilişkilerinde nükleer dosya politikaları ve uzman komitelerini denetlemektedir. 2013 yılında göreve başlamasından bir ay sonra, Cumhurbaşkanı Ruhani, 2003-2005 yılları arasında yakın bir şekilde çalıştığı Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarife bu sorumluluğu yükledi.¹²⁶ İran'ın nükleer emellerinin doğası üzerine tartışmalar patladığında, nükleer müzakerelerin sorumluluğu MGYK'ya devredildi. Daha yaygın olarak Dışişleri bakanlığı yurtdışındaki elçiliklerle istihbarat ve güvenlik örgütleri tarafından yürütülen özel operasyonlar için diplomatik bir koruma sağlamaktadır.

2.4. Askeri Kurumlar

İran Silahlı Kuvvetleri, dini lidere bağlı olan iki paralel ordu, İçişleri Bakanlığına bağlı polis teşkilatları ve İstihbarat Bakanlığına bağlı bazı unsurlardan oluşmaktadır.¹²⁷ Devrim Rehberi başkomutan sıfatına sahip olduğu için bütün silahlı kuvvetler onun emri altındadır. Bu çalışmada, "Arteş" olarak adlandırılan İran Ordusu ve "Muhafızlar"

¹²³ <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

¹²⁴ Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, Chapter 9, p.31-36.

¹²⁵ Mustafa Caner, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 2017", *SETA Analiz*, Mayıs 2017, Sayı: 202, s.8-9.

¹²⁶ Kevjn Lim, *National Security Decision-Making in Iran*, s.152-153.

¹²⁷ Library of Congress, *Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile*, the Federal Research Division, 2012, s. 11.

(Pasdaran) olarak adlandırılan Devrim Muhafızları Ordusu incelenmektedir.¹²⁸ Ancak ağırlı olarak çalışmanın odak noktasını DMO ve buna bağlı birimler oluşturmaktadır.

2.4.1. İnan Ordusu (Arteş)

1920 yılında kurulan ve 1979 yılına kadar ülkenin dış güvenliğinden sorumlu olan İnan Ordusu'nun(Arteş), temel görevi İnan İşlam Cumhuriyeti'ni korumaktır. Devrim sonrası bu orduya duyulan güvensizlikten ve hala eski şah rejimine bağlı olarak görölmesinden dolayı Arteş çoğunlukla ikincil plana atılmıştır.¹²⁹ Nitekim, İnan Ordusu 1979 yılı itibariyle güç sıralamasında dünyada beşinci sırada yer almaktaydı.¹³⁰ Hem Arteş'in hem de DMO'nun bünyesinde kara, hava ve deniz kuvvetleri mevcuttur ancak Arteş daha konvansiyonel DMO ise asimetrik bir yapıya sahiptir.¹³¹ Sekiz yıl süren İnan-İrak Savaşı'ndan yıpranarak çıkan Arteş, DMO'ya uygulanan pozitif ayrımcılığın da etkisiyle giderek zayıflamıştır. Bunun aksine DMO giderek güç kazanmış ve zamanla İnan'ın savunma stratejisine hakim olan bir kurum haline gelmiştir. İnan Anayasası'nda Arteş'in görev ve sorumluluklarında bilhassa bağımsızlık ve toprak bütönlüğüne vurgu yapılmakta dolayısıyla orduya geleneksel bir misyon yüklenerek ülke topraklarını savunmakla görevlendirilmektedir. Bu doğrultuda Arteş'in askeri yapısı incelendiğinde klasik doktrin uygulayan bir konvansiyonel ordu özelliklerine sahip olduğu görölmektedir;¹³² karadan bir işgal durumuna karşı sınır hattında bulunan üsler, deniz kuvvetlerinin açık sularda görevlendirilmesi, ülkenin hava sahasının korunmasına yönelik görevler bu doktrine işaret etmektedir.¹³³ Göröldüğü gibi, İnan Ordusu konvansiyonel savaş kabiliyetine sahip unsurlardan oluşmaktadır. DMO'ya göre daha fazla zırh kapasitesine sahip olmasıda bunun bir başka işareti olarak yorumlanabilir¹³⁴.

2.4.2. Devrim Muhafızları Ordusu (DMO)

Devrimden sonra şah'ın ordusuna olan güvensizlik ve bu ordunun sahip olduğu yıkık göröntü sebebiyle 1979 yılında Humeyni'nin emriyle Devrim Muhafızları Ordusu'nun

¹²⁸ Nihat Dumlupınar, "İnan'ın Güvenlik Politikalarında Devrim Muhafızları Ordusunun Yeri", **ANKASAM**, No.1, şubat 2017, s.8-9

¹²⁹ Hossein Aryan, "The Artesh: Iran's Marginalized and Under-Armed Conventional Military", **Middle East Institute Viewpoints**, Kasım 2011, s. 46

¹³⁰ Bernd Kaussler, "The Iranian Army: Tasks and Capabilities", **Middle East Institute Viewpoints**, Kasım 2011, s. 36.

¹³¹ Dumlupınar, *İnan'ın Güvenlik Politikaları...*, s.9.

¹³² Alfoneh, *Eternal Rivals?...*, s. 33

¹³³ Alfoneh, *Eternal Rivals?...*, s. 33

¹³⁴ Kenneth Katzman, "Politics of Iran's Regular Military", **Middle East Institute Viewpoints**, Kasım 2011, s. 10.

kuruluş süreci başlamıştır. Dış tehditlere karşı ihtiyaç duyulan bir ordunun kendisine karşı tehdit oluşturmasını önlemek amacıyla farklı bir orduyla dengelenmesi hedeflenmiştir.¹³⁵ DMO'nun temel hedefi İslam Devrimini korumak ve devrim ideolojisini tüm dünyaya yaymaktır. DMO'nun anayasada detaylı bir şekilde belirtilen başlıca görevleri ise şu şekildedir: asayiş sağlamaya, ülke topraklarını işgal ve saldırıya karşı savunmaya, devrim karşıtı hareketlerle mücadele etmeye, ülkenin diğer silahlı güçleriyle işbirliği yapmak, askerlerinin ahlaki, ideolojik, siyasi ve askeri eğitimini yapmak, dini liderle istişarede bulunarak dünya ezilenlerinin hak ve özgürlük hareketlerini desteklemektir.¹³⁶ Tam ismi İslam Devrimi Muhafızları Ordusu olan bu yapının isminde İran kelimesi özellikle yoktur. Zira İmam Humeyni ve Devrim liderliğine göre bu ordu tüm İslam ümmetinin ordusudur ve görev alanı İran toprakları ile sınırlı değildir.¹³⁷ DMO kurulduktan çok kısa bir süre içinde birçok kişiyi bünyesine katarak İran-İrak Savaşı'nda tüm gücüyle silahlı kuvvetlerin yanında yer almıştır. Bu savaşta etkisini oldukça artıran DMO'nun kara, hava, deniz ve füze kuvvetleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kudüs Gücü ve Besic de DMO bünyesinde faaliyet gösteren kuvvetlerdir. Doğrudan dini lidere bağlı olan DMO İran'ın hem askeri hem de ekonomik yönden en güçlü ve prestijli kurumlarından biridir.¹³⁸ Ordunun üst düzey komutanlarının atamalarını doğrudan dini lider gerçekleştirdiği için silahlı kuvvetlerin komuta kademesinde onun bilgisi dahilinde olmayan hiçbir değişiklik yapılamaz. Bunun yanı sıra kritik öneme sahip kararlar da dini liderin onayına sunulmaktadır.¹³⁹ Her ne kadar DMO'nun kara, hava ve deniz kuvvetleri bulunsun da, onu Arteş gibi konvansiyonel bir güç olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Konvansiyonel anlamda kendisinden çok üstün olan güçlere karşı mücadele edebilmek için asimetrik savaş stratejisinin gerekli olduğuna inanan İran, DMO'yu bu kapsamda değerlendirmektedir.¹⁴⁰ Besic ve Kudüs Gücü gibi unsurlar, DMO'nun asimetrik özelliğini daha da ön plana çıkarmaktadır.¹⁴¹

İran anayasasında her iki orduya farklı görevler vermiş olmasına rağmen dış güvenlik bağlamında her iki ordunun da görevler üstlendiği görülmektedir. Dış tehditlere karşı

¹³⁵ Dumlupınar, *İran'ın Güvenlik Politikaları...*, s.7.

¹³⁶ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.64.

¹³⁷ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s. 62.

¹³⁸ Byman ve Diğerleri, p.35.

¹³⁹ Koç, s.12

¹⁴⁰ Alfoneh, *Eternal Rivals?..*, s. 33.

¹⁴¹ Library of Congress, *Iran's Ministry...* s. 11.

bir çok nedenden ötürü konvansiyonel olmayan bir strateji izlemek durumunda kalan İran, DMO'nun kapasitesinin hızlı bir şekilde gelişmesini desteklemiştir. İran'ın biri konvansiyonel, diğeri asimetrik kabiliyetlere sahip iki ordusunun varlığı son dönemde güvenlikle ilgili literatürde sıkça yer bulan “hibrit savaş” terimini akla getirmektedir. Yapısal anlamda hibrit savaşta her iki muharebe kabiliyetine sahip olmak büyük bir avantajdır. Ancak bu iki kurum arasında hibrit savaş için yeterli düzeyde bir koordinasyonun bulunup bulunmadığı konusunda önemli tereddütler vardır. İdeolojik faktörler ve organizasyonel çıkarlar, koordinasyonun aksine rekabet ortamının oluşmasına neden olduğu izlenimini vermektedir. Diğer taraftan, Suriye’de yaşanan son dönemdeki çatışmaların İran’ın bu iki kurum arasında rekabeti körüklemekten ziyade, koordinenin sağlanmasına yönelik tedbirler almasının gerekliliğini ortaya çıkardığı ifade edilebilir.¹⁴² Haziran 1988’de Silahlı Kuvvetler Ortak Genelkurmay Başkanlığı kurularak Arteş ve DMO’nun arasındaki koordinasyon sağlanması ve birlikte yürüttükleri operasyonların daha iyi yönetilmesi amaçlanmaktadır. Bundan dolayı İran Ordusu (Arteş) ve Devrim Muhafızları Ordusu Genelkurmay Başkanlığı çatısı altında birleştirilerek Genelkurmay Başkanı tarafından yönetilmektedir.¹⁴³ Arteş, devleti savunma ve sınırlarını koruma görevini sürdürürken, DMO ise rejimi korumak ve İran’ın İslami yönetim modelinin sürdürülmesini ve ihracını sağlamakla görevlidir. DMO, dini lidere Arteş’den çok daha yakındır. Özellikle Kudüs Kuvvetleri Komutanı Süleymani’nin dini liderle olan ilişkisi ve İran’ın ulusal güvenlik karar alma altyapısındaki konumu, benzer şekilde Arteş komutanlarına kıyasla çok daha belirgindir. Devrimden sonraki ilk üç yıl, Arteş ile DMO arasında askeri strateji, operasyonlar ve kaynaklar hakkındaki kararlarda önemli bir rekabet ve güvensizlik görüldü. Arteş’in daha bağımsız fikir sahibi liderlerinin ya da eski rejime bağlı olanların geniş çaplı temizliklerinin ardından bile, İran’ın yeni liderliği Arteş’e güven duymamakta ve DMO’ya tercihli yatırım yapmaktaydı. İki grup arasındaki rekabet DMO Donanması yavaş yavaş Basra Körfezi’nin kıyı savunmasını ve denizini tam olarak kontrol altına almasıyla yani DMO’nun Arteş’in geleneksel misyonuna genişlemesiyle şiddetlenmiştir. DMO ayrıca İran’ın balistik füze kuvveti olan geleneksel güç projeksiyonunun başlıca araçlarına sahip oldu.¹⁴⁴

¹⁴² Dumlupınar, *İran’ın Güvenlik Politikaları...*, s.8.

¹⁴³ Koç, s.12.

¹⁴⁴ McInnis, *The Future of Iran's Security Policy...*, p.14.

Son zamanlarda birkaç faktör iki ordu arasındaki gerilimi azaltmıştır. Rejim açık bir şekilde Artesh'e olan güvenini ifade etmeye ve modernizasyonuna daha fazla yatırım yapmaya başladığında, kaynaklar üzerindeki rekabet azaldı.¹⁴⁵ DMO, örgütlenmesi olgunlaştıkça profesyonelleştirmeye yönelik çabalar, daha köklü Artesh ile askeri kültürel boşluğu kapatmaya yardımcı oldu ve askeri strateji üzerindeki bölünmeleri azalttı. DMO ve Artesh'in 1990'daki Genelkurmay yüksekokullarının birleşmesi, bu eğilimin bir örneğidir çünkü her iki kurumdan memurlar da aynı eğitimi almaktadır¹⁴⁶. Son olarak, İran'ın Irak'taki IŞİD'e ve Suriye'deki rejim karşıtı güçlere karşı yürüttüğü operasyonlarda görüldüğü üzere, DMO ve Artesh güçleri arasında daha derin bir koordinasyon gerektirmektedir. Bu çatışmalar, İslam Cumhuriyeti'nin stratejik bakışında ve savaşa yaklaşımında potansiyel olarak köklü değişiklikler yaratmaktadır. Bu savaşlar, üst düzey liderlik safhalarında ve hatta ordudaki komuta kontrol yapılarında daha acil değişiklikleri ortaya çıkarmaktadır.¹⁴⁷ İran'ın fikir birliğine dayalı stratejik politika oluşturma ile çatallı askeri yapısı arasındaki gerginlik, 1979'dan bu yana krizlere cevap vermek ve operasyon yürütmek için rejime belirgin zorluklar getirdi. Suriye'deki bitmeyen çatışma bu yapısal sorunları bir kez daha ortaya çıkardı. İran ekonomisinde bir çok sektörde faaliyet gösteren DMO bu anlamda İran'da en önemli ekonomik güçlerden biridir.¹⁴⁸ Zamanla elde ettiği ekonomik ve siyasi imtiyazlarla "milyarlarca dolarlık iş imparatorluğu" haline geldiği, ve bildirildiğine göre İran Milli Petrol Şirketi ve İmam Rıza Fonu'ndan sonra "İran üçüncü en zengin kurumu"dur. Sahip olduğu ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar DMO'ya devlet içerisinde bir miktar özerklik kazandırmıştır. Bir ideolojik güdümlü milis ordusu olan İslam Devrimi Muhafızları, İran toplumunun hemen hemen her alanında giderek daha iddialı bir rol almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra İran'ın ekonomik anlamda yoğun sıkıntılar yaşadığı dönemlerde bile DMO'nun bütçesinde kesintiye gidilmemiş aksine arttırılmıştır. Devrim Muhafızları'nın hükümet üzerindeki etkinliğine işaret eden önemli bir emaredir. Örneğin İran'a uygulanan ambargoların yoğun olduğu 2012-2013

¹⁴⁵ Alex Vatanka, "The Artesh: Iran's Marginalized Regular Military", *Ayatollah Khamenei's Advances Toward the Artesh*, Washington, DC: Middle East Institute, 2011, 55-58,

¹⁴⁶ Genelkurmay Akademisi'nin Resmi İnternet Sitesi, daha fazla bilgi için bkz: "Daneshgah farmandehi va setad aja" (Command and Staff College) <http://dafaosaja.ac.ir/about>. (04. 02. 2019)

¹⁴⁷ McInnis, *The Future of Iran's Security Policy...*, p.14.

¹⁴⁸ Devrim Muhafızları'nın ekonomik anlamda önemli bir uzantısı olarak kabul edilen Khatam-al Anbiya Şirketi inşaat, enerji, medya ve iletişim alanlarında oldukça etkin bir konumdadır. 2009 ila 2011 yılları arasında söz konusu şirkete petrol ve gaz sektörlerinin geliştirilmesi kapsamında verilen 25 milyar Amerikan doları değerindeki ihale Devrim Muhafızları'nın ekonomik anlamdaki gücünü göstermektedir. Daha fazla bilgi için bkz: The International Institute for Strategic Studies, "Chapter Seven: Middle East and North Africa", *Military Balance*, 2013, s. 360

döneminde DMO'nun bütçesi %127 oranında artırılmış ve 24 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁴⁹

2.4.3. Kudüs Gücü

Bir diğer önemli askeri kurum DMO'nun sınır ötesi operasyonlarını yürüten Kudüs Gücüdür. Kudüs Gücü Komutanı doğrudan Devrim Rehberi tarafından atanmaktadır. Kudüs Gücünün komutanı Kasım Süleymani'dir. Kudüs Gücü'nün gizli saklı operasyonları genellikle DMO'dan bağımsızdır, Süleymani ise emirlerini doğrudan Dini Liderden almaktadır. Dini lider muhtemelen bu bölümlendirmeyi İran'ın fikir birliği kararları tercihine aykırı olsa bile, bilgiyi kontrol etmek ve üst düzeylerde güçlü bir muhalefetin oluşmasını önlemek için kullanmaktadır.

2.4.4. Besic Direniş Gücü

1979 yılında Humeyni tarafından kurulan Besic Direniş Örgütü gönüllü milis teşkilatıdır. Besic'in başlıca görevi rejime karşı isyanların bastırarak iç güvenliği sağlamak, ahlak polisliği yapmak ve gerektiğinde İslam Cumhuriyeti'ni iç ve dış tehditlere karşı korumaktır. Humeyni'nin "Allah'ın Ordusu" olarak tanımladığı Besic 1980 yılından itibaren DMO'nun bir organı olarak görev yapmaktadır. Anayasada belirtildiği şekliyle devlet tüm vatandaşlarına her zaman için ülkeyi ve İran İslam Cumhuriyeti sistemini silahlı olarak savunma yetisine sahip olsunlar diye askeri eğitim olanağı sunmak zorundadır. Bunun yanı sıra Besic, herhangi bir saldırı durumunda ülke topraklarını korumak ve savunmakla yükümlüdür.¹⁵⁰ Besic'e üyelik esas olarak gönüllülük esasına göre ve hemen hemen her kesimden ve yaştan insanı kapsamaktadır. Besic örgütünün maaşlı, üniformalı aktif üye sayısının 90.000, rezerv kuvvetinin 300.000 civarında olduğu, gerektiğinde seferber edilecek sayının 1.000.000'a kadar çıkabileceği ifade edilmektedir.¹⁵¹

Dış tehditlerle mücadele anlamında Besic'in gücünü ve itibarını artırdığı en önemli olay İran-İrak savaşındaki rolüdür. Bu savaşta 90 binden fazla kayıp vererek ülkenin en önemli güçleri arasında yerini almıştır. Ancak böyle istinai durumlar dışında Besic, genellikle toplumsal olaylarda (muhafif gösteriler, kılıf kıyafet düzeni vs.) aktif olarak

¹⁴⁹ The International Institute for Strategic Studies, "Chapter Seven: Middle East and North Africa", Military Balance, 2013, s. 361.

¹⁵⁰ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.62.

¹⁵¹ Anthony H. Cordesman, "Iran's Revolutionary Guards, The Al Quds Force, and Other Intelligence and Paramilitary Forces (Rough Working Draft)", **Center for Strategic and International Studies**, Ağustos 2007, s. 10.

görev almaktadır. Bunun en önemli örneklerinden birisi de 2009 yılında yaşanan protesto hareketlerinde Besic'in uyguladığı sert müdahalelerdir.¹⁵² Besic, muhafazakârların toplum üzerinde kurduğu otoritenin bir nevi kontrol mekanizması haline gelmiştir.¹⁵³ Besic, DMO bünyesinde 2015 yılından itibaren Suriye rejimine müzahir grupların eğitilmesinde rol oynamaktadır.¹⁵⁴ İran rejimi, düşmanlarının İran halkını ve muhalefetini hedef alarak rejime karşı iç isyan çıkarma girişimlerinde bulunma olasılığına karşı Besic aracılığıyla bir nevi savunma yaptığını inanmaktadır. Bu kapsamda, Besic aracılığıyla toplumu kontrol etme ve muhalefetin organize olmasını engellemeye yönelik faaliyetler düşmanın girişimlerine karşı bir savunma yöntemi olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁵

2.4.5. Genelkurmay Başkanlığı

Devrimin ardından ülkede yaşanan karışıklıklar ve düzensizliklerden dolayı Humeyni, 1979 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın kurulmasına karar vermiştir. Humeyni döneminde Genelkurmay Başkanlığını vekaleten dönemin cumhurbaşkanları yürütürken Hamaney'in göreve gelmesiyle söz konusu komutanlık dini lidere bağlanmış ve Hamaney "Genel Kuvvetler Komutanı" unvanını almıştır.¹⁵⁶ İran-İrak Savaşı'nın sonlarına doğru silahlı güçler arasında koordinasyonu ve irtibatı sağlamak için Ordu, DMO ve Polis gibi silahlı güçler Genelkurmay Başkanlığı'nın gözetimine devredilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın görevleri şu şekildedir: Çeşitli ordu birimleri arasında gerekli iletişimi sağlamak, genel askeri politikaları belirlemek, ordunun genel ihtiyaçları hakkında gerekli çalışmaları yapıp bunları Savunma Bakanlığı'na iletmek, İran Dini Lideri tarafından gerekli görülen her türlü çalışmayı yapmak. Hali hazırda Genelkurmay Başkanlığı görevini Muhammed Bakiri yürütmektedir.¹⁵⁷ Bakiri, Temmuz 2016'da İran-İrak Savaşı'nın sona ermesinden bu yana en önemli askeri personel değişikliği olan Genelkurmay Başkanı'nın değiştirilmesinde görev aldı.¹⁵⁸

¹⁵² Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.63.

¹⁵³ Ali Alfoneh, "The Basij Resistance Force", *The Iran Primer*, 2010, s.6. <http://iranprimer.usip.org/resource/basij-resistance-force>, (Erişim Tarihi: 02.12.2016).

¹⁵⁴ Ali Alfoneh, *The Basij Resistance Force*, s. 5-6.

¹⁵⁵ Dumlupınar, *İran'ın Güvenlik Politikaları...*, s.19.

¹⁵⁶ Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s.66.

¹⁵⁷ **Vatan**, "İran Genelkurmay Başkanı 27 yıl sonra değişti!", 29.07.2016.

¹⁵⁸ Farzin Nadimi, "Who Is Iran's New Armed Forces Chief of Staff?," *Washington Institute for Near East Policy*, July 2016.

2.4.6. Milli Güvenlik Yüksek Konseyi (MGYK)

Milli Güvenlik Yüksek Konseyi İslam devriminin, ülkenin toprak bütünlüğünün ve ulusal çıkarların korunması ve desteklenmesi için 1989 yılında yapılan anayasa revizyonu sırasında kuruldu. Konseyin görev ve sorumlulukları anayasada şu şekilde belirtilmiştir:

- Dini liderin belirlediği genel politikalar doğrultusunda ülkenin ulusal güvenlik ve savunma politikalarını belirlemek,
- Belirlenen politikalar doğrultusunda politik, istihbarat, sosyal ve ekonomik faaliyetleri koordine etmek,
- İç ve dış tehditler karşısında ülkenin kaynaklarını etkili kullanmak.

Anayasanın 176. Maddesinde belirtildiği üzere Konsey on iki üyeden oluşmaktadır:¹⁵⁹

- Üç erkin (yasama, yürütme ve yargı) başkanları,
- Dini lider tarafından atanan iki temsilci,
- DMO ve İran Ordusu'nun (Arteş) Komutanları,
- Dışişleri, İçişleri ve İstihbarat Bakanları,
- Silahlı Kuvvetler Yüksek Komite Konseyi Başkanı
- Plan ve Bütçe Teşkilatı Konsey Başkanı,

MGYK ülkenin savunma ve güvenlik koordinasyonunun ana merkezi konumundadır ve cumhurbaşkanı resmi olarak başkanlık eder. Her ne kadar MGYK Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanıyor olsa da alınan kararlar Rehberin onayı olmadan hayata geçirilememektedir. Bu nedenle Rehberin görüşlerine aykırı hiçbir karar alınmamaktadır. Örneğin İran'ın P5+1 ülkeleri ile imzaladığı Nükleer Anlaşma onaylanmak üzere Meclis ve AKK'ya getirilmeden önce MGYK'da onaylanmış ve Rehberin onayından geçmiştir. Hâlihazırda MGYK'nin genel sekreteri 10 Eylül 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani tarafından atanan Ali Şemhani'dir.¹⁶⁰ Eski DMO lideri ve Savunma Bakanı olan Şemhani, dini liderin atadığı iki temsilciden biridir¹⁶¹. Dini lider her zaman MGYK'ya katılmaz, bunun yerine kendisini temsilen resmi temsilciler bulundurur. Dini Lider Hameney'in MGYK'da ki diğer temsilcisi ise

¹⁵⁹ Gerami, *Iran's Strategic Culture...* s.8

¹⁶⁰ Koç, s.13.

¹⁶¹ David Ignatius, "An Iranian Who Could Balance Tehran's Factions?," *Washington Post*, 30 October, 2014. https://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-ali-shamkhani-is-a-rising-figure-in-iranian-nuclear-talks/2014/10/30/b6ea1238-606e-11e4-9f3a-7e28799e0549_story.html?utm_term=.16c390c56de0. Erişim Tarihi: (04.02.2019)

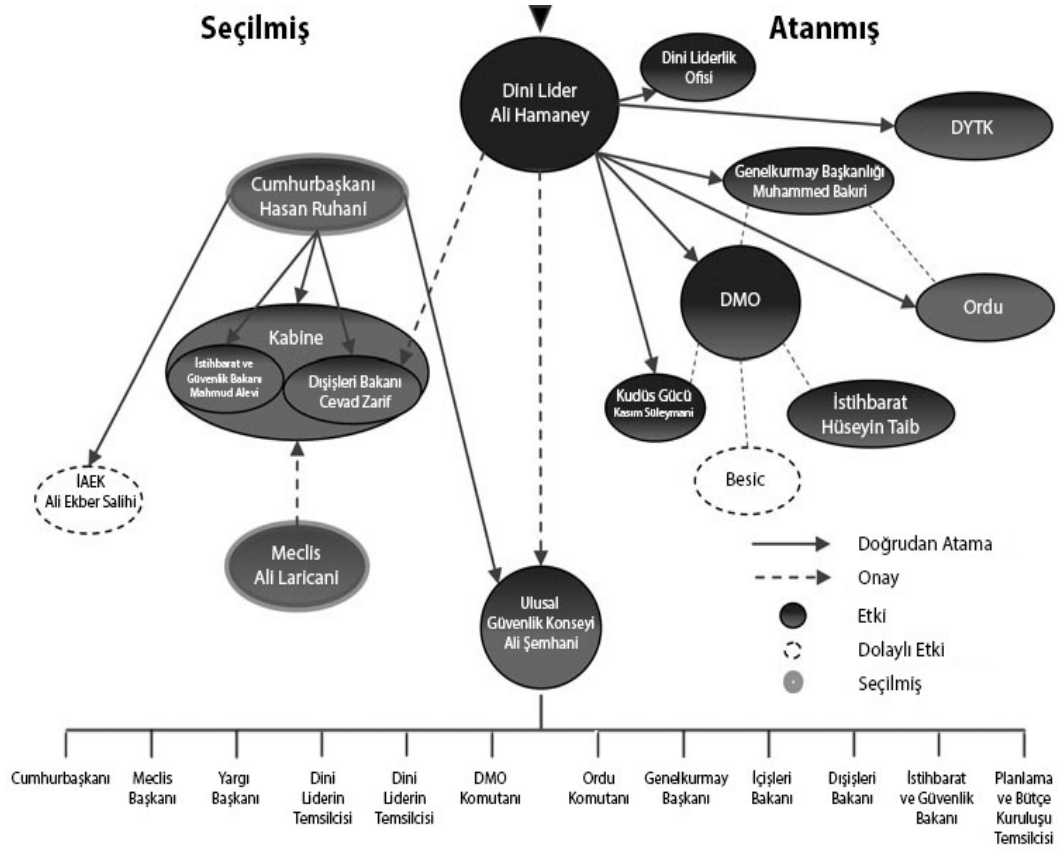
eski MGYK sekreteri ve İran'ın nükleer müzakerecisi Said Celili'dir. Hameney ayrıca birçok MGYK üyesiyle kendi kişisel kanalı aracılığıyla iletişimini sürdürmektedir. Önemli ulusal güvenlik kararları, MGYK ile dini lider arasındaki doğrudan veya dolaylı diyaloglarla alınmaktadır.¹⁶² Dini lider, MGYK'nın ruh haline ve görüşlerine duyarlıdır.¹⁶³ Bazı MGYK üyeleri karar alma sürecinin başlarında farklı politikaları desteklese bile, MGYK'nın kararları rejimin fikir birliğini yansıtır. Dini lider ve MGYK dış politika karar sürecinin en üstünde yer almaktadır.

İran'ın ulusal güvenlik karar alma süreci, MGYK'nın resmi üyesi olmayan bazı kilit bireylerden de etkilenmektedir. Bunlar arasında, dini liderin dış politika danışmanı Ali Ekber Velayeti; askeri danışmanı Yahya Rahim Safavi; ofisinin kurmay başkanı Muhammed Golpayegani; Müfettişlik Konseyi başkanı Ali Movadi Kermani; DYTK'nin Güvenlik-Savunma Komisyonu'nun başkanı Ahmed Vahidi; ve belki de en meşhuru Kudüs Gücü'nün komutanı Kasım Süleymani yer almaktadır¹⁶⁴. Bu kişiler normalde Hameney ve birkaç MGYK üyesiyle doğrudan bir iletişim hattına sahiptir. Ancak, her zaman MGYK toplantılarına katılmak zorunda değiller. İranlı seçkinler arasındaki gayri resmi ağlar, bazı seçmenlerin karar alma sürecini etkilemesine izin vermektedir. Bu tür etkilere sahip olan kuruluşlar arasında mevcut DMO ve eski DMO lideri, iş dünyasının ve rejimin kayırdığı din adamlarının bir kısmı, eski başkanlar ve yönetim üyeleri bulunmaktadır. Hasan Ruhani, Hameney'in MGYK temsilcisi ve sekreteri olarak yaklaşık yirmi yıl boyunca (1989–2005) görev yaptı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları ve ABD'nin Afganistan'ı işgali de dahil olmak üzere İran için kritik öneme sahip olaylara tanık oldu.

¹⁶² Byman ve Diğ., s.9-10

¹⁶³ Byman ve Diğ. s.24.

¹⁶⁴ McInnis, *The Future of Iran's Security Policy...*, p.11.

Şekil 3. İran’ın Milli Güvenlik Yapısı

Kaynak: Kevjn Lim, “National Security Decision- Making in Iran,” **Comparative Strategy**, Vol. 34, No. 2, 2015, p.153.

BÖLÜM III: İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ'NÜN YAPISI

Devletlerin ani bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında verdikleri tepkiler sahip oldukları güvenlik paradigması çerçevesinde şekillenir. Bir başka ifadeyle herhangi bir devletin bir tehdit karşısındaki hareket tarzını belirleyen şey bu tehdidin kendisinden ziyade sahip olduğu güvenlik anlayışıdır¹⁶⁵. Ancak bu hareket tarzının anlık reflekslerle oluşmadığı da açıktır¹⁶⁶. Böylelikle bu bölümde stratejik kültürün İran'ın güvenlik ve dış politikası üzerine etkisini analiz etmek için öncelikle stratejik kültürün yapısı incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda stratejik çevreye ilişkin belirsizliği azaltan merkezi paradigmaya ilişkin varsayımları İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu güne karar vermesinde en etkili iki isim olan Ruhullah Humeyni ile Ali Hamaney'in düşüncelerinde incelenmektedir. Belirlenen analiz nesnelere çerçevesinde Johnston'un merkezi paradigmasını oluşturan üç temel varsayımına ilişkin İran'ın stratejik karar vericilerin düşünceleri incelenerek 0 ile 3 arasında numaralandırılmaktadır.¹⁶⁷ Örneğin, insan ilişkilerinde savaş kaçınılmaz olarak nitelendiriliyorsa 3, anormal bir durum olarak görülüyorsa 0 verilmektedir. Daha sonra elde edilen sonuçların aritmetik ortalaması alınarak liderlerin söylemlerine yansıyan tutarlı bir stratejik kültürün ve uyumlu stratejik tercih sıralamasının var olup olmadığı ortaya koyulmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin stratejik tercihinin merkezi paradigmada konumlandığı yer tespit edilmeye çalışılmaktadır. Johnston'un uzlaşmacı, savunmacı ve saldırgan stratejilerin yer aldığı büyük strateji spektrumu temel alınmakla birlikte, bu çalışmada savunma pasif ve aktif olmak üzere iki kategoride incelenmektedir¹⁶⁸ Zira olası bir saldırı durumunda bu saldırıyı bertaraf etme amacı güden pasif savunma (geri çekilme, durağan savunma vb.) ile askeri üstünlük kapsamında önleyici vuruş imkânına sahip olarak, potansiyel saldırganın misilleme

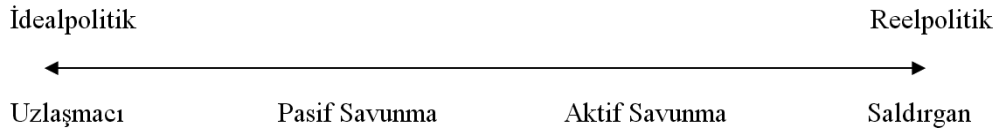
¹⁶⁵ Veysel Kurt "Ortadoğu'da Güvenliğin Dönüşümü", Veysel Kurt (Ed.), **Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri** (15-36), İstanbul: Seta Kitapları, Strateji Araştırmaları Serisi 6, s.9

¹⁶⁶ Kurt, s.10

¹⁶⁷ Emine Akçadağ Alagöz, "Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore'nin Nükleer Programı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 16, Sayı.61, 2019, s.119.

¹⁶⁸ Johnston "Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy" adlı kitabında stratejileri üç kategoride değerlendirmiş olsa da "Mao'cu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji" adlı makalesinde savunmayı etkin ve pasif olarak iki kategoride değerlendirmiştir.

kabiliyetini yok edebilecek araçları elinde bulundurmaya içeren aktif savunma farklı stratejilerdir.¹⁶⁹

Şekil 4: Stratejik Tercih Spektrumu

Kaynak: Emine Akçadağ Alagöz, “Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore’nin Nükleer Programı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı.61, 2019, s.122.

3.1. Savaşın İnsan İlişkilerindeki Rolü

İran İslam Cumhuriyeti liderleri bir dış politika aracı olarak savaşa nasıl bakmaktadır? İranlı stratejik karar alıcılara göre insan ilişkilerinde veya uluslararası ilişkilerde savaşın rolü nedir? Savaşlar kaçınılmaz mı yoksa önlenbilir bir durum mudur? İran ne için, kim için savaşır? Savaş hangi durumlarda tırmanır, biter veya önlenir? İran’ın stratejik karar alıcıları güvenliği nasıl tanımlamıştır? Tanımlanan bu güvenlik anlayışının temelleri neye dayanmaktadır? Bu sorulara verilen cevaplar aslında bize İran’ın “öz imajını (self-image)” de vermektedir. Diğer bir ifadeyle İran’ın “kendisini” nasıl gördüğünü ve tanımladığına dair genel bir çerçeve çizmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri stratejik kültür geçmiş tarihsel deneyimleri ve ideolojiyi olduğu gibi değil yönetenler tarafından algılandığı biçimiyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Buradan hareketle öncelikle İran’ın stratejik karar alıcılarını etkileyen faktörler belirtilmekte ve ardından bu unsurların davranışlarını nasıl sınırlandırdığı aktarılmaktadır. İran’ın stratejik tercihlerini sınırlandıran kültürel unsurlar, İranlı liderlerin savaşın rolüne ilişki düşüncelerini aydınlatmamıza yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda İran’ın kimliğini oluşturan tüm unsurlar birbiriyle kesişmekte ve hiçbir zaman tamamen birbirinden ayrılmamaktadır. İran için söylem, yönetimden yönetime değişebilse de, dış politika geliştirmede kullanılan genel referans noktaları farkedilir

¹⁶⁹ Johnston, *Maocu Çin’de Kültürel Realizm ve Strateji*, s.271; Alagöz, *Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore’nin Nükleer Programı*, s. 117.

şekilde sabit kalmaktadır. Bu bölümde özellikle söz konusu sürekliliğin merkezinde yer alan yaygın kültürel faktörlere odaklanılmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin savaşa ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde devrimin kurucu ve ruhani lideri olan Humeyni'nin görüşleri etkili olmaktadır. Bu doğrultuda Necef'te sürgün yaşadığı yıllarda kaleme aldığı Velayet-i Fakih adlı kitabında Fakihlere dayalı bir İslam Devleti'nin neden kurulması gerektiğini anlatmaktadır. Bu doğrultuda Humeyni, emperyalist güçlerin İslam'ı yok etmeye çalışarak bölgeye hakim olmaya çalıştığını ileri sürmektedir: “Yahudilerle onların yabancı destekçilerinin İslam'a düşman olduklarını ve bütün dünyaya hükmedecek bir yahudi devleti kurmak istediklerini halka anlatmak, müslümanları bundan haberdar etmek için haykırmak gerekir. Birgün emellerine ulaşmalarından ve içimizden bazılarının ihmalkârlık ve gevşekliği neticesinde günün birinde Yahudilerin başımıza geçip bizi yönetmesinden korkarım! Sömürü misyonerleri İslam'a karşı yoğun bir çalışma temposu içindedirler; bütün İslam beldelerinde zehirli propagandalarıyla gençlerimizi bizden ayırmaktadırlar. Yahudi veya Hıristıyanlaştırıyor değiller; dinsizleştiriyorlar, ahlâklarını bozuyorlar, laubalilik ve sorumsuzluk aşıyorlar ki bu da sömürücüler için yeter zaten! Tahran'ımızda kilise, Siyonizm ve Bahailik'in¹⁷⁰ zehirli propagandalarını yapan merkezler kurulmuş durumdadır; bunlar insanlarımızı yoldan çıkarmakta, İslam din ve ahkamından uzaklaştırmaktadırlar. İslama zarar veren bu merkezleri ortadan kaldırmak bizim vazifemiz değil midir? Sadece Necef'i bulunduruyor olmamız bize yeter mi yani? Kaldı ki, o bile bizim elimizde değil! Kum'da oturup yaslara mı gömülmemiz gerekir, yoksa tam tersine, dipdiri ve faal insanlar olmamız mı icabeder? ¹⁷¹ ifadelerinde görüldüğü gibi Humeyni, Yahudilerin İslam'la savaş halinde olduğunu ve İslam'a zarar vermek için yoğun bir propaganda yaparak özellikle gençlerin ahlaklarını bozduğunu iddia etmektedir. Böylelikle Humeyni'ye göre tüm Müslümanlar bunun önüne geçmek için aktif bir şekilde çalışmalı ve Siyonizmle mücadele etmelidir. Bu ifadelerden yola çıkarak Humeyni'nin zihnindeki düşman algısını açıkça Siyonizmin karşıladığı ve İslamla savaş halinde olduğunu iddia ettiği Siyonizmle mücadele etmek için aktif bir savunma şeklini tavsiye ettiği görülmektedir.

¹⁷⁰ Bahailik XIX. yüzyılda İran topraklarında, Şiiğin İsnâaşeriyye (İmamiye) fırkası içinden çıkan bir tasavvufi hareketin devamıdır. İran şahı döneminde Bahâiler, Pehlevi rejimi tarafından yoğun destek gördüler; İran'ın dış politikasında ve siyonizmin İran'daki çıkarlarının temininde en etkili rolü Bahailer oynamıştır. Ali İhsan Aydın, “Gizemli Bir İnançın Mensupları: Bahailer”, Ordağ, 9 Şubat 2018.

¹⁷¹ Humeyni, *Velayet-i Fakih*..., s.148-149.

Humeyni başta İran olmak üzere bölgedeki Müslüman devletlerin içinde olduğu bu olumsuz koşulların nedeni olarakta Müslümanların pasif bir şekilde beklemeleri olarak görmektedir. Buradan hareketle yabancıların “dini kesim ibadetleriyle uğraşmalı, siyasete karışmamalı” gibi propagandalarının aksine Velayet-i Fakih sistemine dayalı bir devlet düzeninin kurulması ve İslam düşmanları ile topyekün mücadele edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir: “Sömürünün yordakçıları ve onlara bağlı kukla ve anti-millî rejimlerin propaganda, eğitim ve siyasi mekanizmaları asırlardır zehirli propagandalar yapıyor, zihinleri bulandırıyor, halkın ahlakını ve fikirlerini zehirliyorlar. Bununla mücadele etmemiz gerekir.”¹⁷² “Yabancılar ve onların yerli uşakları durmadan "Kardeşim, git işine! Medresende oturup tahsilinle uğraş, bu işlerle neden uğraşıyorsun?! Size göre değil bu işler!!" diye o kadar kulağımıza okuyup durdular ki, sonunda, elimizden hiçbirşey gelmeyeceğine ve beceriksiz insanlar olduğumuza kendimiz de inanır olduk!”.

İranlı liderler “savaşı”, hürriyet ve bağımsızlık için bir mücadele olarak görmektedir. Bu mücadelenin temelinde ise İslam (Şiilik) vardır. Humeyni savaş ve mücadele için Aşure’deki başkaldırıya atıfta bulunmaktadır: “İslamî insanlara anlatın, İslamî anlatma yolunda "Aşure"nin benzeri bir kıyam ve hareket gerçekleştirin! Şimdi sizler, gerçekleri sade ve anlaşılır bir dille halk kitlelerine anlatın, onları şevke getirip harekete geçirin; çarşı pazardaki, sokaktaki insanlardan, şu tertemiz yürekli işçilerle köylüler ve bilinçli üniversitelilerden mücahid insanlar yetiştirin. Halkın tamamı mücahit olacaktır o zaman. Toplumun bütün kesimleri hürriyet, bağımsızlık ve halkın saadeti için mücadele etmeye hazırdır. Hürriyet ve mutluluk yolunda verilecek bir mücadele için din gereklidir. Cihad okulu ve mücadele dini olan İslamî halka vermesini bilin, o zaman insanlar düşünce ve ahlaklarını ona göre düzeltecek ve mücahid bir güce dönüşerek siyasî sömürü ve zulüm düzenini yıkıp ıllam devletini kuracaktır.”¹⁷³

İran’ın stratejik karar alıcıları genel olarak güvenliği “egemenlik-bağımsızlık mücadelesi” olarak görmektedir. Zira devrimin itici gücünü oluşturan bu unsur, devrimden bu yana İranlı liderlerin tartışmasız ve tutarlı bir zihin haritasını yansıtmaktadır.¹⁷⁴

¹⁷² Humeyni, *Velayet-i Fakih*..., s.158.

¹⁷³ Humeyni, *Velayet-i Fakih*..., s.153.

¹⁷⁴ Bağımsızlık mücadelesi kapsamında hangi yöntemin benimseneceği veya başka bir ifadeyle dış politikada nasıl bir tutum takınılacağı konusunda iki egemen grup vardır: İlimliler ve muhafazakarlar. Temelde her iki grubunda amacı “bağılantısızlık” olmakla birlikte muhafazakarlar bunu, süper güçlere olan bağılılıkların sona erdirilip bu güçlerle

Humeyni Velayet-i Fakih adlı kitabında “savaşı” zalimlere karşı yürütülen bir “bağımsızlık” savaşı olarak nitelendirmektedir: “Zalim devletlerin resmi devlet kuruluşlarıyla ilişkilerimizi keselim. Onlarla çalışmayalım, onlara yardım sayılabilecek hiçbir şeyi yapmayalım; onlardan bağımsız yeni yargı, mali, ekonomik, kültürel, eğitim, öğretim ve siyasi kuruluşlar oluşturalım! "Tağut"u¹⁷⁵ yıkmak; yani bütün İslam beldelerindeki gayrimeşru siyasi güçleri ve düzenleri devirmek hepimizin vazifesidir.¹⁷⁶ Allah Kur'an-ı Kerim'de tağuta ve gayrimeşru siyasi güçlere itaati yasaklamış ve insanları sultanlara karşı kıyama teşvik etmiş ve Musa'yı sultanlara karşı kıyam ettirmiştir. Zalimlerle, dine müdahalede bulunanlara karşı mücadelenin teşvik edildiği birçok rivayet mevcuttur. Ehl-i Beyt imamları ve onların izleyicileri olan Şia, zalim devletlerle gayrimeşru ve batıl düzenlere karşı daima mücadele etmişlerdir. Onların biyografileri ve yaşam tarzlarından bu gerçeği kolaylıkla anlamak mümkündür.”¹⁷⁷

Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti'nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla İranlı gençlere hitaben yayımladığı bildiriye savaşın “özgürlük ve bağımsızlık” için yapılan bir mücadele olarak nitelendirerek İran İslam Cumhuriyeti'nin 40 yıldır bu uğurda savaştığının altını çizdi: “Milli istiklal, milletin ve devletin dünyanın sultacı güçlerinin dayatmaları ve zorbalıklarından özgür olmaları demektir. Ve sosyal özgürlük de toplumun tüm bireylerinin karar alma ve uygulama ve düşünme hakkı demektir ve bu iki değer İslam değerlerden sayılır ve her ikisi, insanlara sunulan ilahi hediyelerdir ve hiç biri devletlerin insanlara lütfu değildir. Devletler bu iki değeri temin etmekle yükümlüdür. Özgürlük ve istiklalin kıymetini, uğruna savaşanlar daha iyi bilir. İran milleti kırk yıllık cihadı ile bu kesimdendir” ve bu özgürlük mücadelesinin kazanımı için etkili olan güç kullanımının uğruna verilen şehitler olduğunu belirtti: “İslami İran'ın bugünkü istiklal ve özgürlüğü yüz binlerce yüce, cesur ve fedakar gençlerin

mümkün mertebe ilişki kurulmamasından yana olarak algılamaktadır. Öte yandan ılımlılar ise İran'ın “kalıcı düşmanları” olmaması gerektiğini savunarak ABD ve SSCB gibi süper güçlerle olan ilişkilerin “İran'ın çıkarları” doğrultusunda sürdürülmesi gerektiğine inanmaktadır. İran'ın dış politikası çoğu zaman bu gruplar arasındaki farklı yaklaşımları ve bakış açıları yansıtır gibi görünmektedir. Ancak İran'ın anayasası büyük dış politika kararları hakkında son sözü söyleme yetkisini İran'ın Yüksek Liderine vermektedir. İran'ın güvenlik ve dış politika konularında en önemli karar verme kurumu olan Milli Güvenlik Yüksek Konseyi'nde yasama, yürütme, yargı ve ordudan temsilciler olmakla birlikte Yüksek liderin onaylamadığı hiçbir karar alınmaz. Zira oy birliği ile karar alan MGYK'da Rehberin iki temsilcisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda aksi bir durumun olması mümkün gözükmemektedir.

¹⁷⁵ Tağut, 1979 yılında İran'da gerçekleştirilen İslâm devriminden sonra Şii dünyasında Batı politikasını ve Amerika Birleşik Devletleri karşıtlığını yansıtmak, söz konusu ülkelerin sosyal düzenini ve rejimlerini yermek amacıyla kullanılan bir siyasî slogan haline gelmiştir. Bu yaklaşım diğer İslâm ülkelerinde de kısmen taraftar bulmuş ve tâğüt İslâm karşıtı kabul edilen kişi, kurum, sistem ve anlayışlar için kullanılır olmuştur. Metin Yurdagür, “Tağut”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt.39, 2010, s.372.

¹⁷⁶ Humeyni, *Velayet-i Fakih*..., s. 172.

¹⁷⁷ Humeyni, *Velayet-i Fakih*..., s.173

akan kanlarının getirisidir; çoğunluğu genç, fakat hepsi insaniyetin yüce mertebelerindendi.”¹⁷⁸

İranlı liderler insan ilişkilerinde veya uluslararası ilişkilerde savaşları kaçınılmaz olarak görmektedirler. İranlı liderler, 1979 İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana ülkesinin düşmanları ile sürekli bir savaş halinde olduğunu düşünmektedir.

Ayetullah Humeyni'nin *Velayet-i Fakih* aldı kitabında fakihlere dayalı bir İslam devleti kurulmasının başlıca nedenlerinden biri olarak “İslam devletinin kurulması, toprak bütünlüğünün savunulması ve İslam ümmetinin bağımsızlığının müdafaası” olarak göstermektedir. Bu duruma gerekçe olarakta Kuran'ı Kerim'de bir ayete atıfta bulunmaktadır: "... gücünüz yettiğince silah ve savaşa âmâde at ve silah hazırlayın..."¹⁷⁹ hükmüdür. Mümkün miktarda ve olabildiğince silahlı savunma gücü hazırlayarak her an savaşa hazır olma emri verilmekte ve barış döneminde her an hazır ve teyakkuz halinde olunması gerektiği hatırlatılmaktadır. Müslümanlar işte bu hükme uyarak bir İslam devleti kurup her an savaşa hazır ve hazırlıklı olsalardı bir avuç Yahudi kalkıp da bizim topraklarımızı işgal etmeye, Mescid-i Aksa'yı harabeye çevirip ateşe vermeye cesaret etmezdi; çünkü hazır olan Müslümanlar hemen harekete geçer, gerekeni yaparlardı. Bütün bunların başımıza geliyor olmasının nedeni Müslümanların Allah'ın hükümlerini uygulama girişiminde bulunmamış, liyakatli ve sâlih bir devlet kurmamış olmasındandır. Bu, Müslümanlara hükmeden baştaki yöneticilerin liyakatsizlik ve acziyetindedir. "... gücünüz yettiğince savaş kuvveti ve besili atlar hazırlayın..." ayet-i kerimesi Müslümanlara "elinizden geldiğince güçlü ve hazırlıklı olun ki düşmanlarınız size zulüm ve tecavüzde bulunmasın" şeklinde emretmektedir. Bizler elbirliği ve vahdet içinde olmadığımızdan, güçlü ve her an savaşa hazır ve âmâde bulunmadığımızdan yabancıların tecavüz ve saldırganlıklarına maruz kaldık ve kalıyoruz ve zulüm görüyoruz! ...¹⁸⁰

İran'ın stratejik karar alıcıları dünya üzerindeki tüm mazlum halklar için savaşmayı İslam Cumhuriyeti'nin başlıca görevlerinden biri olarak görmektedir. Bu durum bize İranlı liderlerin dünyayı algılama biçimi hakkında da bazı ipuçları vermektedir. İran'ın liderleri, Ortadoğu'nun siyasi ve ekonomik yapılarının ABD'nin ve bölgesel

¹⁷⁸ İran İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, **İslam İnkılabı Rehberi'nin İran'lı gençlere önemli mesajı**, 13 Şubat 2019.

¹⁷⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim, Enfâl Suresi - 60 . Ayet Tefsiri. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enf%C3%A21-suresi/1220/60-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

¹⁸⁰ Humeyni, *Velayet-i Fakih*..., s.44-45

müttefiklerinin lehine olacak şekilde dizayn edildiğini düşünmekte ve onları “ezen” emperyalist güçler olarak tanımlamaktadır. İran bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinde özellikle de içerisinde önemli miktarda Şiiilerin yaşadığı ülkeler üzerinde nüfuz elde etmeye çalışmaktadır. İran’ın bu davranışının arkasında yatan temel düşünce ise, İslam Cumhuriyeti’nin dünya üzerindeki tüm “ezilenlerin” koruyucusu olarak kilit rol oynadığına inanmasıdır. İranlı liderler kendi devletleri olmayan Filistinlileri ve bölgenin birçok ülkesinde ekonomik olarak dezavantajlı olan ve yetersiz temsil edilen azınlıkları ve Şii Müslümanları genellikle “ezilen” topluluklar olarak tanımlar. İran İslam Cumhuriyeti anayasası, bağımsızlık, özgürlük, adalet ve hakikat kurallarının elde edilmesini dünyanın bütün insanların hakkı olarak kabul eder. Buna göre, İran devleti diğer ulusların işlerine her türlü müdahaleden titizlikle kaçınırken, mustad'afun'un (ezilenin) dünyanın her köşesindeki mustakbirun'a (ezene) karşı olan adil mücadelesini destekler.¹⁸¹ Humeyni savaşı “ezenlere karşı ezilenler için mücadele edilmesi” gereken bir araç olarak görmektedir: “Biz mazlum ve mahrum halkı kurtarmakla vazifeliyiz. Biz mazlumlardan yana ve zalimlere düşman olmakla mükellefiz. Emir'el Müminin'in değerli oğluna yazdığı meşhur vasiyette vurgulayıp hatırlattığı vazifedir bu: "Mazluma yardımcı ol, zâlime düşman kesil!". Bu zalimane duruma bir son vermek İslam ulemasının ve bütün müslümanların vazifesidir; yüz milyonlarca insanın saadetini temin yolunda zalim devletleri yıkmak ve İslam devleti kurmakla yükümlüdürler.”¹⁸²

İran’ın güvenlik ve dış politika kararları, büyük ölçüde İslam Cumhuriyeti’nin resmi ideolojisinin merkezinde yer alan Şiilik tarafından şekillendirilmektedir. Dolayısıyla İran’ın davranışlarını, savaşa ilişkin düşüncelerini anlamak için İslam tarihine, özel olarak ise Şiilik geleneğine bakmak önemlidir. İslam Cumhuriyeti’nin “savaşın doğası” ile ilgili düşüncelerine İran’ın ilham aldığı ilk üç Şii İmamı olan Ali, Hasan ve Hüseyin’in yaşamları ve karakterleri rehberlik etmektedir.¹⁸³

Hz. Muhammed’in kuzeni ve damadı olan, İslam’ı ilk benimseyenlerden ve İslam’ın ilk dönemdeki neredeyse tüm savaşlarına katılan Hz. Ali, savaşta düşmanlarını yenerek ve iradesini empoze ederek hüküm süren kahraman “savaşçıyı” temsil eder. Hz. Ali’nin en büyük oğlu olan Hasan, Ali’nin ölümünden sonra M.S. 661’de Halife Muaviye ile bir antlaşma imzaladı ve Müslümanlar arasında yeni bir savaşın çıkmasını önlemek

¹⁸¹ Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, Chapter 10, p.37.

¹⁸² Humeyni, *Velayeti Fakih...*, s.50.

¹⁸³Kamran Taremi, "Iranian Strategic Culture: The Impact of Ayatollah Khomeini's Interpretation of Shiite Islam", *Contemporary Security Policy*, Vol.35, No.1 2014, s.18. 3-25.

amacıyla halifelikten çekildi ve görevi Muaviye'ye devretti. Hasan'ın bu pragmatizmi, Dini Lider Hameney'in İran'ın P5 + 1 ile nükleer görüşmelerinin bir gerekçe olarak eklediği "kahraman esneklik" doktrininin temelidir.¹⁸⁴ Hz. Ali'nin küçük oğlu olan Hüseyin, direniş ve şehitlik yoluyla "zaferin" erdemini temsil etmektedir. Şiilere göre Hasan'ın Muaviye ile yaptığı anlaşmanın şartlarından biri de Muaviye öldükten sonra hilafetin Hasan'a, eğer kendisi öldüyse kardeşi Ali'ye geçmesiydi. Ancak anlaşma uygulanamamış ve halifelik Muaviye'nin oğlu Yezid'e geçmiştir. Bunun üzerine Hüseyin ve takipçileri, halifeliğin peygamberin ailesine geçmesi konusunda ısrar ettikleri için 680 M.S. Aşure günü (Muharrem ayının 10. günü) Kerbela'da Halife Yezid güçleri tarafından katledilmiştir. Şehitlik sayesinde Hüseyin, halifelik makamının haklı sahipleri olarak adil olan için savaşarak ve şehit olarak ahlaki bir zafer kazandı.¹⁸⁵ Buradan hareketle İranlı liderler sık sık İslam tarihine atıfta bulunarak, serdiledikleri mücadelenin ezenlere ve zalimlere karşı "haklı bir savaş" olduğunu vurgulayarak, savaşını meşru bir zemine oturtmaya çalışmaktadırlar.¹⁸⁶

Müslümanlar için İslam uğruna ölmek mağlub olmak demek değildir aksine sonsuz bir zafer kazanmak demektir. Bu düşünme şekli, bir zamanlar eski Ordu Genelkurmay Başkanı Ali Şahbazi tarafından yansıtıldı: "ABD ve onun kışkırttığı bir ülkenin askeri bir çatışma başlatması olasıdır ancak bunu sona erdiremez çünkü sadece Müslümanlar öldürürsek ya da öldürülürsek muzaffer olduğuna inanır. Diğerleri bu şekilde düşünmez."¹⁸⁷ Gerçekte ise İran liderliği retorik olarak şehitlik idealine bağlılığı sıkça vurgularken, davranışları ile diplomatik ve askeri zaferlere odaklanarak dünyevi olanı dini olana önceliklendirdiğini göstermektedir. 2 Mart 1988 tarihinde Ayetullah Humeyni İmam Ali'nin doğum günü vesilesiyle yaptığı Tahran'da yaptığı konuşmada savaş alanında maneviyatın önemine vurgulayan şu ifadeler yer vermiştir: "Batılıların ve düşmanlarımızın yanlışı, "füze" kelimesinin bir kez kullanılması ile İran halkının bundan sonra olacaklarından korkacağını hayal etmeleridir. İran halkını füze ile korkutmayın; İran halkı şehit olmaktan gurur duyuyor."¹⁸⁸ Korku bizim için bir sorun

¹⁸⁴Reza Haghghat Nejad, What Does Khamenei Mean by "Heroic Flexibility?", *IranWire*, 18 September 2013, <http://en.iranwire.com/features/2687/>; Arash Karami, "Ayatollah Khamenei's 'Heroic Flexibility'," *Al-Monitor*, 19 September 2013, <http://iranpulse.al-monitor.com/index.php/2013/09/2854/khameneis-heroic-flexibility/>.

¹⁸⁵ Michael Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran*, s.47.

¹⁸⁶ Humeyni, *Velayeti Fakih...*, s.174.

¹⁸⁷ Steven Ward, "Iran's Challenging Victory Narrative," *Historically Speaking*, Vol. 10, No. 3, June 2009, 41-42.

¹⁸⁸ Ayatollah Khomeini, "Sahifeh-Ye Imam: An Ontology of Imam Khomeini's Speeches, Massages, Interviews, Decrees, Religious Permissions, and Letters (Vol. 20)", *Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (International Affairs Dept.)*, 2008, p.471.

değil. Şehitlik için özlem duyan bir millet için, füze, tank, mermi veya başka bir şey farketmez. Bu millet şehitliği arıyor. Humeyni'nin sözlerinden anlaşıldığı üzere İranlılar savaşmayı, savaşıkları şey uğruna canlarını feda etmeyi zafer olarak kabul etmektedirler. Humeyni'ye göre Batıların anlamakta zorlandıkları bu davranış şekli İran'a cephede düşmana karşı 1-0 başlamasına sebep olan ve diğer uluslardan çok rastlanmayan bu maneviyat duygusu olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle konuşmalarında sık sık şehitlik kültürünü öven, yücelten açıklamalar yapmakta ve bunun için Şiilik tarihine atıfta bulunmaktadır.

Aşure'nin sembolleri, Şiiliğin unsurlarını İran'ın davranışlarında bulmaya çalışırken ve İranlı karar alıcıların savaşın rolüne ilişkin düşüncelerini ve bu kapsamda “zafer” kavramından ne anladıklarını ortaya koymak açısından önemlidir. Muharrem ayının onuncu gününe denk gelen Aşure Günü, M.S. 680 yılında Kerbela olayında, Üçüncü Şii İmamı ve Peygamberin torunu olan Hz. Hüseyin'in şehitliğinin anıldığı gündür. Şiiler Hz. Hüseyin'in ölümünü başkalarının kurtuluşu için kendini kurban ettiği bir fedakarlık olarak ve İslam'ın gerçek şekli olduğuna inandıkları şeyi korumak için çok önemli bir davranış olarak yorumlamaktadırlar.¹⁸⁹ Dahası, Hüseyin'in şehitliği, İranlı liderlerin zihninde Abbasi Halifelerinin yozlaşmış liderliğine karşı adalet duruşunu da sembolize etmeye başlamıştır. Bu nedenle, İranlı liderler dış politika meselelerini tartışırken sık sık “Kerbela paradigmasını”, özellikle de adaletsizliğe karşı adalet dikotomisini hatırlatmaktadırlar. Muaviye'nin oğlu Yezid'in hile ve zulüm yaparak gasp ettiği hilafeti ele geçirmek için ona karşı mücadele eden Hüseyin'in şehitliği, İranlı liderler tarafından sık sık yüceltilmektedir. Özellikle de Hz. Hüseyin bu zulme karşı mücadele etmek istediğinde bir “süper güç” karşısında sadece bir avuç adama sahip olması vurgulanır.¹⁹⁰ Ancak Hüseyin, onları deviremeyeceğini bilmesine rağmen, İslama karşı olan tehdidi bertaraf etmek ve toplumu uyandırmak için kendini feda etti. Bu nedenle içinde bulunduğu olumsuz şartlara bakmadan bir avuç adamıyla “süper bir güce” karşı direndi. Büyük bir huzurla ve canı pahasına zalim bir rejime karşı sessiz kalmadı aksine mücadele etti ve şehit oldu.¹⁹¹ Böylelikle Emeviler'in zulümlerini ortaya çıkarmış ve halkı uyandırmış oldu. Görünüşte mağlup olsa da aslında zafer

¹⁸⁹ Metin Bozan, "Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası (Şia'da Kerbela Örneği)", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal Of Oriental Scientific Research (JOSR)*, Cilt.9, Sayı.2, s.805.

¹⁹⁰ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.21.

¹⁹¹ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.26; İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyımı, İmam Humeyni'nin -ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, s. 3-5.

onundu. Hz. Hüseyin'in şehadeti Ayetullah Humeyni'nin tehditlerle mücadelede nasıl davranılması gerektiğini konusundaki görüşlerine rehberlik etmektedir. Zira Humeyni'ye göre İmam Hüseyin şehadetiyle "zorba ve zalim yönetimler karşısında ne yapılması gerektiğini"; savaş meydanında ve cephe gerisinde kalanların nasıl propaganda yapması gerektiğini bizzat kendisi bu bilinçli eylemiyle öğretmiştir.¹⁹² Hem İran halkının hemde diğer ülkelerdeki Şii nüfusun örgütlenmesinde bu Kerbela ve Aşure törenleri güçlü bir işlev görmektedir.¹⁹³ Dahası, Humeyni "Her gün Âşura, her yer Kerbelâ!" sloganı ile düşman ne kadar güçlü olursa olsun onunla mücadele edilmesi ve Hüseyin'i örnek alarak bu uğurda herşeyin feda edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira ona göre İran'da halkın yaptıkları yani -İslam Devrimini gerçekleştirmesi- aslında Âşura'nın bir tekrarıdır.¹⁹⁴

Böylelikle, emperyalist güçler ve bölgedeki yozlaşmış yöneticiler haksız ve adaletsizler olarak nitelendirilirken, Üçüncü dünyacılar ve genel olarak Müslümanlar adalet için "acı çekenler", olarak tasvir edilirler.¹⁹⁵ İranlı liderler "savaşı", hürriyet ve bağımsızlık için bir mücadele olarak görmekte ve onlara göre bu mücadelenin temelinde ise İslam (Şiilik) vardır.

İranlı liderler çoğunlukla Hüseyin'in Kerbela'daki şehitlik erdemlerini yüceltirken zaferin yalnızca inananların ölümü ile elde edilemeyeceğini de kabul eder. İran rejimi böylelikle aynı zamanda hayatı boyunca Müslümanların yürüttüğü hemen hemen her savaşa katılan Hz. Ali'nin "savaşçı" niteliklerini de vurgu yaparlar. Bununla birlikte İranlılar, ümmetin kaderinin (İslam toplumu) İran'ın kendisini büyük bir güce dönüştürme yeteneğine bağlı olduğuna inanmaktadır. Bu algı, aynı zamanda kendisini ümmetin lideri olarak gören Tahran'ın Ortadoğu'da radikal İslami hareketleri desteklemesine ve bölgede başta İsrail olmak üzere Suudi Arabistan'ın ve ABD'nin çıkarlarını baltalamak için uğraşmasına; rejimin devrimci İslami kimliklerini yurtdışında ve yurtdışında yansıtmak için uluslararası çevreyi İran'ın çıkarlarına uygun bir şekilde yeniden şekillendirmesine yol açmaktadır.¹⁹⁶ Bu liderlik iddiası, İran'ın sadece dünyadaki Şiilerin liderleri değil, aynı zamanda dünyadaki tüm Müslümanlara kendisini

¹⁹² İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 51.

¹⁹³ Bozan, *Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası...*, s.818.

¹⁹⁴ Bozan, *Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası...*, s.818.

¹⁹⁵ Kamran Aghaie, "The Karbala Narrative: Shi'i Political Discourse in Modern Iran in The 1960s and 1970s", *Journal Of Islamic Studies*, Vol.12, No.2, 2001, pp.151-176. P.174.

¹⁹⁶ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.6

mezhepçi olmayan terimlerle tanımlamasına neden oluyor.¹⁹⁷ İran, ideolojisinin mezhepçi olmadığını, pan-İslamcı olduğunu iddia ediyor. Hamas gibi sünni gruplara ve laik Filistinli gruplara, Filistinlilerin haklarını teşvik etmek için İslamcı olmayan, Şii olmayan gruplara verdiği desteği bu bakış açısının kanıtı olarak gösteriyor.

Ümmeti ulus ötesi olarak ifade eden İranlı liderler dış politikalarını sadece İranlıların değil tüm Müslümanların çıkarına hizmet ettiğini ileri sürerler.¹⁹⁸ Bu, İran'ın Müslümanlar arasında neredeyse birleştirici bir mesele olan İsrail-Filistin çatışmasıyla sürekli meşgul olması davranışında kendini göstermektedir. İran, bu bakış açısının kapsamını bazen daha dar bazen de daha geniş tutarak güvenlik ve dış politikalarını şekillendirmektedir. İran kendisine bazen Şiiilerin bazen tüm Müslümanların (Şii ve Sünni) ve bazende dünya üzerindeki tüm ezilenlerin koruyucusu görevini atfetmektedir. Bu kapsamda bölgedeki Şii toplulukları, Filistinli Sünni grupları ve Vietnam, Kuzey Kore, Latin Amerika gibi üçüncü dünya ülkeleriyle ve aktörlerle ilişkiler kurmaktadır. İran'daki baskın tarihsel görüşlerden biri de, İran'ın eski bir medeniyetin varisi olarak görülmesidir. Bu medeniyet İslam'dan önce vardı ve İslam'ın gelişi ise ona katkıda bulundu. İranlılar için İslam ve İranlılık birbirine bağlanabilir, ancak özdeş değildir. Dış politikada İranlılık, Safevi veya Sasani İmparatorlukları gibi devletlerle paylaştığı kültürel geleneğe atıfta bulunmasıyla İran'ın milliyetçi dürtüleri açıkça görülebilir. İran'ın gelişmiş medeniyetini ve tarihi bağımsızlığını vurgulayan İran liderleri, bölgedeki büyük bir güç olarak kabul edilme hakkı iddia ediyor. İran coğrafya, demografi, kaynakları ve özellikle İran'ın tezahürü bir kader anlayışı nedeniyle her zaman İran'ın Körfez'deki egemen güç olduğuna inanmaktadır. Bu durum, Suudi Arabistan ve ABD gibi rakiplerine karşı Körfez'de haklarını öne sürme Körfez'i askeri olarak kontrol etme arzusu anlamına gelmektedir. İranlı yetkililer, İran'ı dört Arap başkentine (Beyrut, Şam, Bağdat ve Sanaa) yayılan etkisi ve Orta Doğu boyunca nüfuzu hissedilecek olan modern zaman İran imparatorluğunu inşa etme yolunda ilerleyen Orta Doğu'da hakim güç olarak tasvir ettiler.¹⁹⁹ Bu bağlamda, İran'ın dış politika eylemlerinin birçoğu, İran Şahı ve önceki İran hanedanları tarafından

¹⁹⁷ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.7

¹⁹⁸ Shabnam J. Holliday, **Defining Iran: Politics of Resistance**, London: Routledge, 2016, p. 80.

¹⁹⁹ **Middle East Monitor Memoi** "Sanaa is the fourth Arab capital to join the Iranian revolution," 27 September 2014; Ali Younesi, "Advisor To Iranian President Rohani: Iran Is An Empire, Iraq Is Our Capital," **MEMRI Dispatch 5991**, 9 March, 2015.

yürütülenlere benzerdir.²⁰⁰ Diplomatik angajmanlarda İran, cumhurbaşkanlarının İranlılık bağlantılarını vurgulamanın bir aracı olarak bu devletlere veya imparatorluklara sık sık gönderme yaparken, İran kimliğinin bu yönünü özellikle yeni yıl bayramı olan Nevruz'da vurguluyor.²⁰¹ Bu ifade aynı zamanda, İranlı liderlerin neden 'Fars milliyetçiliği'nin üstünde "İranlılık" terimini seçtiklerini de göstermektedir.²⁰² "Fars milliyetçiliği" teriminin, İranlı olmayanlara etnik bir bakış açısı empoze etmesinden korkulmaktadır.²⁰³ Buna karşın "İranlılık" dil, kültür, tarih, coğrafya ve dini kapsayabilir ve bölgede "doğal" ortaklar aramak için de bu bağlantıları kullanır. İranlılığın, İranla aynı dili konuşan Tacikistan ve Afganistan gibi ülkelerle etkileşime girme çabasıyla anlaşılabilir. İran liderlerinin Tacik veya Afgan mevkidaşlarıyla görüşürken kullandığı söylemlerde de bu durumu görmek mümkündür. Ancak bu kültürel bağlantının asla dinden ayrılmadığını kabul etmek de önemlidir. Bu duyarlılık, İran liderliğine de yansımıştır; Ruhani, Tacikistan'a yaptığı bir ziyarette "İki ülkenin tarihinin insanlarını bağladığını ve bağımsız ülkeler olmalarına rağmen milletlerinin birbirine bağlı olduğunu" belirtti.²⁰⁴ Bazı yorumların aksine, İranlılık İslam'a karşı rekabet eden ayrı bir kimlik olarak var olmaz, aksine İran'ın kimliğinin tamamlayıcı unsurlarından biridir.

Çoğu durumda, İranlılar, kültürlerini tanımlarken İslam'ı ve İranlı mirasını birbirinden ayırmaz ve bunları birçok yönden ayrılmaz olarak görürler. Ayetullah Humeyni, ümmetin ulus devletlere bölünmesinin emperyalizmin bir sonucu olduğunu iddia ederken, yine de yeni kurulan İslam Cumhuriyeti'nin Müslümanların altın çağı olan Hz. Muhammed'in Mekkesi ve İmam Ali'nin halifeliğinin yerini aldığı iddiasında

²⁰⁰ Kenneth Katzman, "Iran's Foreign and Defense Policies", **Congressional Research Service Report**, USA: Defense Technical Information Center, 2017, s.2.

²⁰¹ <http://www.president.ir/fa/76132> (Erişim Tarihi: 24 february 2015).

²⁰² İlk olarak, 'Pers' terimi hiçbir zaman İranlıların topraklarını veya kendilerini tanımlamak için kullanılmazken, 'İran' terimi, Sasani döneminde coğrafi bir varlık tanımına dönüşen uzun bir tarihe sahiptir. İkincisi, Fars dili ile İran ulusu arasındaki bir eşanlamlılık, birçok Farsça konuşmacının zihninde bulunabilirken, İran'ın nüfusunun kalan yüzde 50'si İranlılığı dillerden ayrı olarak görüyor. Örneğin, Tahran Üniversitesi antropoloji fakültesinde öğretim elemanı ve bir İranlı Ermeni olan Dr. Emilia Nercissians, 'Farsça konuşanlar arasında İranlı olanlarla Fars olanların karıştırıldığını' belirtirken, diğer gruplar (Ermeniler ve Azeriler gibi) kendilerini Farsça'dan başka bir dil konuşan İranlılar olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, Ahmedinejad gibi İranlı siyasi liderleri, İran medeniyetinin büyüklüğünden bahsettiklerinde, yalnızca Farsça konuşanlar yerine tüm İranlılara hitap etmek anlamına geliyor. Bu düşüncüyle, bu makale "İrancılık" terimini İran milliyetçiliği besleyen ulusal kimliğin doğru bir tasviri olarak kullanmaktadır. Bkz: Norman M. Penzer, and Edmund Lloyd, Sir John Chardin's Travels in Persia, **Argonaut Press**, 1927.

²⁰³ Rasmus Elling, **Minorities in Iran: Nationalism and ethnicity after Khomeini**, UK: Palgrave MacMillan Us, 2013, p.1.

²⁰⁴ <http://www.khabaronline.ir/detail/374805> Erişim Tarihi: 13 Eylül 2019.

bulunur.²⁰⁵ Humeyni hiçbir zaman dini milliyetçilikten ayırmadı; ordusunun savaş çabalarını Mehdi'nin geri dönüşünün yolunu açtığını ve ölümünden kısa bir süre önce devletin korunmasının diğer tüm İslami yükümlülüklerle göre öncelikli olan dini bir görev olduğunu belirten bir fetva yayınladı. Milliyetçilik özellikle İran'ın 22 Eylül 1980'de Irak tarafından işgalinden sonra güçlendi. Sekiz yıl süren savaş, İran'ın Ortadoğu'daki, özellikle de Arap komşularıyla olan ilişkilerinde kalıcı bir etki yarattı. İran ordusu 1982'de Iraklı istilacıları sınır dışı ettiğinde Humeyni, Irak Şiiler'inin kendisini destekleyeceği ve devrimin yayılacağı beklentisi altında ateşkes tekliflerini reddetti.²⁰⁶ Zira bu devrim ihracının başarısız olmasının nedeni olarak Iraklı Şiilerden destek alınmaması olarak yorumlanmamıştır. Bunun yerine, geri dönen askerler bunun sebebinin Irak Şiilerinin Arap olması olarak gördüler.²⁰⁷ Gerçekte ise İran milliyetçiliği 1979 devrimi ile birlikte yeniden veya birden icat edilmedi; milliyetçiliğin kritik yönleri hayatta kalarak İslam ve Şiilik ile tamamlandı.²⁰⁸ Bu nedenle İranlılık, İran'a düşmanlarına karşı kuvvetli bir meydan okuma gücü vermektedir. Bu meydan okuma gücü "direniş ekonomisi" veya "ne Doğu ne de Batı" gibi sloganlarda apaçık bellidir. Özellikle büyük bir medeniyetin parçası olmanın gururu olan İranlılık, 1979 devriminden bu yana İran davranışında belirgin bir özellik olan anti-emperyalizmi de içermektedir.

İran'ın 'uygarlık alanı' algısının yansıdığı bir örnek olan Nevruz bayramı, İranlılığın, İran siyasi otoriteleri tarafından tamamen benimsendiği bir olaydır. Nevruz'u kutlayan diğer milletlere tebrik mesajlarının yanı sıra, Dini Lider gelecek 12 ay için hedeflerini ortaya koyma fırsatını kullandığı bir kutlamaya dönüşmüştür. Konuşmaları, bismillah ile başlayan ve biten, ülkenin güçlü yönlerini vurgulayan, düşman ulusların yarattığı tehlikelere karşı uyarı veren ve genellikle Kur'an veya Hadis'e atıfta bulunularak belirli konular veya politikalar konusundaki tutumunu belirten benzer bir kalıp izliyor. Rehberin Nevruz ifadeleri her yıl ülke genelinde ilan panolarına yerleştirilir. İranlılık, hem İslami hem de anti-emperyalist unsurları içinde barındırmaktadır. Dini lider Ayetullah Hamaney 2016 yılında Meşhed'de Nevruz Bayramı nedeniyle halka hitaben yaptığı konuşmada Hamaney, "Ekonomi alanında doğru adımlar atılırsa, sosyal, ahlaki

²⁰⁵ Ervand Abrahamian, **Khomeinism: Essays on the Islamic Republic**, University of California Press, 1993, p. 15.

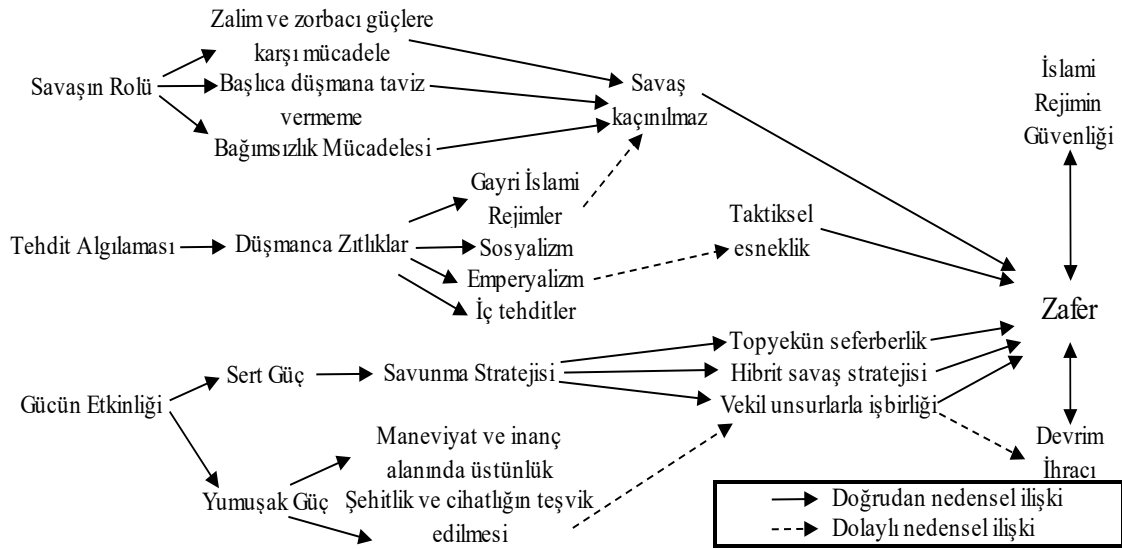
²⁰⁶ Ervand Abrahamian, **A History of Modern Iran**, UK: Cambridge University Press, 2008, p.171.

²⁰⁷ Ali M. Ansari, **Politics of Nationalism in Modern Iran**, UK: Cambridge University Press, 2012, p. 228.

²⁰⁸ Ansari, *Politics of Nationalism in Modern Iran*, p. 198.

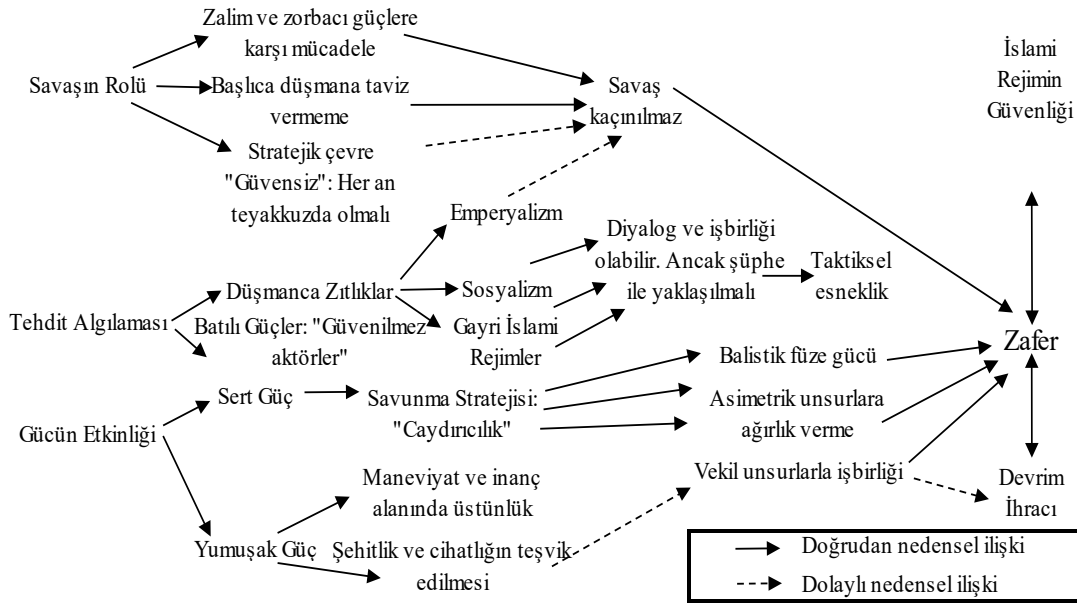
ve kültürel sorunların çözümüne de fayda sağlayacaktır. ABD, Batı, Siyonistler ve Emperyalist güçler bizden, Filistin meselesini görmezlikten gelmeyi ve bölgedeki ülkelerde (Gazze, Bahreyn ve Yemen) faaliyet gösteren 'direniş eksenini', siyasi olarak desteklemekten vazgeçmemizi istiyorlar. İran halkı düşmanın vereceği zararın etki alanından çıkmalıdır. Düşmanın tehdidinden etkilenmeyecek duruma gelmeliyiz. Bu tehditleri sıfıra indirmeliyiz. Bana göre, bu alandaki en öncelikli konu, ekonomidir”²⁰⁹ dedi.

Emperyalist güçlere karşı meydan okuma, İran söyleminin merkezidir ve İslam Cumhuriyeti'nin potansiyeline ulaşamamasının nedeni olarak, dış güçlerin müdahalesi görülmektedir. İranlı liderlerin zihinlerinde, İran'ın “dünya kibirine” ve emperyalizme karşı “adil bir dünya düzeni” için savaştıkları görüşü hakimdir.

Şekil 5: Ruhullah Humeyni'nin Düşünsel Haritası

²⁰⁹ <http://tr.farsnews.com/world/news/13950103000492>

Şekil 6: Ali Hamaney'in Düşünsel Haritası

İranlı liderlerin savaşa ilişkin düşüncelerini hem ideolojik faktörler hemde ulusal çıkar şekillendirmektedir. Bu iki faktör birbirleriyle hem rekabet etmekte hem de birbirlerini desteklemektedir. Zira İran'ın ulusal çıkar tanımını şekillendiren unsurlar aynı zamanda ideolojik faktörler de olabilmektedir. Ancak iki faktör arasında seçim yapmak durumunda kaldığı takdirde İran'ın davranışlarında "ulusal çıkar" faktörü ağır basmaktadır²¹⁰. Bir tür pragmatizm olan Humeyni'nin belirttiği "rejimin yararı" (maslahat-e nizam) ilkesi, rejimin çıkarları gerektirdiğinde İslami yükümlülüklerin askıya alınabileceğini tavsiye ediyordu.²¹¹ Bu düşünce tarzının temelinde, İran hayatta kalmadıkça rejimin devrimci İslam özelliğinin de hayatta kalamayacağı varsayımı yatmaktadır. Bu nedenle İslam Cumhuriyeti'nin korunması nihai dinî değerdir ve bu amaçla rejimi korumak için her şeyi yapmaya, İslam'ın ilkelerini ihlal etmeye dahi izin verir. Ayetullah Humeyni, İran-Irak Savaşı'nı sona erdiren ateşkesin kabulü için maslahat kavramına atıfta bulunarak "bu kararın sadece İslam Cumhuriyeti'nin çıkarına dayandığını" açıklamıştır. Humeyni, "maslahat" kavramını İran'ın karar alma sürecini yönlendiren ilke olarak oluştururken, aynı zamanda İslamiyet'in ilkelerine karşı ulusal çıkarın üstünlüğünü de resmileştirmiş oldu. Bu ilke, aynı zamanda ülkenin askeri

²¹⁰ David Menashri, *Revolution at a Crossroads: Iran's Domestic Politics and Regional Ambitions*, Washington, DC: The Washington Institute for Near East Policy, 1997, s. 8-9.

²¹¹ Asghar Schirazi, *The Constitution of Iran: Politics and the State in the Islamic Republic*, New York: I.B. Taurus, 1997, pp.233-246.

eylemlerinin yanı sıra rejimin en üst düzeydeki karar vermesine rehberlik etmektedir²¹². 1980'lerde Humeyni döneminde genellikle ideolojik İslami eğilimler egemen iken, o zamandan beri İslami ve milliyetçi yönelimler birbirleriyle rekabet etmiştir. İranlı yetkililerin son yıllarda İran'ın dış politikasını yönlendiren bir ilke olarak ulusal çıkarlara giderek artan oranda referans gösterdiği gibi, İslam ile milliyetçilik arasındaki gerilim bu güne kadar devam etmektedir. Humeyni *Velayet-i Fakih* adlı kitabında tembel, zayıf, pasif olan insanların ilerleyemeyecekleri, geride kalacakları ve nihayetinde öleceği varsayımını kabul eder. Buna paralel olarak aynı böyle olan devletler de, diğer devletler tarafından sömürülecek, onların gerisinde kalacak ve yok edilecekti. Bu nedenle insanların ve devletlerin sömürüye maruz kalmaması için mücadele etmesi ve diğer insanları (ulusları) uyandırması gerekirdi. Humeyni, “İslam hak ve adalet peşinde olan mücahit insanların dinidir. Hürriyet ve bağımsızlık isteyenlerin dinidir. Mücadeleci insanların ve sömürüye karşı olanların okuludur”²¹³ “Fakihler cihad ederek zalim egemenin maskesini düşürüp onu bütün toplumda rüsva etmeli ve halkın bilinçlenip uyanmasını sağlamalıdır. Böylece bilinçlenip uyanmış müslümanların geniş çaplı toplu kıyamıyla zalimlerin iktidarlarını devirip İslam devletini kurabileceklerdir.”²¹⁴ Çatışmanın her yerde kaçınılmaz olduğu fikri Humeyni'nin sürgünde olduğu yıllarda gelişmeye başlamış; ölümünden sonrada Hamaney başta olmak üzere diğer kilit liderlerin karar vermelerinde de etkili olmaya devam etmektedir.

İranlı liderlerin stratejik zihinlerinde savaşın rolü ile ilgili düşüncelerini toparlayacak olursak, İslam Cumhuriyeti insan ilişkilerinde savaşı “kaçınılmaz” bir olgu olarak görmekte ve bu savaşın haklı bir gerekçeye dayanması hususuna önem vermektedir. Zira İranlı liderler İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik ve ulusal çıkarları için yani “haklı” amaçlar için güç kullanılması gerektiğini savunmakta ve savaşı ezilenlerin ezenlere karşı veya emperyalist ülkelere karşı bir “bağımsızlık” mücadelesi olarak nitelendirmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika davranışlarını sınırlandıran kültürel unsurların İranlı siyasi ve askeri liderlerin savaşa bakışında belirleyici unsurlar olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

²¹² Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.5

²¹³ Humeyni, *Velayet-i Fakih...*, s.19-20

²¹⁴ Humeyni, *Velayet-i Fakih...*, s.126.

3.2. Düşmanın Doğası ve Tehdidin Niteliği

İran'ın savaş ve çatışmaların rolüne ilişkin düşüncelerini değerlendirdikten sonra stratejik karar alıcıların düşmanın doğası ve oluşturduğu tehditin niteliğine ilişkin görüşleri analiz edilmektedir. Bu kapsamda şu sorulara cevap aranmaktadır: İranlı liderler düşmanın niteliğini nasıl görmektedir? Bu doğrultuda çatışmaların doğasını sıfır toplamlı mı değişken toplamlı mı görmektedir? Diğer bir ifadeyle İran rakibinin kazancını kendi kaybı olarak mı, yoksa her iki tarafından kazanabileceği veya kaybedileceği bir oyun olarak mı görmektedir? Dahası İran'ın tehdit algılaması nedir ve bu tehdit tanımlamasında hangi faktörler etkili olmaktadır? İran ne tür tehditlere öncelik vermektedir? Bu çerçevede İranlı stratejik karar alıcıların zihin haritasında bir yandan bu sorulara cevap aranırken bir yandan da İran'ın “düşman” veya “öteki” algısı da ortaya konulmuş olacaktır. İran'ın üst düzey liderliği, İran'ın İslam Cumhuriyeti'nin ilk günlerinden beri komşuları ve Batı ile savaş halinde olduğuna inanmaktadır. İran'ın stratejik düşüncesinde düşmanın doğası “haklı savaş” kavramı ile tanımlanmaktadır: “ekonomik olarak zayıf ve az gelişmiş devletleri ezenleri cezalandırmak ve ezilenlerin hakkını savunmak için savaş gereklidir”.

1979 İslam Devrimi'nden bu yana bir dizi olay ve faktör, Tahran'ın tehdit algılamasını şekillendirmektedir. İran'ın stratejik kültüründe düşmanın niteliğine ilişkin görüşleri ve tehdit algısı İranlıların büyük hasar bırakan tarihsel tecrübelerle beslenmektedir. Bu kapsamda İranlıların tehdit algılamasında hangi faktörlerin etkili olduğunu ve düşmanın niteliğini nasıl gördüğünü değerlendirebilmek için İran'ın tarihsel deneyimine kısaca bakmakta fayda vardır. İran 19. Yüzyıldan itibaren sürekli olarak dış güçlerin müdahalelerine maruz kalmıştır. 1907 yılında Rusya ve İngiltere, İran topraklarını kuzey ve güney olarak nüfuz bölgelerine ayırarak işgal ettiler. İran Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız bir devlet olmasına rağmen itilaf ve ittifak güçleri arasında bir rekabet alanı haline geldi. Savaş sonrası merkezi hükümetin zayıf olduğu ülkeyi kontrol altına almak için SSCB ve İngiltere yeniden bir rekabete girişti. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte İran tarafsızlığını ilan etmesine rağmen 1941 yılında yine iki ülke tarafından kuzeyden ve güneyden işgal edildi. Ocak 1942'de İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile ittifak anlaşması imzaladı. İran 1946'ya kadar müttefiklerin işgalinde kaldı. Soğuk Savaş döneminde de bu döngü aynen devam etmiş ve İran yine rekabet alanlarından biri olmuştur. Tüm bu yaşananlardan sonra milliyetçi çizgideki Musaddık 1951 yılında

iktidara geldi ve İran petrolünün İngiliz şirketlerden alınarak millileştirilmesi kararını aldı. Bunun üzerine İngiltere ve ABD gizli istihbarat servisleri aracılığıyla Musaddık'a darbe yaparak iktidardan indirdi. Bu tarihten sonra gittikçe daha çok ABD'ye yaslanan Oğul Şah, ülkedeki milli bütünlüğü bi türlü sağlayamadı. Nihayet 1970'lerde artan petrol fiyatları sonrası İran, zayıf ve güçsüz olan ordusunu modernleştirmek ve güçlendirmek için adım attı. ABD, en yakın müttefiki haline gelen İran'ın bu çabalarını destekledi ve İran çok hızlı bir şekilde silahlanmaya ve nükleer çalışmalara başladı.²¹⁵ İran devrimden sonra Irak'la yaşadığı savaşta uluslararası toplumun eşitsiz tutumu; ABD'nin silah ambargosu sonucu Şah döneminden kalma silahların yedek parçalarını temin edememesi gibi olaylardan dolayı bir takım dersler çıkardı. İranlı karar alıcılar devrimin başından ve Irak'la savaşın başlamasından beri yaşadığı kötü olayları bir daha deneyimlemek istememesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak İran'ın “kendi kendine yetme” ve “savunma sanayisi”ni dışa bağımlılıktan kurtarma çabasının ardında bu olaylardan çıkardığı dersler bulunmaktadır.²¹⁶ 1990'larda SSCB'nin dağılması ve Kuveyt Savaşı sonrası İran'ın iki ezeli düşmanı nispeten saf dışı kaldı ancak bunun yerine Körfez'de artan bir Amerikan askeri varlığı ve kuzey sınırlarındaki istikrarsızlık İran için yeni tehditler olmaya başladı.²¹⁷ İran, ABD'nin 1990'lardaki “ikili çevreleme politikası”nın hedef ülkerinden biri haline geldi. Bu tarihten itibaren ABD askeri varlığı İran'ın etrafında çevrelenmeye başladı. İran bu yıllarda ABD'nin ve onun bölgedeki müttefiklerini tehdit olarak algıladı. 11 Eylül saldırıları ile birlikte bütün dengeler yeniden değişmeye başladı. İran bölgede iki büyük düşmanından “Saddam” ve “Taliban” rejimlerinden kurtulurken öte yandan daha büyük bir Amerikan askeri varlığı ile karşı karşıya kaldı. Irak'ın büyük çoğunluğunu oluşturan Şii nüfus sayesinde İran büyük bir stratejik bir avantaj kazandı. Ancak bu tarihlerde hem Amerika'da hem de İran'da sert kanattan kişilerin iktidara gelmesi ve İran'ın nükleer programına ağırlık vermesi neticesinde İran Batı'nın yaptırım ve tehditlerine maruz kalmıştır.²¹⁸ Bu gerçekler İran'ı, sınırlarını, egemenliğini ve bütünlüğünü korumak adına bölgede proaktif ve önleyici bir varlık oluşturmaya itmektedir. İran'ın dış politika hedefleri de belirtilen amaçlar doğrultusunda tehditleri bertaraf etmeye, bölgesel istikrarı korumaya,

²¹⁵ Gökhan Çetinsaya ve Talha Köse, “Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran ilişkileri ve Nükleer Sorun”, **SETA İran Dosyası**, Ankara: SETA Vakfı, Temmuz 2006, s.28.

²¹⁶ Çetinsaya ve Köse, 28-29.

²¹⁷ Çetinsaya ve Köse, 30.

²¹⁸ Çetinsaya ve Köse, 30.

konvansiyonel caydırıcılık açısından da balistik füzeler dâhil kendi kendine yetme kapasitesini geliştirme doğrultusunda şekillenmektedir. Bu koşullar altında yaşanan İslam Devrimi sonrası İran'ın stratejik karar alıcılarının zihnindeki “egemenlik”, “bağımsızlık”, “emperyalizm”, “süper güç” gibi kavramları nasıl algıladığını ortaya koyması açısından önemlidir. Devrim sonrası tam bağımsız dış politikayı benimseyen İran için ABD'nin neden “büyük şeytan” olduğunu daha anlaşılır kılacaktır.

Johnston'un *Maocu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji* adlı makalesinde Mao'nun dünyayı zıtlıklar kümesi olarak algıladığını ve bu zıtlıklarında farklı kategorilerde değerlendirdiğini ifade etmiştir. İran özelinde düşmanların niteliğini tek bir kategoride değerlendirmek zor olmakla birlikte bu tablo “düşman”, “rakip”, “tehdit”, ittifak gibi kavramlara İranlıların nasıl baktığını anlamamız açısından faydalıdır. Buna göre düşman veya rakiplerin tümü tek bir kategoride değerlendirilemez. Buna karşın 4 temel sınıfa ayrılabilir:

- Asıl ve düşmanca olan zıtlıklar: sıfır toplamlıdır, bu nedenle bu zıtlıklar düşmanın ortadan kaldırılması ile çözülebilir.
- İkincil ve düşmanca: bu hücredeki aktörler geçici olarak beraber ittifak kurabilir, kaçınılmaz çatışma için hazırlanılacak bir müttefik olabilirdi²¹⁹. Ancak asıl zıtlık çözüldüğünde ikincil zıtlık yeni bir asıl zıtlığa dönüşebilir.
- Asıl ve düşmanca olmayan: bu hücredeki aktörler çatışmanın çözümünün yok edilmelerini değil, siyasi eğitim yoluyla dönüştürülmelerini gerektirdiği aktörlerdir. Bu hücredeki zıtlıklar kişinin kendi grubu içindedir.
- İkincil ve düşmanca olmayan: buradaki aktörler kişinin kendi güvenliği ve iyi haline karşı en az tehditkardı ve en güvenilir siyasi müttefikleri teşkil ettiler²²⁰.

Düşmanca olmayan zıtlıklar ise insanlar arasındaydı. Daha sonra Mao'nun stratejik düşüncesinde bir aktörün nasıl birinci hücreye yerleştirebileceğini ve bir çatışmanın asıl ve düşmanca olarak tanımlanabilmesi için tehditkar davranış eşiğinin ne olduğunu tartışmaktadır. Sonuç olarak bu soruya kesin bir cevap vermenin zor olduğu kanaatine varmakla birlikte genel bir değerlendirme yapılabileceğini ileri sürer. Bu çalışmada İran'ın düşmanın niteliği ve çatışmanın doğasına ilişkin düşünceleri doğrultusunda bu hücrelere hangi aktörlerin geldiğini, değerlendirmeye çalışılmaktadır.

²¹⁹ Johnston, *Maocu Çin'de Kültürel Realizm...*, s.266.

²²⁰ Johnston, *Maocu Çin'de Kültürel Realizm...*, s.266

Tablo 1: Mao'nun Zıtlıklar Sınıflandırması.

	Asıl	İkincil
Düşmanca	1	2
Düşmanca olmayan	3	4

Kaynak: Johnston," Maocu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji", s.265; Mao Zedong, "On contradiction", Vol.19, No.2, **Chinese Studies in Philosophy**, 1987.

İran'ın stratejik düşüncesinde genel bir ifadeyle bütün baskıcı ve zalim sınıflar birinci hücrede yer almaktadır. Mevcut siyasi soruna veya koşullara bağlı olarak bu aktörler değişebilse de tüm zalim, zorbacı ve emperyalist güçler bu hücrede yer almaktadır. Bu noktada İranlı liderlerin en büyük düşman olarak gördüğü ABD, İsrail ve bölgede ABD'nin müttefiki olarak tanımladığı diğer devletler (Körfez ülkeleri vs.) yer almaktadır. Bu noktada düşmanla olan çatışmanın doğası sıfır toplamlıdır ve müzakere, uzlaşma, birbirini destekleme ve ikna etme seçenekleri devre dışıdır.²²¹ İkinci hücrede ise asıl düşmanın yok edilmesi için geçici ittifak kurabileceği Rusya'yı konumlandırabiliriz. Zira birinci hücredeki düşmanlar yok edildiğinde İkinci hücre asıl düşmana dönüşebilir. İranlı liderler İran İslam Cumhuriyeti'nin bölgesel ve siyasi bütünlüğüne karşı yapılan tehditleri, rejimi yıkma niyetinde olan girişimleri ve toprak bütünlüğüne yapılan tüm girişimleri sıfır toplamlı çatışmalar olarak nitelendirmektedir. İranlı yetkililerin bir anlaşmaya varmanın ya da uzlaşmanın zor olduğunu düşüncelerinin nedenleri arasında, aşırı hizipçilikle karakterize siyasal bir sistemde uzlaşmayı engelleyen ihtilaflara sıfır toplamlı bir yaklaşım vardır. Taviz vermekten kaçınan ve hepsini bir kişinin kazanabileceğine vurgu yapılmaktadır.

²²¹ Johnston, *Maocu Çin'de Kültürel Realizm...*, s.266.

3.2.1. Küresel Tehdit : “Anti-Emperyalizm”

3.2.1.1. ABD: “Büyük Şeytan”

Hamaney 35 yıl boyunca “düşman” kelimesi ne zaman söylendiğinde, İran halkının aklına derhal “Amerika” geldiğini ve ABD’nin komploların merkezi olduğunu belirtti. İngilizler İran’da daha uzun bir işgalci yada müdahaleci geçmişe sahip olmasına rağmen İslam Cumhuriyeti’nin liderliği, ABD’yi en büyük düşman olarak görmektedir. İran İslam Cumhuriyeti, ABD’yi “büyük şeytan” olarak tanımlayarak temel çıkarları ve hayatta kalmalarına yönelik başlıca tehdit ve düşman olarak görmektedir. Hatta öyle ki İran’da her yıl 4 Kasım ‘Küresel Emperyalizme Karşı Mücadele Günü’ olarak anılmakta ve Amerikan karşıtlığı her zaman canlı tutulmaktadır. ABD, emperyalist bir güç olmanın yanı sıra ‘İslam Devrimi’nin’ de en büyük düşmanı olarak görülmektedir²²². Hamaney, İsrail ve İngiltere’nin uzun zamandır devam eden düşmanları olmasına rağmen ikisinin de küçük ve esasen Amerikalıların "yalakası" olduğunu iddia etti.²²³ 25 Nisan 1980 günü ABD’nin İranlı öğrenciler tarafından rehin tutulan elçilik personelini kurtarmak için giriştiği hava operasyonu başarısız oldu ve 8 Amerikan askerinin ölümüyle sonuçlanan bu olay sonrası İran-ABD ilişkilerinin gittikçe artan bir şekilde daha da güvensiz bir hal aldı²²⁴. İranlı karar alıcılar, ABD ile bölgesel müttefiklerinin İran’da rejimi değiştirmek ve ülkeyi parçalamak istediğini düşünmektedir. Bu düşünce biçiminin arkasında İran’ın tarihsel tecrübeleri vardır; Musaddık’a karşı düzenlenen CIA operasyonu, Irak Savaşı’nda ABD’nin tutumu ve İran’a karşı uyguladığı ambargo ve yaptırımlar İran’ın ABD’ye bakışının arkasında yatan temel nedenlerdir. Humeyni, 10 Şubat 1988 İslam Cumhuriyeti’nin 9. yıldönümünde yaptığı konuşmada emperyalist güçlerin ancak onlara itaat edildiği takdirde İran halkına iyi davranacağını belirtmiştir. Batı’ya karşı duyulan derin güvensizlikten dolayı özellikle Amerika’yla olan ilişkilere sıfır toplamlı bir oyun olarak bakılmakta ve bu nedenle uzlaşmacı stratejilere pek olumlu yaklaşılmamaktadır. Humeyni’nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere, ABD’den gelen herhangi bir olumlu tavrın arkasında emperyalist dürtüler olduğunu düşünerek bu ülke ile işbirliği, uyum

²²²Bayram Sinkaya, “ABD ve İran: Ortak mı, düşman mı?”, *Al Jazeera Türk*, 29 Kasım 2016.

²²³ Khamenei, ‘Bayânât dar haram-i muṭahar-i rażavî’ [statement at the holy shrine of imam reza], *Khamenei.ir*, 21 March 2013, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22233> (17 september 2014).

²²⁴ Mohammad-Reza Djalili ve Thierry Kellner, *İran’ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, (çev.) Reşat Uzmen, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2011, s.127.

veya uzlaşa gibi seçenekleri devre dışı bırakmaktadır: “İnşallah, dünya tekrar özgürleşecek ve ezilenler güçlülerin boyunduruğundan kurtulacak. Amerika belirli bir yeri övüyorsa, aslında herkesin kendisine itaat ettiğini gördüğü için övmektedir. Bizi reddediyor ve her gün hakkımızda bir şeyler söylüyorsa, bu ulusun ona bağlı olmadığını gözlemlemesidir. Amerika İran’ın itaatkâr olmasını istiyor. Bilmelisiniz ki eğer bu millet Amerika’nın görüşüne uygun tek bir kelime söylerse, bu milletin “lehine” olan tüm koşulları geri getireceğini bilmelisiniz. Aslında, millet tekrar ezilecek. Umarım tüm uluslar el ele gider ve bu güçlerin tekrar sahneye çıkmasına izin vermez. Bir kere bize iyi davrandıklarını gördükten sonra, bunun arkasındaki sebebin bizi ezmek istedikleri olduğunu bilmelisiniz. Onlardan iyi niyet gördüğünüz zaman, onu bir tehdit olarak daha çok ciddiye almalısınız”²²⁵.

Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti’nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla hitaben yayımladığı bildiride İranlı gençlere dış ilişkiler ve düşmanla sınırları belirlemek noktasında bazı tavsiyelerde bulundu: “İran milleti, ABD’nin yanı sıra bazı Avrupa devletlerinin de güvenilmez ve sathekar olduğu kanaatindedir. İran İslam Cumhuriyeti olarak onlarla aramızdaki sınırları dikkatli bir şekilde korumalıyız. Devrimci ve ulusal değerlerimiz alanında bir adım bile geri çekilmemiz söz konusu olamaz; ABD ile herhangi bir sorunu çözmemiz mümkün değil ve onlarla yapılacak müzakere maddi ve manevi zarardan başka hiç bir getirisi olamaz.”²²⁶ Hamaney’in ABD ve Avrupaya yönelik bu sözleri çatışmanın doğası ve düşmanın niteliğine dair önemli ipuçları vermektedir. Bu noktada düşmanları ve rakipleriyle herhangi bir uzlaşmanın zarar getireceğini ve Batılı ülkelere asla güvenilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Hamaney’in bu düşüncesinin arka planında yaşanmış tarihsel deneyimler olmakla birlikte Humeyni’ye göre yabancı güçlerle ilişkilere daha ılımlı baktığı söylenebilir. Zira bu konuyla ilgili şu sözleri bu iddiayı destekler niteliktedir: “Bazıları benim sözlerim Batılı ülkelerle ilişkileri kesme anlamında olduğu yönünde demagoji yapmasın. Ben defalarca vurguladım, ilişki kurmakta herhangi bir sakınca yoktur ve çeşitli hükümetlerimizi de çeşitli ülkelerle ve hatta Avrupalılarla ilişki

²²⁵ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.449.

²²⁶ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi’nin İran’lı gençlere önemli mesajı, 13 Şubat 2019.

<http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamane'i'nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11 Nisan 2019).

kurmaya teşvik etmişimdir. Ancak sakıncalı olan durum, onları izlemek ve onlara güvenmektir. Zira bizim birçok sorunumuzun sebebi, müzakerelerde, anlaşmalarda ve siyasi kararlarda Batılılara güvenmektir. Çeşitli ülkelerle ilişkiniz olsun, fakat karşı tarafı tanıyın ki onların tebessümü ve numaraları ve yalan sözlerine kanarak yanlış yola girmeyin. Gerçi bugün bizim hükümet yetkililerimiz Batılılarla aynı yolda ilerlemenin mümkün olmadığı sonucuna varmıştır ve umarız gelecekte bu yetkililerin Batılılara karşı davranışları ve tutumu, bu yeni idrake göre değişir.”

Hamaney Rezevi Külliyesi’nde halka hitaben yaptığı konuşmanın devamında Batılı ülkeler ve Amerika hakkındaki görüşlerini de paylaştı. Bu noktada düşmanın niteliği ve tehdidin doğasına ilişkin İranlı liderlerin stratejik zihni hakkında önemli fikirler vermektedir: “Batıların davranışları ile ilgili tarihsel deneyimler ve somut gözlemler, onlardan ihanet ve komplo beklemek gerektiğini fakat yardım, sadakat ve birlikteliği beklememek gerektiğini gösteriyor. Eğer Batılılar bazı zamanlarda yardımda bulunmuşlarsa gerçekte kendi işlerini yürütmek için olmuştur. Bu konu sadece İran’la ilgili bir konu da değildir. Batılı devletler güçleri yettikleri her ülkeye karşı aynı şekilde davranırlar. İngilizlerin İran–Rusya savaşında ihaneti, tütün imtiyazı macerası, Emir Kebir’in kanının akıtılması, Rıza Han diktatörlüğünün işbaşına gelmesi, 28 Mordad (Ağustos 1953) darbesi ve Musaddık hükümetinin devrilmesi, İslam inkılabı zafere kavuştuktan sonra yaşanan çeşitli siyasi ve güvenlik olayları, dayatılan savaş, yaptırımlar ve Bercam meselesi, hepsi Avrupalıların İran’a karşı davranışlarının örnekleridir ve bu meseleleri unutmamak gerekir. Yapılan araştırmalara ve somut gözlemlere göre, ister Avrupa ve Amerika olsun Batı’da siyaset ve güç zalimane, zorbalık, mantıksız ve aşırı hırs temellerine dayanır. Batılı devlet adamları şık ve kolonya sürülmüş görünüşlerinin aksine hakikaten barbar insanlardır. Şirret ve şeytanlık etmek Avrupa ve Amerika’nın doğasında var olan özellikler olduğunu belirten Ayetullah Hamaney, Amerika birçok sebepten ötürü Avrupa’ya kıyasla daha kötü olduğunu”²²⁷ vurguladı.

Batı hakkında iki zıt ve yanlış eğilime işaret etti: “Gericilik ve yersiz bağnazlık içeren bir eğilim Batı’nın pozitif noktalarını ve bilim ve teknolojiye ilerlemelerini ve onların bazı ahlaki iyi özelliklerini görmezken, ikinci eğilim de tamamen Batı’ya bağımlı ve

²²⁷ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, Kutsal Rezevi Külliye’de halka hitap eden İslam İnkılabı Rehberi: Hş. 1398 yılı fırsatlar ve sorunların çözüm yılı olacak. <http://www.leader.ir/tr/content/22854/Kutsal-Rezevi-K%C3%BClliye'de-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-beyanat%C4%B1> (10 Mart 2019)

Batıde olmaya inanır. Batıde olmanın büyük bir tehlike olduğunu belirten Ayetullah Hamaney, batıde olma tehlikesini belirterek şöyle dedi: “Batılıların deneyimlerinden ve bilimlerinden yararlanmak gerekir, ancak onlara asla dayanmamak ve güvenmemek de şarttır.”²²⁸

İslam Cumhuriyeti Rehberi Ayetullah Hamaney, İran Bilişsel Bilimler ve Teknolojiler Araştırma Merkezi'nde yaptığı konuşmada Batı ile kurulacak ilişkilerin sınırlarını çizdi: “Bilimsel kalkınma için Batı'nın tüm kabiliyetlerini kullanın ve bu konuda çıraklık yapmaktan asla kaçınmayın, zira biz çıraklık yapmaktan değil “her daim çırak kalmaktan” nefret ediyoruz. Batı'nın planlarıyla tavsiyelerine asla güvenmeyip onlara her zaman tereddütle bakın. Halihazırda bilim alanında en büyük gelişmelere ulaşan Batı tarih boyunca milletlere karşı en büyük cinayetleri işlemiştir” diyerek bilim ve teknoloji anlamında geri kalan milletlerin geri kalacağını ve nihayetinde aşağılanıp, sömürüleceğini ileri sürmektedir.²²⁹

İranlı üst düzey askeri yetkililere göre, ABD'nin oluşturduğu tehdidin doğası çeşitli aşamalardan geçti:²³⁰

- ABD, başlangıçta 1980'de İran-İrak Savaşı'nda Irak'a destek verip, İran'a ambargo uygulayarak İslam Cumhuriyeti'ni devirmek istedi;
- Bu başarısız olunca, İran'ı işgal etmeye ve rejimi devirmeye zemin hazırlamak için Afganistan ve Irak'ı işgal etti, Ancak ABD'nin bu çabaları, her iki ülkede çıkan ayaklanmalar nedeniyle başarısız oldu;
- Bu askeri başarısızlığının ardından, ABD, 2009 yılında yaşanan "İsyan" (yani Yeşil Hareketi) kışkırtarak İran'ı yumuşak bir savaşla zayıflatmaya çalıştı ancak nihayetinde rejim tarafından bastırıldı;
- ABD, daha sonra Suriye'de bir iç savaşı körükleyerek “direniş eksenini” yok etmeye çalıştı; ABD'nin bu zamana kadarki “sert” ve “yumuşak” savaş

²²⁸ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, Kutsal Rezevi Külliye'de halka hitap eden İslam İnkılabı Rehberi: Hş. 1398 yılı fırsatlar ve sorunların çözüm yılı olacak. <http://www.leader.ir/tr/content/22854/Kutsal-Rezevi-K%C3%BClliye'de-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-beyanat%C4%B1> (10 Mart 2019)

²²⁹ Mehr News, “Devrim Lideri: Batı'nın tavsiyelerine asla güvenmeyin”, 23 Ocak 2019.

²³⁰ Bu, İran'ın medya raporlarına dayanan karma bir değerlendirmedir. Örneğin, Nisan 2013'te Rehber'in DMO temsilcisi olan Yadullah Cevani'nin, 16 Nisan 2013 tarihinde İran'daki yorumları. Iran News Round Up, 16 Nisan 2013, <http://www.irantracker.org/iran-news-round-april-16-2013>; Başkan Hassan Ruhani'nin Eylül 2013'te DMO komutanlarına yaptığı bir konuşması. Will Fulton and Amir Toumaj, Iran News Round Up, 16 Eylül 2013, <http://www.irantracker.org/iran-news-round-september-16-2013>; 2013; DMO Deniz Kuvvetleri Komutanı Ali Fadavi'nin Eylül 2013 tarihli konuşmasından yaptığı açıklama; in Will Fulton and Amir Toumaj, Iran News Round Up, 18 Eylül 2013, <http://www.irantracker.org/iran-news-round-september-18-2013>.

çabalarının başarısızlığı nihayetinde ABD, İran'ı siber savaş ve yaptırımlarla zayıflatmaya çalıştı.²³¹

İranlı liderler, ABD'nin Basra Körfezi'nde ve İran'ın etrafındaki diğer ülkelerde büyük bir askeri varlığını sürdürmesinin nedeni olarak, İran'ın gözünü korkutmak ya da İran'ın ABD'ye karşı politika takip etmesi halinde kendisine saldırma niyetinde olduğunu belirtmektedir.²³² Dahası, ABD'nin İran'a karşı çıkan Sünni Arap rejimlerine verdiği desteğin, radikal Sünni İslamcı grupların güçlenmesine yol açtığını ve IŞİD gibi terörist grupların ortaya çıkmasını sağladığını ileri sürmektedir.²³³

3.2.1.2. Rusya'ya Bakışı

İran genel olarak ABD ve Rusya başta olmak üzere küresel güçlerle mesafeli, soğuk ve temkinli ilişkiler kurulması gerektiğini düşünmektedir. ABD ve Rusya'yı küresel emperyalist güçler olarak görmektedir. Ancak ABD ile tam bir düşmanlık ilişkisi varken Rusya ile zaman zaman ittifak halindedir. Stephen Walt "The Origins of Alliances" adlı eserinde, devletlerin güçten ziyade tehditlere karşı denge kurduklarını kabul etmektedir. Anarşi ve güç dağılımı tek başlarına hangi devletlerin tehdit olarak belirleneceğini işaret edemeyeceği için, Walt tehdidin jeostratejik ve askeri etkenler ile "saldırgan niyetlerin" birleşiminden kaynaklandığını varsaymaktadır. Devletin fiziksel güvenliğine ve nispi gücüne bir tehdidi kimin oluşturduğunu belirlemek kabiliyetler ile niyetlerin birleştirilmesini gerektirir.²³⁴ Michael N. Barnett ise Walt'un gözlemlerinin anarşi mantığı değil kimlik siyaseti tarafından belirlendiğini; ittifak oluşumunu yönlendiren şeyin materyal güçlerden ziyade fikirselsel güçler olduğunu düşünmektedir.²³⁵ Buradaki önemli bir soru hangi devletlerin tehdit olarak algılanacağıdır? Niyet nasıl belirlenir? Bir tehditi ne oluşturur? Güvenlik akademisyenleri ittifak oluşumunun dinamiklerini belirlerken devletlerin stratejik hesaplarının iki özelliği üzerinde odaklanırlar: 1) tehdidin belirlenmesi ve 2) tehdide cevaben ittifak yapılıp yapılmayacağına belirlenmesi ve kiminle ittifak yapılacağına karar verilmesi. Michael N. Barnett buradan hareketle bir devletin kimi tehdit olarak göreceği ve kimi ittifak

²³¹ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.8

²³² Erik Slavin, "Iran Emphasizes Nuclear Reconciliation, Criticizes U.S. Military Posture in Persian Gulf", **Stars and Stripes**, 5 March 2014.

²³³ Ramin Mostaghim, "Iranians Rally to Support Iraq; Some Blame U.S. for Sunni Insurgency", **Los Angeles Times**, 24 June 2014. <http://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-iran-volunteers-militants-iraq-20140624-story.html>.

²³⁴ Stephen M. Walt, **The Origins of Alliances**, USA: Cornell University Press, 1990, s. 22-26.

²³⁵ Michael N. Barnett, "Ortadoğu'da Kimlik ve İttifaklar", **Milli Güvenlik Kültürü Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik**, Peter J. Katzenstein (Derleyen), Sakarya: SAÜ Kültür Yayınları, 2014, s.448.

ortağı seçeceği meselesi anarşi mantığından ziyade kimlik siyaseti olduğunu ileri sürer. Kimlik değişkeni hangi devletlerin az yada çok arzu edilir ortaklar olduğunu işaret ederek kimlik ve stratejik davranış arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu varsayar²³⁶. Böylelikle İran 1990'lı yıllardan itibaren en büyük tehdit olarak gördüğü ABD'yi dengelemek için Rusya ile ittifak oluşumuna gittiği söylenebilir. İran'ın Rusya ile ittifak oluşturması, Amerikan tehditini dengelemek istemesinin yanı sıra İranlı karar alıcıların bu kendine yetme çabası ve tek bir yere bağımlı olmama stratejisinin bir gereği olarak da düşünülebilir. İran devrimden sonra tek bir kaynak yerine birden fazla devletle silah anlaşmaları imzalamış ve böylelikle kaynaklarını çeşitlendirmiştir. İran'ın Rusya ile kurduğu ilişkinin sınırlarını Mao'nun zıtlıklar kümesinin ikinci hücresi ile açıklayabiliriz. Zira ikinci hücrede ise asıl düşmanın yok edilmesi için geçici ittifak kurabileceği ülkeler yer almaktadır. Birinci hücredeki düşmanlar yok edildiğinde ikinci hücre asıl düşmana dönüşebilir. Muhtemelen Mao'nun zıtlıklar kümesinin birinci hücresinde yer alan düşman (ABD ve İsrail) alt edildiğinde, Rusya bu hücreye yerleşebilecek potansiyonel tehditlerden biridir.

3.2.2. Bölgesel Tehditler

3.2.2.1. İsrail: “Siyonist Rejim”

İranlı yetkililer, İsrail'in kurulmasının Filistinlileri meşru haklardan mahrum bırakan bir Batı müdahalesinin tezahürü olduğunu iddia etmektedir. Humeyni Velayeti Fakih adlı kitabında; “Yahudilerle onların yabancı destekçilerinin İslamın aslı ve esasıyla düşman olduklarını ve bütün dünyaya hükmedecek bir Yahudi devleti kurmak istediklerini halka anlatmak, Müslümanları bundan haberdar etmek için haykırmak gerekir. Birgün emellerine ulaşmalarından ve içimizden bazılarının ihmalkârlık ve gevşekliği neticesinde günün birinde Yahudilerin başımıza geçip bizi yönetmesinden korkarım! Sömürü misyonerleri İslama karşı yoğun bir çalışma temposu içindedirler; bütün İslam beldelelerinde zehirli propagandalarıyla gençlerimizi bizden ayırmaktadırlar. Yahudi veya Hıristiyanlaştırmıyorlar; dinsizleştiriyorlar, ahlâklarını bozuyorlar, laubalilik ve sorumsuzluk aşıyorlar ki bu da sömürücüler için yeter zaten! Tahran'ımızda kilise, Siyonizm ve Bahailik'in²³⁷ zehirli propagandalarını yapan merkezler kurulmuş

²³⁶ Barnett, s.446.

²³⁷Bahailik 19. yüzyılda lakabı Bahauallah olan Mirza Hüseyin Ali tarafından İran'da kurulmuştur. Üç büyük dini reddetmemekle birlikte Bahailiğin son din olduğuna ve Bahauallahın son peygamber olduğuna inanmaktadırlar. Bu

durumdadır; bunlar insanlarımızı yoldan çıkarmakta, İslam'dan uzaklaştırmaktadırlar. İslama zarar veren bu merkezleri ortadan kaldırmak bizim vazifemiz değil midir? Sadece Necefi bulunduruyor olmamız bize yeter mi yani? Kaldı ki, o bile bizim elimizde değil! Kum'da oturup yaşlara mı gömülmemiz gerekir, yoksa tam tersine, dipdiri ve faal insanlar olmamız mı icabeder?²³⁸ ifadelerinde görüldüğü gibi Humeyni, Yahudilerin İslam'la savaş halinde olduğunu ve İslam'a zarar vermek için yoğun bir propaganda yaparak özellikle gençlerin ahlaklarını bozduğunu iddia etmektedir. Böylelikle Humeyni'ye göre tüm Müslümanlar bunun önüne geçmek için aktif bir şekilde çalışmalı ve Siyonizmle mücadele etmelidir. Bu ifadelerden yola çıkarak Humeyni'ni zihnindeki düşman algısını Siyonizmin karşıladığı açıkça görülmekle birlikte İslamla savaş halinde olduğunu düşündüğü siyonizmle mücadele etmek için aktif bir savunma şeklini tavsiye etmektedir. “düşman yani Amerika ve Siyonistler bugün tüm imkanlarını İran milletine karşı seferber etmişler ve Batılılar ve Avrupalılar da bir nevi onların yanında İran'a karşı düşmanlık güdüyorlar.”²³⁹

3.2.2.2. Arap Monarşilerine Bakışı: “Kukla Devletler”

İran, Körfez Ülkeleri'nin ABD ile olan ilişkilerini ve sürekli gelişmekte olan askeri kapasitesini kendisi için tehdit olarak algılamaktadır. Çünkü Körfez Ülkeleri ile ABD arasında bir ayrım olmadığını düşünen İran, ABD'nin kendisini çevrelemek için Körfez Ülkeleri'ni birer piyon olarak kullandığını ve böylelikle bölgeye yerleştiğini düşünmektedir. Humeyni komşu Arap ülkelerini emperyalist güçlerin buyruğuna girmiş “kukla devletler” olarak nitelendirmektedir. Humeyni Velayeti Fakih adlı kitabında; Emevi ve Abbasilerin mevcut devlet düzenini “gayri-İslami” olan saltanat rejimine dönüştürdüğünü ve yerine şirke bulaşmış bir siyasi düzen getirdiğini ileri sürmektedir: “bizler şirkin iz ve etkilerini Müslümanların hayatından silip temizlemekle mükellefiz. Bozuk ve bozguncu devlet düzenlerini ortadan kaldırmak; hain, bozuk, zalim ve zorba egemenleri alaşağı etmekten başka çaremiz yoktur bizim... Bütün Müslümanların İslam

nedenle İran İslam Cumhuriyeti, Bahailiği bir din olarak kabul etmemekte birlikte sapkın bir inanış olarak görmektedir. Zira Bahailik'in yönetim merkezinin İsrail'in Hayfa kentinde yer alması İran'ın bu şüphelerini daha anlaşılır kılmaktadır. Bunun yanı sıra İran'da genellikle Bahailerin İsrail'e için casusluk faaliyetlerinde buldukları gerekçeyle bu inanç mensup bazı kişiler zaman zaman baskı ve tutuklamara maruz kalmaktadırlar. Daha detaylı bilgi için bkz: Ali İhsan Aydın, “Gizemli Bir İnançın Mensupları: Bahailer”, **Ordaf**, 9 Şubat 2018.

²³⁸ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.148-149.

²³⁹ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi: Düşmana karşı tüm güçlerin azami derecede seferber olması lazım, 14 Mart 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22829/%C4%B0slam-%C4%B0nk-%C4%B1lab-%C4%B1-Rehberi'nin-Bilgeler-meclisi-%C3%BCyeleriyle-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmesi> (10 Mart 2019)

ülkelerinde teker teker gerçekleştirmesi gereken vazifedir bu; İslamî siyasî inkılabı bu beldelerde zafere ulaştırmalıdır.²⁴⁰ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Humeyni'nin düşman algısında gayri-İslami, zorba ve zalim olan tüm devletler yer almaktadır. Başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez'deki devletleri ve bölgedeki diğer devletlerin siyasi düzenlerinin gayri-İslami olduğunu ve bu nedenle mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zira bu emperyalist devletler "İslam ümmetini birbirinden ayırarak, ayrı ayrı birkaç millet haline getirmişlerdir. Çünkü Müslüman milletlerin vahdet ve hürriyetini sağlayabilmek için zalim ve kukla devletleri yıkmamız ve sonra da yerine, halkın hizmetinde olacak adil bir İslam devleti kurmamız gerekir."²⁴¹ Dahası Humeyni, zalim ve zorba rejimleri yıkmamanın tüm Müslümanların sorumluluğunda olduğunu ifade etmektedir.

İran'a göre ABD 'büyük şeytan', Suudi Arabistan ise onun bölgedeki 'kuklası'dır. Humeyni'nin ölümünün ardından açıklanan vasiyetinde Suudi Arabistan'a ve Suud ailesine olan bakışı hakkında önemli ifadeler bulunmaktadır: "Suudi kralı halkın zenginliklerini Kur'an karşıtı bir mezhep olan Vahhabiliğin propagandasını yapmak ve yaymak için harcamakta, buna ek olarak cahil insanları ve milletleri süper güçlere yönlendirmektedir. Suudlar, Kur'anı Kerimi ve İslamı yine İslâm ve Kur'an'ı yıkmak için kullanmaktadır. Müslüman milletlerin bu asırda ezilmeleri ABD'nin ve onun Suud Ailesi gibi kuklalarının işidir... Suud Ailesi ki, Allah'ın en büyük ve kutsal mekanına ihanet ediyor ve Allah'ın ve meleklerinin lanetini hak ediyorlar."²⁴² Ayetullah Humeyni'nin 24 Mart 1986'da Tahran'da yaptığı bir konuşmada Saddam Hüseyin rejimine yönelik söylediği sözler düşmanın niteliğine dair önemli ipuçları vermektedir: "Şii ülkesi şu anda tehlikede! İslam tehlikede! İslam'ı yok etmek isteyen Müslümanlar, kafirlerden daha kötüdür. İslam adı altında, İslam'ın prestijini sarsmak isteyen bir Müslümana karşı koymak, Müslüman olmayanlara göre daha uygundur, daha acildir."²⁴³ İranlı liderler, İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana hem ülkelerinin hem de İslam'ın sürekli bir tehlikede olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle İranlı karar alıcıların stratejik tercih sıralamasının birinci sırasında savunma stratejisinde "İslam ülkesini savunmak" yer almaktadır. Tehdit sıralamasında ise

²⁴⁰ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.47

²⁴¹ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.47-48.

²⁴² Humeyni'nin vasiyeti: <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2016/06/03/1095617/imam-humeyni-nin-siyasi-il%C3%A2h%C3%AE-vasiyetnamesi>

²⁴³ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.19-20.

önceliği İslam'a tehdit oluşturan Müslümanlar yer almaktadır. “Kafirler”den ziyade İslam'a zarar veren Müslümanlar'la savaşmak daha acil bir ihtiyaçtır.

Tahran rejimi, devrimden sonrasında bölgedeki monarşilerin meşru olmadığını ileri sürerek komşu ülkelerdeki Şiiilerin ayaklanmaları için telkinlerde bulunmuştur.²⁴⁴ İranlı liderler sık sık Körfez devletlerinin yönetim şeklini eleştirmekte ve “monarşi”lerin gayrimeşru yönetimler olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan İranlı liderler zaman zaman komşularının güvenlik endişelerinin aksine İran'ın bölgedeki devletlere karşı herhangi bir tehlike oluşturmadığını aksine bölgedeki en büyük tehdidi Amerikan askeri varlığı olduğunu iddia etmektedir. DMO Deniz Kuvvetleri komutanı olan Ali Rıza Tangsiri, Meşhed kentinde gazetecilere yaptığı açıklamada “İran olarak Fars Körfezi'nin komşularımızla ortak evimiz olduğunu ve birlikte güvenliğini sağlayabileceğimize inanıyoruz. Burada ABD ya da diğer yabancı güçlerin varlığına gerek yoktur. İran, İslami Devrim zaferinden beri hiçbir ülkeye saldırı gerçekleştirmedi, düşmanlar bölgedeki varlığını sürdürüp silah satmak için hile yapıyor. Bunların bölgedeki varlığı güvenlik için zararlıdır ve herhangi bir güvenlik sağlamıyor” diye konuştu.²⁴⁵

3.2.3. İç Tehditler: “Kültürel Tehdit”

İran liderliği devrim yoluyla iktidara geldiğinden, hayatta kalmak her şeyden önde gelen endişesi ve karşı devrim en büyük korkusu olmaktadır. İranlı karar alıcılar, ABD'nin İran'a karşı yumuşak savaşının rejimin hayatta kalması için yabancı bir askeri saldırı veya işgalden daha büyük bir tehdit olduğuna inanmaktadır. İranlı liderler, ABD'nin “yumuşak savaşının” İran halkını özellikle de gençlerini devrimin ideolojisinden uzaklaştırma, halkın rejime olan desteğini baltalama ve toplumun uyumunu bozma potansiyeline sahip olduğuna inanmaktadır. İranlı liderler bu taahhüt, bağlılık ve inanç

²⁴⁴ İran'ın bölgedeki Şiiilere ayaklanma çağrısı yapması, Kuveyt, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Irak'ta etkisini göstermiş, nüfusun çoğunluğunu Şiiilerin teşkil ettiği Irak'ta 1979'da Şiiiler ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmaların ardından Şii lider Muhammed Bekr El-Sadr idam edilmiştir. Aynı yıl Bahreyn'de başlayan gösteriler, kendisini İmam Humeyni'nin Bahreyn'deki temsilcisi olarak tanımlayan bir Şii şeyhinin sınır dışı edilmesiyle sona ermiş, 1981'de ise gizli bir darbe planı ortaya çıkarılmıştır. Suudi Arabistan'ın Şiiilerin yoğun olduğu petrol zengini Doğu bölgesinde 1979 ve 1980'de çatışmalar yaşanmış, 1985'te Kuveyt Emiri'ne suikast girişiminde bulunulmuştur. 1987'de Kabe'de meydana gelen ve İranlı Şii hacılar ile Suudi güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar sonunda 257'si İranlı Şii olmak üzere 401 kişi hayatını kaybetmiştir. Daha fazla bilgi için: Gregory Gause, **Oil Monarchies: Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States**, New York: Council on Foreign Relations Press, 1994, s.32; Arnold Hottinger, “Political Institutions in Saudi Arabia, Kuwait and Bahrain”, Shahram Chubin (Ed.), **Security in the Persian Gulf: Domestic Political Factors**, The International Institute for Strategic Studies, New Jersey: Allanheld, Osmun and Co. Publishers, 1981.

²⁴⁵ **Tesnim News**, “Bölgede Düşman Varlığı Bize Zarar Veriyor”, 28 Ağustos 2018.

kaybının İslam Cumhuriyeti'ni yalnızca bu dünyada başarısızlığa mahkum etmeyeceğini aynı zamanda öteki dünyadada ruhlarının lanetlenmesine de neden olacağını düşünmektedirler. Uzmanlar Meclisi üyesi Ayetullah Muhammed Taghi Mesbah Yazdi'nin de ifade ettiği üzere, “Sert savaşta mağlup olursak, öbür dünya ödülü bizi bekler ancak yumuşak savaşta mağlup olmak hem bu dünyada hem de öteki dünyadaki kurtuluşu kaybetmek demektir”²⁴⁶.

İslam Devrimi'nden hemen sonra gerçekleştirilen anayasa referandumu öncesi Humeyni “çekimsiz” veya “hayır” oyu kullananları Amerikalılarla suç ortağı olarak tanımlayacağı ve İslam Devrimine saygısızlık yapmakla itham edeceği konusunda uyarılmıştır. Ona göre ulema İslam demektir, anayasaya karşı çıkanlar özellikle laik entellektüeller ise “şeytan” ve “emperyalizm” ile eşdeğerdir. Humeyni ayrıca bölünmüşlük belirtilerinin Amerika'yı İran'a karşı saldırıya geçmeye kışkırtacağı uyarısında da bulunmuştu.²⁴⁷ Humeyni'nin ülke içindeki farklılıkları tehdit olarak görmesi dolayısıyla devrimden hemen sonra gerçekleştirdiği baskıcı politikalar bu duruma örnek olarak gösterilebilir: 1983'te Tudeh²⁴⁸'i parçalamış ve genel sekreterini tutuklatmıştı. Tarihçi Ervand Abrahamian'ın tahminlerine göre, Şubat 1979 ile Haziran 1981 arasında geçen iki yılı aşkın sürede devrim mahkemeleri 497 siyasal muhalif hakkında “karşı devrimci oldukları” ve “nifak tohumları ektikleri” gerekçesiyle idam hükmü verilmiştir²⁴⁹. 1981-1985 yılları arasında 8000'den fazla kişi infaz edildi. Asıl hedefin Halkın Mücahitleri Örgütü olmasına rağmen rejim bu bahaneyle tehdit gördüğü tüm muhalif unsurları yok etmeye girişti; Kürtler, Tudeh Partisi, Milli Cephe üyeleri ve Şeriatmedari taraftarları da bulunuyordu. Rejim daha da ileri giderek Humeyni'yi öldürmek için komplo düzenlediği iddiasıyla Şeriatmedari'ye meslekten men cezası verilerek, ölümüne kadar ev hapsinde tutuldu²⁵⁰. Ateşkesten kısa bir süre sonra dört hafta içinde özel mahkemeler 2800 mahkumu daha idam etti: Halkın Mücahitleri'nin eski üyeleri örgüte hala gizlice sempati duydukları şüphesiyle; solcular ise dinden

²⁴⁶ Will Fulton, Iran News Round Up, *AEI*, 21 February 2013.

²⁴⁷ Abrahamian, *Modern Iran Tarihi*, s.220.

²⁴⁸ Tudeh Partisi: İran'da 1941 yılında kurulan ve SSCB ile yakın ilişki içinde olan komünist bir partidir. 1979 Devriminin gerçekleşmesine katkıda bulunan gruplar arasında yer almakla birlikte, devrim gerçekleşikten sonra Humeyni liderliğindeki yönetim tarafından tasfiye edilmiş, üyelerinin bir kısmı idam edilmiş bir kısmı ise ülkeyi terketmiştir.

²⁴⁹ Bu idam edilenler içerisinde eski başbakan Huveyda, altı bakan, çok sayıda Savak üyesi ve ordu mensubu ve dış güçler lehine casusluk yapmakla suçlanan 33 Bahai ve 1 yahudi muhalif vardır. Bkz: Ervand Abrahamian, *Tortured Confessions: Prisons and Public Recantations in Modern Iran*, Berkeley: University of California Press, 1999, s.124-29.

²⁵⁰ Abrahamian, *Modern Iran Tarihi*, s.235.

döndükleri gerekçesiyle öldürüldüler.²⁵¹ Abrahamian'a göre Humeyni bu katliamlarla İslam Cumhuriyeti'ne bağlılık konusunda kararsız kalan kesimleri uzaklaştırmayı amaçladı.

Humeyni, Batılı davranış biçiminin İran'ın toplumsal ve İslami değerleriyle uyuşmadığını ileri sürerek Batı'nın "kültürel etkisi"ne karşı sık sık uyardı. Humeyni dış güçlerin propagandalarına ve kültürel emperyalizmine karşı mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadır: "Sömürünün yordakçıları ve onlara bağlı kukla ve anti-millî rejimlerin propaganda, eğitim ve siyasi mekanizmaları asırlardır zehirli propagandalar yapıyor, zihinleri bulandırıyor, halkın ahlakını ve fikirlerini zehirliyorlar. Bununla mücadele etmemiz gerekir."²⁵² İranlı liderlerin bu endişelerinin nedenini anlamak zor değildir. İran, önemli coğrafi derinliğe sahiptir ve ülkenin yoğun nüfuslu merkezi platosu, istilaya karşı bir caydırıcı olan dağlık engebeli dağlarla çevrilidir. Bu coğrafi özellik İran'a doğal bir koruma sağlamaktadır. Buna karşın her vatandaş, ülkeye internet, radyo ve uydu televizyonu yoluyla giren ve rejimin devrimci ideolojisine verilen desteği baltalama potansiyeline sahip olan yıkıcı mesajlara karşı hassastır. Bu güvenlik açığı, özellikle İranlı gençlerin Batı popüler kültürüne ilgi duymasından kaynaklanmaktadır.²⁵³ Dini Lider Ali Hameney'in 2003 yılında devlet televizyonunda yaptığı bir konuşmada "İran'ın düşmanlarının topçu, silah ve benzeri şeylerden daha fazlasına ihtiyacı var; ahlaki yolsuzluğa yol açan kültürel değerleri yarmaları gerekiyor. Son zamanlarda haberlerde, önemli bir Amerikan siyasi merkezindeki kıdemli bir memurun 'Bomba yerine, onlara mini etek gönderin' dediğini okudum. Haklı. Herhangi bir ülkede cinsel arzuları uyandırılırsa, kadın ve erkeklerin kontrolsüzce karıştırılmasını sağlarlarsa ve gençleri içgüdüleriyle meyilli oldukları davranışa yöneltirlerse, artık o millete karşı topçulara ve silahlara ihtiyaç duymayacaklardır" ifadelerinde bu endişeler açıkça görülmektedir.²⁵⁴ Buna göre İran, yabancı radyo ve televizyon yayınlarını bozarak, sosyal medyayı yasaklayarak, ortalama İranlıların dünya çapındaki ağa (www) erişimlerini zorlaştıran güvenlik duvarları yaratarak ve nüfusunu

²⁵¹ **Uluslararası Af Örgütü**, "Iran: Violations of Human Rights", Londra: Amnesty Press, 1991, s.12; ayrıca bkz: **İnsan Hakları İzleme Örgütü**, "Pour Mohammadi and the 1988 Prison Massacres", Human Rights Watch Report, Aralık 2005.

²⁵² Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.158.

²⁵³ "İran'da 5 milyon internet sitesi yasak", **Hürriyet**, 19 Kasım 2018; "İran, Google'a erişimi durdurdu", **Hürriyet**, 25 Eylül 2012; "İran ülkede en çok kullanılan sosyal medya ağı yasaklıyor", **Anadolu Ajansı**, 04 Temmuz 2018; "İran Telegram'ı yasakladı", **NTV**, 01 Mayıs 2018.

²⁵⁴ Karim Sadjadpour, **Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader**, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2008, s.17.

yıkıcı dış etkenlerden izole etmek için bağımsız bir “ulusal internet” yaratmaya çalışarak bilgi faaliyetlerinde stratejik derinlik yaratmaya çalıştı. Bu çabalar İranlıların dış dünyayla bağlantı kurmasını zorlaştırdı, ancak tamamen koparamadı.²⁵⁵

İran’ın 1989’dan bu yana en üst düzey karar vericisi olan Ayetullah Ali Hamaney, ABD’nin, İran’daki yerel muhaliflere destek vererek, ekonomik yaptırımlar uygulayarak ve İran’ın bölgesel rakiplerine destek vererek İslam rejimini devirme niyetinde olduklarını defalarca dile getirdi.²⁵⁶ İslam Devrimi lideri Hamaney “Devrim’in ikinci adım bildirisi” olarak bilinen söz konusu bildiride İslam Devrimi’nin geçen 40 sene boyunca elde ettiği kazanımlarına değinerek gençlere büyük İslami İran’ı inşa etmeleri için bazı önemli önerilerde bulunmuştur. “Her şeyden önce benim ilk tavsiyem, geleceğe umut ve iyimserlikle bakmaktır. Son kırk yılda düşmanın propaganda ve medya politikası halkı, yetkilileri ve yöneticilerimizi gelecekle ilgili umutsuzluğa sürüklemektir. Yalan haberler, kasıtlı yorumlar, gerçekleri ters yüz göstermeler, umut veren konuları örtbas etmeler, küçük kusurları abartmalar ve büyük hasenatı küçük göstermek veya inkar etmeler, İran’ın düşmanlarının binlerce sesli ve görüntülü medya organı ve internet üzerinde devam ettirdiği her zamanki programıdır; ve gayet tabi onların ülke içinde özgürlüklerden yararlanarak düşmana hizmet yönünde hareket eden uzantılarını da görmek mümkün. Siz gençler bu propaganda kuşatmasını kırmakta öncü olmalısınız. Kendinizde ve başkalarında geleceğe umut fidanını yetiştirin. Kendinizden ve başkalarından korku ve umutsuzluğu uzaklaştırın. Bu sizin ilk ve en köklü cihadınızdır.”²⁵⁷ Hamaney bu sözleriyle tehditin bertaraf edilmesinde öncelikli olarak düşmanın propagandasına karşı uyanık olmayı tavsiye etmektedir. Yıkıcı dış kültürel etkilere ve düşmanın psikolojik savaşlarına karşı kendini korumak için, İran, üniversiteleri, güvenlik güçlerini ve orduyu defalarca “İslamileştirmeye” ve kendi İslami “toplumsal dirençliliğini” teşvik etmek için İran toplumunda direniş, cihat ve şehitlik kültürünü beslemeye çalışmaktadır.²⁵⁸ Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti’nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla İranlı gençlere hitaben yayımladığı

²⁵⁵ “İran internetteki yasakları nasıl deldi?”, NTV, 19 Haziran 2009; Mahmood Enayat, “Satellite Jamming in Iran: A War Over Airwaves”, **Small Media Report**, Kasım 2012.

²⁵⁶ **Sputnik News**, “ABD, İran rejimini yıkmak için 2 milyar dolar bütçe tahsis etti”, 28.11.2015; “Hamaney: ABD, İran’da iç savaş çıkarmayı planlıyor”, **İslami Analiz**, 14.04.2019.

²⁵⁷ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi’nin İran’lı gençlere önemli mesajı, 13 Şubat 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamanei'nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11 Nisan 2019).

²⁵⁸ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.22.

bildiride “Batı dünyası biliminin bereketi ile kendine servet ve nüfuz ve iki yüz yıllık güç ve iktidar sağlayabildi ve ahlak ve inanç temellerinde yoksul olmasına rağmen bilim kafilesinden geri kalmış toplumlara Batılı yaşam tarzını dayatarak onların siyasetini ve ekonomisini ele geçirdi. Biz bilimden Batı’nın yaptığı gibi sui istifade edilmesini tavsiye etmiyoruz” sözleriyle Batı’nın sahip olduğu bilimsel güç aracılığıyla geri kalmış toplumlara kendi yaşam tarzını dayatan emperyalist bir güç olarak görmekte ve İran toplumunu Batı’nın kültürel emperyalizmine karşı uyanık olunması tavsiye edilmektedir. “Gelişmiş ve geniş kitlelere hitap eden medya imkanları maneviyat karşıtı ve ahlak karşıtı odaklara çok tehlikeli imkanlar sunmuştur. Hali hazırda düşmanların artan saldırıları da gençlerin ve ergenlerin ve hatta çocukların pak kalplerini bu araçlardan yararlanarak hedef aldıklarına şahit oluyoruz. Bu bağlamda hükümetin kurumlarının ağır yükümlülükleri vardır ve gayet akıllı ve sorumlu bir şekilde yerine getirilmelidir.” “Batı’nın İran’da Batılı yaşam tarzını yaygınlaştırma çabaları ülkemize ve milletimize ahlaki ve iktisadi ve dini ve siyasi açılardan telafisi mümkün olmayan zararlar vermiştir. Bu durumla mücadele için çok yönlü ve akılcı bir cihat gerektirir ki yine bu konuda da umudumuz siz gençlersiniz.”

Hamaney, Rezevi Külliyesi’nde halka hitaben yaptığı konuşmada Batılıların İran milletinin iradesi ile mücadele edilemeyeceğini anlaması üzerine yumuşak savaşa odaklandığına dikkat çekmiş ve şu sözleri söylemiştir: “Düşmanlar İran milletinin iradesini zayıflatma üzerinde odaklanmaya yöneldi, öyle ki İranlı gençlerin siyasi ve dini inançlarına nüfuz etmek ve iradelerini ve hareket etme saiklerini ve emeklerini zayıflatmak için milyarlarca para harcıyorlar. İran devleti ve milletinin düşmanları bu milletin İranlı-İslami kalkınma, İslami toplum ve medeniyeti oluşturma yönündeki iradesinin şekillenmesini engellemek istiyorlar, ancak Allah’ın lütfu sayesinde bunu başaramayacaklar. Sevgili gençler, İmam’ın belirttiği üzere her ne kadar haykırışınız varsa Amerika’nın başına haykırın ve bilim ve fikir ve marifet ve siyaset ve çaba meydanında çabalarınızı ikiye katlayın”²⁵⁹.

19 Temmuz 1986 tarihinde Ayetullah Humeyni, Haşimi Rafsancani²⁶⁰ ve DMO ve Ordu komutanlarına yaptığı konuşmada birlik olmanın önemini vurgulayarak

²⁵⁹ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, Kutsal Rezevi Külliye’de halka hitap eden İslam İnkılabı Rehberi: Hş. 1398 yılı fırsatlar ve sorunların çözüm yılı olacak. <http://www.leader.ir/tr/content/22854/Kutsal-Rezevi-K%C3%BClliye'de-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-beyanat%C4%B1> (12 Şubat 2019).

²⁶⁰ Ali Ekber Haşimi Rafsancani o tarihte Meclis Başkanı olarak görev yapmaktaydı.

uyuşmazlık ve farklılıkların İslam'a karşı bir tehdit olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda düşmanın ülke içindeki farklılıkları tetiklemek istediğini ve aralarında uyuşmazlık çıkararak ülkeyi içerden yıkmaya amacında olduklarını iddia etmektedir: “Eğer şeytanlar birliğinizi bozabilirse, yenilginize yol açacak şeytani hilelerine avlanacağınızdan emin olun. Uyuşmazlıktan kaçınmaya çalışın. Birisi çıkıpta “Ben ordudan geliyorum, diğeri devrim muhafızıyım ve ben bir Besicim” diyorsa, hoşnutsuzluk olur. Herkes şöyle düşünmeli: “Ben İslam'a hizmet ediyorum. Herkes İslam'a hizmet etmeye kararlı olduğu zaman, hiçbir fark olmaz. Bütün peygamberler aynı anda toplanmış olsaydı, aralarında hiçbir fark olmazdı. Fark, herkes kendi adına çalışmak isterse ortaya çıkar; her fark, bedensel arzudan doğar. Şimdi, içinde bulunduğumuz bu zamanda birkaçı hariç tüm güçlerin bize karşı hareket ettiğini görüyorsunuz. Yerli ve yabancı şeytanlar ve kitle iletişim araçları ile farklılıkları tetiklemek isterse, aramızda uyuşmazlık veya farklılık ortaya çıkmaya başlarsa – ki Allah bunun olmasını yasaklar - burada yenilmekten başka diğerk dünyada da Allah'ın önünde siz sorumlusunuz. İslam Cumhuriyeti'nin korunması hepimizin üzerindedir. Herhangi bir yöntemle teşvik edilen bu uyuşmazlık, bir din adamı, “kutsal” bir kişi, bir dua eden veya başka biri tarafından dile getirilmiş olsa da, Şeytan'a aittir. Dil uyumsuzluğunu teşvik eden dilin Şeytanın dili olduğunu unutmayın. Bazen biri şeytanın yolunda olduğunun farkında olmayabilir. Bu nedenle, hepimiz için önemli olan işlerden biri, İslam'ı ve İslam Cumhuriyeti'ni savunmaktır.”²⁶¹

Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti'nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla İranlı gençlere hitaben yayımladığı bildiride İslam Devrimi'nin 40 senede gerçekleştirdiklerine dikkat çekerek gençlere bu devrimin ilerlemesi için ikinci adımı atmalarını istedi: “Bugün yine devrimin başında olduğu gibi müstekbirlerin (ezenlerin) dayattıkları sorunlarla karşı karşıyadır, ancak arada anlamlı bir fark vardır. O günlerde Amerika ile yaşanan sorun, yabancıların müdahalesini engelleme, Tahran'daki Siyonist rejimin büyükelçiliğini kapatmak veya casusluk yuvalarını ifşa etmekle sınırlıyken; bugünkü sorun İran'ın Siyonist rejim sınırlarındaki varlığı ve ABD'nin Batı Asya'daki gayri meşru nüfuzuna son vermek, işgal altındaki Filistin'in merkezinde Filistinli mücahitlerin mücadelelerine destek vermek ve bu bölgenin genelinde Hizbullah ve direnişin dalgalanan bayrağını savunmaktır. Devrimin ilk günlerinde Batı'nın sorunu,

²⁶¹ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.75-76.

İran'ın ilkel silahları alımını engellemek olduysa, bugün esas sorunu, İran yapımı gelişmiş silahların direniş güçlerine ulaşmasını engellemektir. Eğer o günlerde Amerika bir kaç kendini Amerika'ya satmış İranlı veya bir kaç uçak ve helikopterle İslami nizamın ve İran milletinin üstesinden gelebileceğini zannettiye, bugün İslam Cumhuriyeti ile siyasi ve güvenlik açılarından mücadele için kendini onlarca düşman devletten oluşan büyük bir ittifaka muhtaç görüyor ve gayet tabi yine İran ile yüzleşmekte hezimete uğruyor.”²⁶² Hamaney, bugün İran'ın geçmişte olduğu gibi hala düşmanlar tarafından tehlike altında olduğunu vurgulamakla birlikte özellikle İran topraklarını kastetmiyor. Aksine devrimin kurulduğu günden bugüne bölgedeki gelişen nüfuzuna vurgu yaparak düşmanların bu nüfuzu tehdit ettiğini ima ediyor. Bu kapsamda Hamaney de Humeyni gibi ABD'yi ve siyonist rejim olarak nitelendirdiği İsrail'i başlıca tehdit olarak görmektedir. Bu güçleri müstebkir olarak tanımlayarak İran'ın bu “zorba ve zalim” lere karşı direndiğini ve bu direniş hattını savunma amacıyla olduğunu vurgulamaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti anayasasında ülkenin dış politikası genel olarak tüm tahakküm biçimlerinin reddine dayanmaktadır. Ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün her bakımdan korunması, tüm Müslümanların haklarının savunulması, hegemonik süper güçler konusunda bağlantısızlık ve saldırgan olmayan devletlerle karşılıklı barış içinde ilişkilerin sürdürülmesi ilkelerine dayanmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti anayasası, ülkenin doğal kaynakları, ekonomisi, ordusu veya kültürü üzerinde dış kontrole sonuçlanan her türlü anlaşmanın yapılması yasaktır.²⁶³ Dolayısıyla İranlı liderlerin stratejik düşüncesinde sonu tahakkümle sonuçlanacak her türlü eylem başlıca tehdit olarak algılanmaktadır. Öyle ki anayasada İran topraklarında barışçıl olsun olmasın her türlü yabancı askeri üs kurmak yasaklanmıştır.²⁶⁴ Her şeyden çok, bugünkü İran'ın güvenlik perspektifine hâkim olan şey İslami Rejimin hayatta kalmasıdır. Aslında, diğer tüm düşüncelerin bu gerçekliğe dayanmaktadır. İran'ın etrafındaki ülkelerde ABD güçlü bir askeri varlığa sahiptir. Bu nedenle stratejik olarak, İran etrafının düşman olarak

²⁶² İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi'nin İran'lı gençlere önemli mesajı, 13 Şubat 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamane'i-nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11 Nisan 2019).

²⁶³ Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, Chapter 10, p.37.

²⁶⁴ Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, Chapter 9, p.36.

gördüğü güçler tarafından sarıldığını düşünmektedir.²⁶⁵ Tahran, geçmişte Suudi Arabistan ve ABD tarafından “yumuşak savaş” yoluyla yıkılma tehditlerinin yanı sıra komşu Afganistan ve Irak'taki ABD'nin askeri kampanyalarının beslediği bir kaygıyla ABD'nin kendisini kuşatma girişiminden korkuyordu. İran'ın Irak sınırına yakın bölgedeki kara kuvvetlerinin çoğuyla, Irak ve Basra Körfezi bölgesine yakın hava kuvvetlerinin çoğuyla ve ülkenin kuzeybatı ve batı bölgelerinde bulunan füze sığınak alanlarıyla İran'ın güç önlemleri, geleneksel olarak bu derinlere yerleşmiş tehdit algılamalarını yansıtıyor.²⁶⁶ İranlı liderler “ezilenlerin savunucusu” rolüyle ABD ile; “Müslümanların önderiyim” rolüyle İsrail ve Sünni Araplarla olan mücadelesine meşruiyet kazandırıyor. İslam Cumhuriyeti çeşitli zamanlarda Irak, ABD, İsrail, Afganistan ve Suudi Arabistan'dan gelen dış tehditlerle karşı karşıya kaldı. İran'ın Orta Doğu'da hegemonya kurmak istediği yönünde ABD ve müttefikleri arasında güçlü bir algı söz konusudur. Ancak hegemonya iddialarının aksine İranlılar çağdaş tarihlerini dış güçlerin saldırganlığı karşısında bir “güvenlik mücadelesinin tarihi” olarak görmektedir.

3.3. Güç Kullanımının Etkinliği: Sert ve Yumuşak Gücün Birlikte Kullanımı

Bu kısımda ise merkezi paradigmanın ilk iki sorusundan hareketle ortaya çıkan tehditlerle baş etmek için İran'ın “güç kullanım” tercihleri analiz edilmektedir. Buradan hareketle analiz nesnelerinde şu sorulara cevap aranmaktadır: İran'ın stratejik karar alıcıları tehditlerin kontrol altına alınmasında hangi güç unsurlarını etkili olarak kullanmaktadır? Stratejik tercihlerde sert güç mü/yumuşak güç mü öncelikli olarak tercih edilmektedir? İran İslam Cumhuriyeti'nin güç kullanımına ilişkin tutumu çatışmanın doğasını sıfır toplamlı olarak algılamasını göz önünde bulundurarak tehditlerin bertaraf edilmesinde askeri gücü etkili bir araç olarak görmektedir. Ancak yine de İranlı liderler savaş yanlısı olmadıklarını sadece kendilerine karşı (İslam'a, devrime) oluşan tehditleri bertaraf etmek için savunmada olduklarını ifade etmektedirler. Böylelikle İran güç kullanımını “caydırıcılık en iyi savunmadır” anlayışı çerçevesinde savunma kapasitesini geliştirmeye odaklanmaktadır. İran kuruluşundan bu yana güvenilir müttefikleri veya güçlü bir patronu olmayan “stratejik olarak yalnız” bir devlet olmuştur. Bu kısmen İran'ın, komşuları yabancılaştıran ve uluslararası olarak

²⁶⁵RSN Singh, Iran's Threat Perception, Indian Defence Review, 28 March 2015. <http://www.indiandefencereview.com/spotlights/irans-threat-perception/> (5 Mayıs 2019)

²⁶⁶ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.8.

izole eden politikalarının yanı sıra Sünni Araplar ve Türklerin hâkim olduğu bir bölgedeki ağırlıklı olarak Şii-Pers devlet statüsü yansıtmasından kaynaklanmaktadır.²⁶⁷ Böylece İran-Irak Savaşı sırasında Tahran, neredeyse tek başına Bağdatla karşı karşıya kaldı. ABD liderliğindeki bir silah ambargosu, İran'ın savaş sürdürme çabalarını büyük ölçüde karmaşıktırdı ve İran'ın tecrit ve terk edilme duygusu, Irak'ın bu savaşta kimyasal silah kullanımına yönelik ilgisiz, kayıtsız kalan uluslararası tepkiyle iyice arttı. Bu deneyim İran'ın bazı uluslararası örgütlerin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) gibi yanı sıra bazı BM kuruluşlarının uluslararası silah kontrolü anlaşmalarına karşı derin bir güvensizliğe yol açtı. Ve İran'da bu acı deneyimlerin tekrarlanmayacağına dair bir kararlılık yarattı. Sonuç olarak, İran kendi askeri sanayilerini geliştirmeye ve yabancı silah tedarikçilerine bağımlılığını azaltmak, gelecekteki ambargoların etkisini en aza indirmek ve modern bir ordunun temelini oluşturmak için bir nükleer seçenek yaratmaya çalıştı.²⁶⁸ İran'ın devrimci kültürünün temel bir unsuru olan kendine güven arayışı ulusal hayatın tüm alanlarına yayılmıştır. İran gelişmiş silahlar, ekipman ve teknoloji için yabancı tedarikçilere daha az bağımlı hale gelmiştir²⁶⁹

3.3.1. Sert Güç Unsurları

İranlı liderler retorik olarak yumuşak gücün önemini vurgulamakla birlikte, “sert güç” unsurlarına bir hayli önem vermekte ve bu güç unsurlarını birlikte ve etkin bir şekilde kullanmaktadır. Zira İran'ın Suriye ve Irak'taki son askeri müdahaleleri yumuşak ve sert gücün nasıl dengeli ve etkin şekilde kullanıldığını göstermektedir.

3.3.1.1. Nükleer Program

Nükleer silahlar İran'ın düşmanlarını caydırmak ve bölgesel gücünü pekiştirmek için en uygun maliyetli yoldur; bir nükleer silah programı onlarca milyar dolara mal olabilirken, İran'ın geleneksel ordusunu yeniden inşa etmek yüz milyarlarca dolara mal olabilmektedir.²⁷⁰ İran, nükleer yeteneklerinin yarattığı güç havasıyla, Körfez devletlerinin ABD ile kurduğu ilişkilerin onları tehlikeye attığını, ABD'nin korumasına

²⁶⁷ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.11.

²⁶⁸ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.11.

²⁶⁹ **Fars News Agency**, “Defense Official: Qahir-313 Home Made Fighter Jet to Protect Persian Gulf,” 16 April 2013; **Fars News Agency**, “Iran Plans to Build Nuclear-Fueled Submarines,” 12 June 2012.; **Fars News Agency**, “Commander: Iran Plans to Build Aircraft Carriers,” 28 September 2011.

²⁷⁰ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.7.

güvenilemeyeceğini ve ABD ordusunun tüm haklarını reddetmeleri gerektiğini dile getiriyor. Bunu yaparken, Tahran, ABD'nin Körfez'deki nüfuzunu ortadan kaldırmak istiyor.

Tahran İsrail devletinin geleceği hakkında ima ettiği “İsrail haritadan silinmeli” gibi nükleer imha tehdidinde bulunmasına rağmen asıl hedefi İsrail'in sınırlarındaki vekilleri aracılığıyla kanlı, sonuçsuz ve demoralize eden bir dizi çatışmalarla yıpratmaktır. Resmi olarak kayıt altına alınmamış olsa da İsrail'in etkili bir nükleer güce sahip olduğu neredeyse tüm dünya tarafından kabul görmektedir. Bu doğrultuda İranlı karar vericilerin İsrail'in gücünü hesaba katarak daha ihtiyatlı bir tutum sergilemesi muhtemeldir. Ancak buna rağmen İranlı yetkililerin İsrail'e veya herhangi bir düşmanına karşı nükleer gücü uygulanabilir bir seçenek olarak görme olasılığını ortadan kaldırmıyor.²⁷¹ Zira İran stratejik davranışının “rasyonel” olduğunu ve genel olarak riskten kaçındığını gösterse de, zaman zaman umursamaz davranışlar ve aşırıya kaçan eğilimler de sergilemektedir; bu durum kendi yeteneklerini veya rakibinin yeteneklerini yanlış okumaya meyillenmiş; veya duygular, tutkular ve kuruntular tarafından motive edilmiş liderlerin tehlikelere karşı ne kadar toleranslı veya ilgisiz olabilme derecesine bağlıdır.

Bir ülkenin liderleri, potansiyel olarak feci sonuçlara yol açabilecek riskler almak için irrasyonel olmak zorunda değildir. Ve bu davranış şekli nükleer bir İran ile istikrarlı bir caydırıcı denge yaratma çabalarını büyük ölçüde içinden çıkılmaz hale getirebilir.²⁷² "Rasyonalite" kavramı tartışılmaksızın karar vericiler, savaş ve barış meselelerinde muhakeme yetisini bozan birçok faktörden etkilenirler. Böylece politikacıların veya hükümetlerin kendi çıkarlarına aykırı politikaların peşinde koşması olarak ifade edilen "çılgınca" davranışlar sergilemesinin temelinde tarihçi Barbara W. Tuchman'a göre, "hırs, kaygı, statü arayışı, itibarını kurtarma, kendini kandırma, yanılsamalar ve sabit önyargılar" gibi rasyonel olmayan insani zaafllara aklın hakim olamaması yatmaktadır. İnsan düşüncesinin yapısı, mantıklı prosedürlere dayanmasına rağmen, zaafllara ve tutkulara karşı çok fazla dayanıklı olamayabilir.²⁷³ Tahran yanlış anlama veya

²⁷¹ Michael Eisenstadt, “Glass Houses: Iran’s Nuclear Vulnerabilities”, *The Washington Institute for Near East Policy*, 1 July 2014.

²⁷² Shahram Chubin, *Iran's 'Risk-Taking' in Perspective*, Fransa: Security Studies Department (IFRI), 2008, 8-22.

²⁷³ Barbara W. Tuchman, *The March of Folly: From Troy to Vietnam*, New York: Alfred A. Knopf, 1984, p. 380. İnsan karar vermesinin mantıktan daha çok duygu tarafından yönlendirildiğini ve bunun yanı sıra sistematik ve öngörülebilir şekilde irrasyonel olduğunu savunan, davranışsal bir ekonomist tarafından yapılan daha yeni bir çalışma için, bakınız: Dan Ariely, *Predictably Irrational: The Hidden Forces that Shape our Decisions*, New York:

hesaplama potansiyelini azaltabilecek güven ve güvenlik artırıcı önlemlere hiç ilgi göstermedi, çünkü belirsizliğin baskı düzeyini yükseltmesine ve istikrarın olumsuz bir statükoyu sağlamlaştırmasına yardımcı olduğunu düşünmektedir.

3.3.1.2. Stratejik Roket ve Füze Gücü

İran, Orta Doğu'daki en büyük füze gücüne sahip ülkelerden biridir. Uzun menzilli roketler, kısa ve orta menzilli balistik füzeler ve uzun menzilli seyir füzeleri üretmektedir. Bunların hepsinin geleneksel olarak silahlı olduğuna inanılmaktadır. İran'ın savunma stratejisinin en önemli araçlarından olan füze sistemlerinin yönetimi de DMO'nun kontrolindedir. İran, askeri yeteneklerinde ciddi eksiklikleri açığa çıkaran 1980-88 yıllarında Irakla olan savaş sırasında balistik füze yeteneklerini geliştirmeye başladı. Irak'ın üstün savaş uçakları, balistik füzeleri ve uzun menzilli topçularının İran şehirlerine saldırıları karşısında Tahran, Irak ile, aynı cinsten misilleme yapamadığını farketti.²⁷⁴ İran bu eksiklikleri gidermek için 1984 yılında, Libya ile gizli müzakerelerin ardından ilk olarak 20 adet Scud-B füzelerini teslim aldı. Ardından bu füzeleri Bağdat'a ve diğer büyük Irak şehirlerine karşı konuşlandırdı. Askeri açıdan çok etkili olmasa da, bu araçlar önemli bir psikolojik etkiye sahipti ve İran'ın füze kabiliyetlerini nasıl gördüğüne dair temeller attı.²⁷⁵ İran, buna ek olarak Suriye ve Kuzey Kore'den Scud-B füzeleri ve Kuzey Kore'den Scud-C füzeleri aldı (isimleri sırasıyla Şahab-1 ve Şahab-2 olarak değiştirildi). Böylelikle bu füzelerle İran Irak'ı caydırmanın yanı sıra, İran artık Arap komşularını Körfez'de risk altında tutabilecek ve bölgedeki ABD'nin askeri planlarını zorlaştırabilecekti.²⁷⁶ Irak'ta ve İran'ın Basra Körfezi kıyılarındaki birçok şehri, İran'ın en yetenekli roket sistemlerine sahiptir ve bazıları 500 km'lik bir menzile sahiptir. İran'ın 800-1.000 kısa ve orta menzilli balistik füzeyle sahip olduğuna inanılmaktadır; Orta menzilli balistik füzelerin bir kısmı, Körfez, İsrail ve Güneydoğu Avrupa'ya ulaşmak için yeterli olan 2.000 km'den fazla bir menzile sahiptir. İran, düşman roketlerini ve füzelerini alt etmek için büyük bir roket ve füze kuvveti inşa etti ve düşmanları üzerinde büyük bir psikolojik etki sağladı. İran'ın Fatih-100 füzeleri Katar, BAE ve Suudi Arabistan'daki ABD hedeflerini ve bu ülkelerdeki petrol ve

Harper Collins, 2008.

²⁷⁴ Paulina Izewicz, Iran's Ballistic Missile Programme: Its Status And The Way Forward, **EU Non-Proliferation Consortium**, Non-Proliferation Papers, No.57, 2017, p.1.

²⁷⁵ Izewicz, p.2.

²⁷⁶ International Institute for Strategic Studies (IISS), "**Missile-Defence Cooperation in the Gulf**", IISS Research Report, 2016, p.18.

üretim tesislerini vurma kapasitesine sahiptir. Bunlar Lübnan coğrafyasına göre üretildiği için İranlılar bu füzelere Lübnan füzesi demektirler. İran'ın, bu füzelerine ek olarak çok sayıda Şahab 2 ve 3 füzeleri de vardır. Bunlar İran'ın Basra Körfezi'ndeki önemli savunma sistemleridir. İran sahip olduğu füzelerle İsrail'i vurma kapasitesine sahiptir. İran'ın Şahab 3, Siccil 2 ve Kadir 1 füzelerinin menzilleri İsrail'e kadar ulaşmaktadır.²⁷⁷

İran'ın geleneksel stratejik bombardıman kabiliyeti yaratma çabaları, 1988 Şehirlerin Savaşı sırasında Tahran'a yapılan geleneksel füze saldırısının kent sakinlerinin tahliye edilmesine neden olduğu İran-İrak Savaşı'nın bir dersidir. Bu olay, İran halkının demoralizasyonuna ve nihayetinde İranlı liderlerin savaşı sona erdirme kararına katkıda bulundu.²⁷⁸ Ayrıca İran roketleri, Hizbullah ve Hamas gibi vekillerinin ve müttefiklerinin savaş biçiminin merkezinde yer almaktadır. İran bölgedeki vekillerine de bu füzelerden sağlayarak düşmanlarıyla mücadele etmektedir. Yemen'de Husilerin Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği füze saldırıları ve Lübnan'da Hizbullah'ın İsrail'e attığı füzeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. DMO Haziran 2017'de İran'ın batısından altı Zülfikar balistik füzesi fırlattı. Bu füzeler Suriye'deki IŞİD'i hedef aldı.²⁷⁹ İran'ın füze gücü, stratejik caydırıcılığının omurgasını oluşturmaktadır. Füzeler bir kriz sırasında daha hızlı tepki verme ve çok sayıda fırlatıldığında, düşman savunmasını bastırabilme yeteneklerine sahiptir.²⁸⁰

3.3.1.3. Gerilla Donanması

İran, Körfez'deki geçit vermeme stratejisinin bir parçası olarak asimetrik bir deniz gerilla savaşı yapabilen donanma kurdu. Arteş ve DMO Donanmasının kuvvetleri, Körfez'de nakliye engellemek ve Hürmüz Boğazı'ndan geçişi kontrol altına almak için sürü taktikleri, mayınlar, gemi karşıtı füzeler (anti- ship missiles), küçük tekneler, cep denizaltısı (midget), geleneksel denizaltılar, yüzücüler (combat swimmers), roketler ve füzeler kullanmaktadır. İran donanması günümüzde neredeyse sadece Körfez'de

²⁷⁷ <http://goo.gl/2hWIH2>

²⁷⁸ Warren Richey, "Iranians Await Iraqi Attacks in Campgrounds and Luxury Hotels," **Christian Science Monitor**, 15 April 1988, s.11.

²⁷⁹ **Deutsche Welle**, "Iran's military power: What you need to know", 06 August 2018. <https://www.dw.com/en/irans-military-power-what-you-need-to-know/a-43756843> (05 Mayıs 2019).

²⁸⁰ Eisenstadt, "Missiles and the Nuclear Negotiations with Iran", **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy Watch 2450, 6 July 2015.

konuşlandırılmaktadır.²⁸¹ İran'ın deniz gücü hızlı ve ani saldırılar gerçekleştirebilmek için küçük ve hızlı teknelerle donatılmıştır. Bu araçlar ve büyük gemilere karşı hızlı saldırı kabiliyeti ve denize mayın dökme özelliklerine sahiptirler. Buna ek olarak İran Çin'den en az 200 km menzile sahip gemisavar füzeler almıştır. ABD'nin Bahreyn'deki 5. Filosu ile İran arasında 190 km bir mesafenin olması, İran'ın Basra Körfezi'ndeki ABD'ye ait askeri noktaların önemli bir kısmını tehdit edebilecek bir kapasiteye sahip olduğu söylenebilir. İran'ın gemi veya helikopterden fırlatılan füzelere ek olarak karadan fırlatılabilen gemisavar füze sistemi de mevcuttur.²⁸² İran karasal füze platformlarını Basra Körfezi'nin doğu sahilleri boyunca yerleştirmiştir. Buna ek olarak roket fırlatma ve torpido yeteneği olan sürat teknelerine sahiptir. İran Amerika'nın Basra Körfezi ve Umman Denizi'ndeki askeri varlığını gemisavar füzeler ile vurabilecek güçtedir.²⁸³

3.3.1.4. Vekil Savaş Kabiliyeti

İran'ın en önemli sert güç unsurlarından bir diğeri de vekil savaş stratejisidir. Kudüs Gücü tarafından yönetilen bu strateji ile ilgili faaliyetler genellikle gizli olarak ve doğrudan dini liderle iletişim halinde yürütülür. İran-İrak savaşından beri, İranlı karar alıcılar genel olarak doğrudan çatışmalardan kaçınmayı ve bunun yerine rakiplerle dolaylı yollarla mücadele etme eğilimi gösterdiler. Riski yönetmek ve dolayısıyla tırmanma potansiyelini azaltmak için “vekiller” aracılığıyla hareket etmeyi tercih ettiler. Bunun yanı sıra İranlı karar alıcılar caydırıcılığı artırmak için vekilleri kullanmanın yarattığı avantajlardan doğan “belirsizliği” sık sık kullandılar.²⁸⁴ Tahran'ın bu belirsizlik politikası rakiplerini nükleer bir eşik devlet olan İran'ı caydırmak ve kontrol altına almak için gerekli olan meşruiyeti ve güvenlik mekanizmaları kurma çabalarını zorlaştırmaktadır. Böylelikle İranlı liderler, belirsizlik yaratmak ve rakiplerinin kafasını karıştırmak için bu söylemleri sıklıkla kullanmaktadırlar. Tahran için vekillere güvenmek “zayıfların silahı” değil, savaş yönteminin merkezinde olan ve tercih edilen bir davranış tarzıdır.²⁸⁵ Vekillere güvenmek, Tahran'ın rakipleri karşısında riski

²⁸¹ Michael Eisenstadt and Alon Paz, “Iran's Evolving Maritime Presence,” **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy Watch 2224, 13 March 2014.

²⁸² Jonathan Marcus, “Analiz: İsrail'den İran'a saldırı senaryoları”, **BBC News**, 27 Şubat 2012.

²⁸³ Michael V. Rienzi, “Iran's Response to a U.S. Attack”, **Small Wars Journal**, 17 Şubat 2012.

²⁸⁴ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.4.

²⁸⁵ Steven Ditto, “Nuclear Weapons in Iranian Religious Discourse”, 24 March 2013, p.15, <https://selfscholar.files.wordpress.com/2013/03/irandiscourse5.pdf>. (5 Mayıs 2019)

yönetebilmesinin bir yolu olarak görülmektedir. Buna ek olarak vekillere güvenmek İran'ın düşmanları ile doğrudan yüzleşmesini engellediği için dolaylı bir mücadele yöntemi sunar. Bunun yanı sıra İran'a ayrıca makul bir inkar edilebilirlik sağlar ve düşmanların misillemesini zorlaştırır.

İran, gerek ulusal çıkarları gerek ideolojik çıkarları doğrultusunda vekil güçleri sıklıkla kullanmaktadır. Böylelikle Tahran Lübnan Hizbullah'ı, Filistinli direniş grupları, Irak'taki Şii grupları, Yemen'deki Husi hareketi gibi grupları örgütleyerek sınırlarının ötesinde nüfuz inşa etmektedir.²⁸⁶ Bu vekil kuvvetler konvansiyonel olmayan savaşta bazı önemli yenilikleri öncülük etmişlerdir. Örneğin Hizbullah, roket ve intihar saldırıları yöntemi konusunda öncü bir rol oynamış ardından bu yöntem Hamas ve Irak'taki Şii gruplar tarafından da kullanılmıştır. İran'ın Irak'taki Asaib Ehl el-Hak ve Kata'ib Hizbullah gibi “vekilleri”, patlayıcıdan oluşan penetrator, havan ve roket saldırılarını tercih ederken intihar saldırılarından kaçındılar²⁸⁷. Bu vekiller İran'ın pazarlık gücünü, caydırıcılığını ve operasyon kabiliyetini önemli oranda artırmıştır.²⁸⁸ Vekil savaş stratejisine dayanmak İran'a inkar etme ve düşmanın karşılık vermesini engelleme olanağı sunmaktadır. Bu vekiller, İran'ın bölgesel dinamikleri şekillendirmesini, nüfuzunu sınırlarının ötesinde yansıtmasını ve ülkesi için ileri bir savunma sağlamaktadır. Özellikle Hizbullah, İran'ın caydırıcılık duruşunda kritik bir rol oynamaktadır. Zaten İranlı liderler de, ABD'nin veya İsrail'in İran'a yönelik herhangi bir saldırısında Hizbullah'ın misillemede önemli bir rol oynayacağını hesap etmektedir. İran düşmanlarıyla hesaplaşmak istediğinde, bu vekilleri sık sık görevlendirdi. İran'ın vekil savaş stratejisi, savaş yöntemlerinden olan “karşılıklılık” ilkesi doğrultusunda da açıklanabilir. İranlı liderlerin zihninde bu durum şu şekilde tezahür etmektedir: “eğer düşmanlar sürekli olarak komplo kurup ve ajanlar veya vekillerle çalışıyorsa, karşısındaki aktörde komplocu bir şekilde hareket edebilir ve vekiller aracılığıyla faaliyet gösterebilir”. Tahran mümkün mertebe savaşmak için kendi ordusunu icra etmek yerine son Arap vekili kalana kadar bu strateji ile savaşacak. İran düşmanlarına saldırmak istediğinde, öncelikli olarak bu vekilleri operasyonlarında görevlendirir veya

²⁸⁶ Yeğin, *İran'ın Sert Gücü*, s.16.

²⁸⁷ Martin Kramer, "Sacrifice and Self-Martyrdom in Shi'ite Lebanon", *Terrorism and Political Violence*, Vol.3, No.3, 1991, 30-47. <http://www.martinkramer.org/sandbox/reader/archives/sacrifice-and-self-martyrdom-in-shiite-lebanon/> (5 Mayıs 2019); Michael Eisenstadt, Michael Knights, and Ahmed Ali, "Iranian Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach", *The Washington Institute for Near East Policy*, Policy Focus No.111, April 2011.

²⁸⁸ Yeğin, *İran'ın Sert Gücü*, s.16.

Tahran'ın amaçlarına hizmet ettiğinde, vekillerin kendi operasyonlarını yürütmelerine yardımcı olur.

3.3.2. Yumuşak Güç Unsurları

İran geleneksel olarak, sert güç üzerinde yumuşak güce öncelik veren karma bir ulusal güvenlik stratejisi izlemiştir. Bunun nedeni sert gücünün başarısız veya yetersiz olması ihtimalinden değil, İranlı liderlerin stratejinin ahlaki, manevi ve psikolojik boyutlarının önceliğine inandıkları içindir. Aynı şekilde, İran'ın sert güce göre yumuşak güce, kaba kuvvetten ziyade hileliğe ve kurnazlığa daha fazla önem veren ulusal güvenlik yaklaşımını yansıttığı söylenebilir. İran için yumuşak güç, ulusal gücün askeri olmayan unsurlarını kapsar ve şunları içerir:

3.3.2.1. Devrim İhracı

İran'ın yumuşak güç unsurlarının en önemli ayaklarından birini devrim ihracı oluşturmaktadır. Burada kastedilen devrim ihracı, İran devrimine ait ilkelerin, ideallerin, hedeflerin ve söylemlerin dünya üzerindeki tüm insanlara anlatılması ve yaygınlaştırılmasıdır.²⁸⁹ İranlı liderleri devrim ihracı söylemlerinin tüm dünya halklarını kapsadığını savunmakla birlikte uygulamada Müslümanlar özellikle de Şiiilerin yoğun olduğu bölgeler muhatap alınmaktadır. İran düşmanların gözünü korkutmak ve dayanma gücünü artırmak için bir direniş, cihat ve şehitlik kültürünü besleyerek; Şii din adamları ile ilişki kurarak ve genellikle İran kültür merkezleri aracılığıyla dini yardımlara katılarak dünya çapında Şii ve Müslüman topluluklarla bağlar kurmaya çalışıyor. İran, herhangi bir zamanda saldırıya uğraması durumunda bu toplulukların kendi tarafına toplanmalarını umut etmektedir.²⁹⁰ İran'ın, Suriyeliler, Iraklılar, Afganlar ve Pakistan'dan oluşan bir uluslararası Şii ağı yaratarak, bölgedeki etkisini genişletmeye ve derinleştirmeye çalışmaktadır. İran'ın vekil milisleri yumuşak ve sert gücünün bir arada nasıl gittiğini gösteriyor.

3.3.2.2. İtibar ve İmaj Yönetimi

Tahran kendini “güvenilir bir ortak”, “zorlu bir rakip”, “sorumlu bir küresel aktör” ve aynı zamanda “ahlaki bir güç” olarak sunmaktadır. Suriye, Irak ve Yemen'deki

²⁸⁹ Abdullah Yeğin, “İran'ın Yumuşak Gücü”, *SETA Analiz*, İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık yayıncılık A.Ş., sayı.118, Şubat 2015, s.11.

²⁹⁰ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran..*, s.4

nüfuzunu arttırma konusundaki son başarıları, rakiplerini sınırlendirirken, bölgede destekçileri arasındaki imajını ve saygınlığını artırmasını sağlamıştır.²⁹¹ Tahran ayrıca, Suriye ve Irak'ta IŞİD'e karşı mücadelede uluslararası toplumun güvenilir bir ortağı olarak kendini göstermeye çalıştı. İran'ın İran-Irak Savaşı'nda kimyasal savaş kurbanı olarak yaşadığı travmatik deneyim, birçok üst düzey yetkilinin uluslararası hukuk ve anlaşmalara kuşkuyla yaklaşmasına neden oldu. Böylece 1988'de Meclis başkanı ve silahlı kuvvetlerin baş komutanı olan Ali Ekber Haşimi Rafsancani askeri subaylara yaptığı konuşmada, kimyasal ve biyolojik silahların “fakir adamların atom bombası olduğunu ve kolayca üretilebileceğini” söyleyerek ekledi “en azından kendi savunmamız için onları düşünmeliyiz. Bu tür silahların kullanımı insanlık dışı olmasına rağmen, İran-Irak savaşı bize uluslararası yasaların yalnızca kağıt artıkları olduğunu öğretti”.²⁹² Bu kuşuklara rağmen, İran, yukarıda sözü geçen tüm büyük silah kontrol anlaşmalarına katılımını ve bağlılığını vurgulamak için büyük çaba sarf etmektedir. İran ayrıca, nükleer silahların geliştirilmesini, stoklanmasını ve kullanılmasını yasaklayan Ayetullah Humeyni'nin nükleer fetvasının yanı sıra Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (CWC), Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BWC) ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine (NPT) ilişkin sözleşmelerdeki imza sahibi statüsü nedeniyle, kendisini sorumlu bir küresel vatandaş olarak göstererek yumuşak gücünü güçlendirmeye çalışmaktadır.²⁹³

3.3.2.3. Propaganda

Tahran yönetimi, tehditleri bertaraf etmek için “birlik” olmanın, “seferber” olmanın gerekliliğine vurgu yapmakla birlikte bu unsurların gerçekleştirilebilmesi için propaganda faaliyetlerine oldukça önemsemektedir. Gerek düşmanla olan mücadelesini haklı bir zemine oturtma ihtiyacından kaynaklı olsun gerek bölgede nüfuzunu derinleştirmek için vekil güçleri toplamak olsun İranlı liderler propaganda faaliyetlerini aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Örneğin, özellikle 2011 Arap ayaklanmaları ile başlayan süreçten sonra İran yönetimi savaşçı toplamak için sosyal medya, Şii kutsal günleri ve Suriye savaşında hayatını kaybetmiş olanların cenaze törenleri propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü etkili alanlardır. Ayrıca Suriye'de savaşmayı teşvik etmek

²⁹¹ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.12.

²⁹² Michael Eisenstadt and Mehdi Khalaji, “Nuclear Fatwa: Religion and Politics in Iran's Proliferation Strategy”, **The Washinton Institute Near East Policy**, Policy Focus No. 115, September 2011, p.3.

²⁹³ Eisenstadt and Khalaji, *Nuclear Fatwa: Religion and Politics...*, p.7-9.

ve yönlendirmek amacıyla özellikle Şiiilerin kutsal günlerinde türbe duvarlarına çeşitli afişler yapıştirılmaktadır.²⁹⁴ Humeyni Velayet-i Fakih adlı kitabında propagandanın önemini şu sözleriyle vurgulamaktadır: “Vazifemiz, hakka dayalı bir İslam devletinin temellerini atmak için şimdiden çalışmaya başlayıp çaba göstermektir; tebliğ ve propagandada bulunup eğitmek, hemfikirler yetiştirmek, büyük bir fikri ve propaganda dalgası yaratmaktır; böylece sosyal bir akım oluşabilecek, bilinçli ve sorumluluk sahibi dindar kitleler İslami hareket etrafında toplanarak kıyam edip İslam devletini kurabileceklerdir.”²⁹⁵

İranlı liderler konuşmalarında sık sık kendine güven, umutlu ve özgüvenli olmanın önemini vurgulamaktadırlar. Kriz veya saldırılar devam ederken her şeyin kötü olduğundan ve buna karşı yapılacak şeylerin boşuna olduğunu düşünmek bireyi tükenmişlik haline iter. Bu noktada koşulların ancak egemen sınıf tarafından belirlenebileceği varsayımı üzerinden hareket etmek ve güç dağılımına odaklanmak “içinde var olan potansiyellerin açığa çıkmasını” engeller. Bu düşünme biçimine karşı çıkan, Ayetullah Hamaney Uzmanlar Meclisi Başkanı ve üyelerine hitaben yaptığı konuşmada sorunlara karşı tepkide “umutsuz ve korku ile karşılaşma” ve “umutlu ve cesurca karşılaşma” ikilemi içerisinde kalındığında “umutlu ve cesurca karşılaşma” dan yana olunması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra Hamaney “sahanın gerçeğini tanımak” ve “gerçekleri tanıyamamak” da sorunlar ve hadiselerle karşılaşmada bir başka temelli ikilem olduğunu belirterek, “İç meselelerde düşman ve onu izleyenler bizim konumumuzu zayıf ve düşman konumunu güçlü göstermek ve nihayetinde ülke çözümsüz bir yığın sorunla karşılaştığını ve hiç bir şey de yapılamayacağını telkin etmek için büyük çaba harcıyor” düşmanın propagandalarına karşı uyanık ve özgüvenli olunması gerektiğini belirtti.²⁹⁶

²⁹⁴ Phillip Smyth, **The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects**, Washington DC: The Washington Institute For Near East Policy, 2015, p.4-6.

²⁹⁵ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.147.

²⁹⁶ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi: Düşmana karşı tüm güçlerin azami derecede seferber olması lazım, 14 Mart 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22829/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-Bilgeler-meclisi-%C3%BCyeleriyle-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmesi> (10 Mart 2019)

BÖLÜM IV: OPERASYONEL SEVİYEDEKİ VARSAYIMLAR VE İRAN'IN ÇATIŞMA DAVRANIŞI

Operasyonel varsayımlar, merkezi paradigma tarafından tanımlanan tehdit çevresiyle başa çıkmakta hangi stratejik seçeneklerin daha etkin olduğu hakkındaki varsayımlardan oluşmaktadır. İran'ın stratejik kültüründe genel askeri stratejisi nasıl tanımlanmaktadır? İran devleti, güvenliği sağlamada savunmacı ve saldırgan yöntemlerden hangisine öncelik vermektedir? Tanımlanan bu askeri stratejinin altında yatan ve onu etkileyen temel faktörler nelerdir? Bu doğrultuda İran İslam Cumhuriyeti tehdit çevresiyle başa çıkmakta savunma stratejisine dayalı “caydırıcılık doktrinini” benimsemektedir.

4.1. Savunma Stratejisi

İranlı liderlerin sert söylemleri ve saldırgan tutumu dolayısıyla bu ülkenin saldırgan ve yayılcı bir strateji izlediği yorumlarına sebep olmaktadır. Buna karşın İran'ın savaşın rolüne, çatışmanın doğasına ilişkin görüşleri ve tehdit algısı ile bu tehdidin yarattığı korku (tehdidi bertaraf etmek mümkün olmadığından) İran'ı savunmaya dönük bir strateji izlemeye itmektedir. Bununla birlikte İran'ın izlediği bu savunma daha çok aktif nitelikli bir savunmadır. Zira aktif savunma sınırlı saldırgan yöntemlere ve düşmanın saldırmasını önlemenin ötesinde rakiplerin politikalarını yeniden gözden geçirmelerini sağlayacak önleyici müdahalelerde bulunma eylemlerini de içermektedir²⁹⁷.

Aşağıdaki tabloda yer alan veriler Johnston'un stratejik kültür paradigmasının temelini oluşturan üç temel varsayım üzerinden içerik analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Savaşın insan ilişkilerindeki rolü, çatışmanın doğası ve güç kullanımına faydası kategorilerine ilişkin verilerin söylemlerde bulunma derecesine ve niteliğine göre 1 il 3 arasında değerler verilmiştir. Daha sonra tüm kategorilerin aritmetik ortalaması alınarak İran'ın stratejik tercih spektrumunda konumu belirlenmiştir.²⁹⁸

²⁹⁷ Johnston, *Maocu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji*, s.271.

²⁹⁸ Johnston'un çalışmasında merkezi paradigmayı oluşturan üç varsayım belirlenen analiz nesnelere çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışmanın belirlediği analiz nesnelere içeriği ve kapsamı çok yoğun olduğundan dolayı, bunları teker teker belirtmek karmaşık bir görüntüye sebep olacağından analiz nesnelere yerine liderler üzerinden genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy...*; Alagöz, *Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore'nin Nükleer Programı*.

Tablo 2: Stratejik Karar Alıcıların Stratejik Kültür Kapsamında Puanlanması

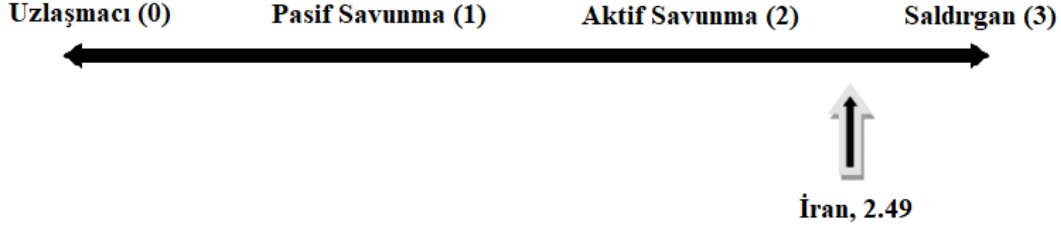
Kategori	Humeyni	Hamaney
Savaşın insan ilişkilerindeki rolü	2	2
Düşmanın doğası	3	2
Güç kullanımının faydası	3	3
Aritmetik Ortalama	2,66	2,33

Tablodan çıkan sonuçlar göstermektedir ki İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana tutarlı bir stratejik kültürün var olduğunu göstermekle birlikte buna bağlı olarak tercih sıralamasında da bir tutarlılık olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Söz konusu üç varsayımın İranlı liderlerin söylemlerinde nitel içerik analizi yöntemiyle yer almasına bağlı olarak değerlendirilmesi sonucu aritmetik ortalama 2,49 olmakta ve İran'ın stratejik tercih spektrumunda aktif savunma ile saldırgan strateji aralığına denk düşmektedir. Pasif savunmaya karşın İran, düşmanı caydırmaya yönelik sınırlı saldırılarla düşmanın geri çekilmesini amaçlayan aktif savunma stratejisine ağırlık vermektedir. Aktif savunma stratejisi doğrultusunda karşı saldırıların amacı düşmanın savaç açma kabiliyetinin yok edilmesidir. Stratejik savunmadan stratejik saldırıya kadar olan tüm süreç “aktif savunma” olarak adlandırılır. Böylelikle İran İslam Cumhuriyeti'nin temel stratejisi aktif savunmaya dayalı bir stratejidir. Öte yandan Johnston'un dediği gibi bu aktif savunma eylemlerine halk desteğini ve sempatisini kazanmak için tamamen savunmacı ve adil olarak tasarlanmasına dair araçsal bir ihtiyaç tarafından belirlenmektedir.²⁹⁹

Devrim Muhafızları Ordusu Kutsal Savunma haftası dolayısıyla yaptığı açıklamada “İran'ın bugünkü caydırıcı ve savunma amaçlı gücünün Kutsal Savunma yıllarındaki direniş ve derslerin sonucu olduğunu belirtti. 8 yıl süren Kutsal Savunma'nın hakkı savunan ve zulümle mücadele eden milletler ve toplumlar için bugün bir model haline

²⁹⁹ Johnston, *Maocu Çin'de kültürel Realizm ve Strateji*, s.271.

geldiğini vurgulayarak Silahlı Kuvvetlerin her alandaki hazırlığının ülkenin, düşmanın tehditleri karşısında stratejik anlamda gafil avlanmasına engel olduğunu belirtti”.³⁰⁰

Şekil 7: İran'ın Stratejik Tercih Spektrumundaki Konumu

Kaynak: Emine Akçadağ Alagoz, “Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore'nin Nükleer Programı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı.61, 2019, s.122.

Devrim sonrası İran'ın bölgesel güvenlik stratejisi birbiriyle bağlantılı iki temel unsura dayanmaktadır:

1. İran'ın savunma stratejisinin bir ayağını da, DMO'nun Kudüs Gücü tarafından yürütülen “ileri savunma” stratejisidir. Bu strateji, düşmanları İran topraklarından uzaklaştırmak, caydırmak, zayıflatmak veya onlarla savaşmak için “direniş eksenini” olarak bilinen bölgesel müttefikleri ve vekillerin kullanılmasını içermektedir. Bu vekil gruplar veya müttefikler arasında Irak'ta Haşdi Şabi, Suriye'deki Şii milisler, Lübnan'da Hizbullah, Yemen'de Husiler, Filistin'de İslami Cihad ve Hamas sayılabilir.³⁰¹
2. İran'ın savunma stratejisinin ikinci bir ayağını, İsrail'e, Körfez Arap devletlerine, bölgedeki ABD askeri üslerine ve Avrupa'nın bazı bölgelerine isabet edebilen kısa, orta ve orta menzilli balistik füzeler geliştirmektir. İran bu balistik füzeleri İsrail'e karşı caydırıcı ve İran'a bir saldırı durumunda kendi topraklarından bölgedeki düşmanlarını veya ABD askeri üslerini vurmanın bir yolu olarak görmektedir. İran, balistik füzeleri savunma silahı olarak sunarken, düşmanları onları saldırgan bir tehdit olarak görmektedir.

Böylelikle İran yönetiminin aktif savunma ve caydırıcılık stratejisinin bel kemiğini unsurlar füze programı ve vekil savaş stratejisi oluşturmaktadır. ABD, İsrail ve onların müttefiklerini başlıca tehdit olarak gören İran, bu doğrultusunda caydırıcılık

³⁰⁰ **Tesnim News**, “Devrim Muhafızları: Silahlı Kuvvetlerin Kudreti, Düşmanların İçine Derin Korku Salmıştır”, 26 Eylül 2018.

³⁰¹ **Deutsche Welle**, “Iran's military power: What you need to know”, 06 August 2018.

kapasitesini artırmak için başlıca şu girişimlerde bulunmaktadır:

- Basra Körfezi'ndeki ABD varlığına karşı bu bölgede olabildiğince güçlü olmak ve Hürmüz Boğaz'ının hakimiyetini elinde bulundurmak. Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasının dünya ekonomisi üzerinde büyük bir etkisi olacağından, Tahran için ancak son çare olarak değerlendirilmektedir. Çünkü İran'ın kendi petrol ihracatının neredeyse tamamı bu boğazdan geçmektedir ve kapanması durumunda İran'n uluslararası toplumun çoğuyla arasını açabilir.³⁰²
- Komşu ülkeleri Şii nüfusları üzerinden etkileme kabiliyeti ve vekil güçlerle işbirliği yoluyla ihtilafli bölgelerde saldırılar düzenleme gücüne sahip olmasıdır. vekil aktörler üzerinden ülke güvenliğini sınırların ötesine Akdeniz ve Aden'e uzanacak şekilde tanımlamak İran'ın devlet politikası haline gelmiştir. Vekil unsurların askeri ve ideolojik bağlantılar yoluyla dinamik tutulması, bölgesel krizlerde ülkeye büyük avantajlar sağlamaktadır.³⁰³
- Konvansiyonel ve belki de ileride nükleer başlıklara sahip olacak ve İsrail'i doğrudan tehdit edebilecek roket ve füze gücüne sahip olmaktır.

Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti'nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla İranlı gençlere hitaben yayımladığı bildiriye İslam Cumhuriyeti'nin 1979 Devriminden bu yana başka bir ülkeye savaş başlatmadığı için övünmektedir: "Bu inkılap hiç bir durumda, hatta Amerika ve Saddam'a karşı ilk mermiyi sıkmamış ve tüm durumlarda düşman saldırıya geçtikten sonra kendini savunmuş ve tabi karşı darbeyi en güçlü biçimde indirmiştir. Bu inkılap en baştan bugüne dek ne acımasız ve kan akıtıcı, ne de pasif ve tereddütte olmuştur. Bu inkılap açık ve cesur bir şekilde zorbalara ve zorbalık yapanlara karşı dik durmuş ve mazlumları ve mustazafları savunmuştur. İslam inkılabının bu mertçe duruşu ve inkılapçı mertliği, sadakat ve iktidarı, dünya mazlumlarının yanında duruşu doğrultusunda bölgesel ve küresel hareketi, İran ve İranlının onur kaynağıdır ve her daim olmaya da devam edecektir."³⁰⁴

³⁰² Caitlin Talmadge, "Closing Time: Assessing the Iranian Threat to the Strait of Hormuz," **International Security**, Vol. 33, No. 1 (Summer 2008), 82-117, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/IS3301_pp082-117_Talmadge.pdf; William D. O'Neil and Caitlin Talmadge, "Correspondence: Costs and Difficulties of Closing the Strait of Hormuz," **International Security**, Vol. 33, No. 3 (Winter 2008/09), 190-198, [http://dspace.mit.edu /openaccess-disseminate/1721.1/57443](http://dspace.mit.edu/openaccess-disseminate/1721.1/57443).

³⁰³ Yasemin Konukcu, "İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi", **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, Eylül 2018, ss.74-91. s.77

³⁰⁴ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi'nin İran'lı gençlere önemli mesajı, 13 Şubat 2019.

İran'ın göreceli konvansiyonel zayıflığı ve tehdit algıları, Tahran'ı geleneksel askeri anlamda temel olarak savunmacı bir devlet haline getirmiştir. Bu etmenler ayrıca İran'ı daha agresif olan revizyonist dış politikalarını vekil kuvvetler ve asimetrik mücadele doktrinleri gibi geleneksel olmayan yollardan takip etmeye itmektedir.³⁰⁵ Bu nedenle İranlı yetkililer, konuşmalarında dini imalara ve imgelere sıklıkla başvurmalarına rağmen, Batı'da konuşulan ve anlaşılacak caydırıcılık kuramının dilini kullanırlar. İran savunma planlaması, İran'ın caydırıcı kabiliyetini geliştirme arzusu tarafından da motive olmaktadır. Bu amaçla İran, kendisine tehdit oluşturduğuna inandığı ülkeleri caydırmaya yönelik bir güç oluşturdu. Devrimden hemen sonra ABD öncülüğündeki silah ambargosundan dolayı Şah döneminden kalma silahların yedek parçaları temin edilemedi. İran'ın Irak'la yaşadığı savaşta bu konudan dolayı pek çok kez zor durumda kaldığı için İranlılar bir daha bu tecrübeyi tekrar etmemek için çabaladılar. Sonuç olarak İran dışa bağımlılığı azaltmak için yerli askeri sanayiye ağırlık verdi. Dış güçlerin ambargolarının İran'a askeri anlamda bir zarar vermesinin de büyük ölçüde önüne geçilmesi hesaplandı. Tahran'ın nükleer teknolojisini geliştirmek istemeside bu kendine yetme çabası ile ilgilidir. Bu doğrultuda SSCB, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelere teknoloji ve silah sistemleri alarak savunma sanayisini geliştirmeyi amaçladı.³⁰⁶

İran Genelkurmay Başkanı Muhammed Bakıri Tahran'da basın mensuplarına ülkesinin savunma stratejisi hakkında önemli açıklamalar yaptı: "İslam'ın öğretileri ve İslam İnkılabı'nın ülkelerine göre hiçbir ülkenin topraklarında gözümüz yok ve hiç kimseye karşı askeri saldırı söz konusu değildir. Ülkenin en büyük stratejilerinden biri savunma stratejisidir. Bu çerçevede "İran halkının yanı sıra ülke bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve ulusal menfaatlerini savunuyoruz ancak bu operasyonel ve taktiksel düzeyde pasif bir şekilde davranmamız gerektiği anlamına gelmiyor. Bu nedenle, kendi çıkarlarımızı korumak için taarruz yaklaşımını takip edebiliriz. Böylece yabancılar onun eser ve etkilerini göreyerek ülkemizin çıkar ve menfaatlerine saldırıyı akıllarından geçiremezler" ifadelerinde bulundu.³⁰⁷ Ayetullah Humeyni'nin 24 Mart 1986'da Tahran'da yaptığı bir

<http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamane'i-nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11 Nisan 2019).

³⁰⁵ McInnis, s.30.

³⁰⁶ Abdullah Yeğın, "İran'ın Sert Gücü", **SETA Analiz**, İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık yayıncılık A.Ş., sayı.150, Şubat 2016 s.18

³⁰⁷ **Pars Today**, "İran'ın caydırıcı güce dayalı savunma doktrini", 28 Ocak 2019.

konuşmada İmam Ali'nin savaşçı özelliğine vurgu yaparak onun “Hz. Peygamber döneminde savaşların çoğunda ön planda savaştı. Peygamber'den sonra, İslam'ın ondan mahrum bırakıldığı (üç halife dönemi) uzun süre dışında bir savaş danışmanlığı yaptığını”, “münzevi bir insan olduğu ve Müslümanların işlerine karışmadığı, bir köşeye oturması gerektiği iddiasında olmadığını” dile getirerek genelde tüm Müslümanlara özelde İranlılara pasiflikten uzak kalmalarını aksine aktif bir savunmada yer almalarını tavsiye etmektedir.³⁰⁸

Ayetullah Hamaney, Uzmanlar Meclisi Başkanı ve üyelerine hitaben yaptığı konuşmada ülkenin karşılaştığı sorunlar ve hadiseler karşısında nasıl bir tutum takınması gerektiğine yönelik tavsiyelerde bulundu. Bu doğrultuda “on bir ikilem”³⁰⁹ kalıbının üzerinde durarak şu ifadelerde bulundu: “Düşmanların azami saldırılarına karşı kendi gücümüzü ve imkanlarımızı azami derecede seferber etmeli ve böylece halkın ve yetkililerin derin inançları ışığında Allah'ın büyük İran milleti hakkındaki sadık vaatlerinin gerçekleşmesine zemin oluşturmalıyız” ifadelerinden hareketle Hamaney düşmanların saldırılarının boyutuna göre karşılık verilmesi gerektiğini vurgulamakta ve bu doğrultuda İran devletinin tepkisinin iki boyutuna dikkat çekmektedir: “Bizim hadiseler ve olaylara karşı tepkimiz bazen aktif ve çare arayışı biçiminde ve bazen de tepkimiz pasif ve sırf sitem etme ve hareketsizlik biçiminde olur”. Bu doğrultuda ilk ikilem olarak “inisiyatifli karşılaşma” ve “tepkisel karşılaşma” olduğunu belirtti: “tepkisel karşılaşmada bizim hareketimiz, düşman hareketine tabidir, fakat inisiyatifli karşılaşmada biz inisiyatifi ele alır ve düşmanların asla hayal bile edemedikleri noktadan onlara darbe vururuz”.³¹⁰ Hamaney'in pasif ve aktif savunmaya yönelik bu sözleri İran'ın stratejik tercihinin “savunmaya dayalı caydırıcılık” olduğu iddiasını destekler niteliktedir. Zira düşmanın caydırmak için bazen pasif savunma yani bir düşmanı sınırların ötesinde tutmayı amaçlayan ve sadece eldeki mevzilerin korunmasına dayanırken bir nevi düşman karşısında edilgen konuma sokmaktadır; aktif savunmada ise düşman saldırılarını püskürtmek, olası kuşatma halini yarmak ve etkili bir karşı saldırıda bulunmaktır. Bu karşı saldırının ilk adımı, kendisinden daha güçlü olan

³⁰⁸ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, s.19

³⁰⁹ On bir ikilem kalıbı olarak ifade edilen şey, Hamaney'in Uzmanlar Meclisi Başkanı ve üyelerine hitaben yaptığı konuşmada ülkenin karşılaştığı sorunlar ve hadiseler karşısında yapılması ve yapılmaması gerekenler olarak tanımladığı ilkeler bütünüdür.

³¹⁰ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi: Düşmana karşı tüm güçlerin azami derecede seferber olması lazım, 14 Mart 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22829/%C4%B0slam-%C4%B0nk-%C4%B1lab-%C4%B1-Rehberi'nin-Bilgeler-meclisi-%C3%BCyeleriyle-g%C3%B6r%C3%BC-C5%9Fmesi> (10 Mart 2019)

düşmanın birkaç adım geri çekilmesini, böylece boş alanlar bırakmasını ve saldırıda bulunduğu alanlar üstündeki dikkatinin dağılmasını sağlamayı amaçlar. Karşı saldırı, saldırı serilerinden oluşan kuşatmanın kırıldığı bir noktadan, ya da düşmanın hiç beklemediği bir noktadan gerçekleştirilebilir. Bu noktada önemli olan sınırlı imkânlarla karşın ince düşünülmüş ve etkili bir hamlede bulunmaktır. Hamaney, “Bizler, düşmanlar yaptırım, askeri eylem veya başka bir eylemi düşünmeye bile fırsat bulamayacakları şekilde hareket etmeliyiz, ama eğer bunları yapacak olurlarsa da, onları bastırarak ve hezimete uğratarak şekilde hareket etmeliyiz. Herkes çaba harcamalı ve çeşitli alanlarda gerekli tedbirleri alarak uygulamalı, fakat hedefe ulaşmak için sabırlı olmak gerektiğini de bilmeli, zira tüm işleri hızlı bir şekilde yapmak mümkün değildir.”³¹¹ Neticede Hamaney, sorunlar karşısında “inisiyatifli karşılaşma”ya karşın “tepkisel karşılaşma”dan yana olunması gerektiğini belirtti.

İran’ın savunma stratejisinde hayati ve kritik öneme sahip olan Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi doğrudan DMO’nun gözetimi ve koruması altındadır. İran savunma sanayisinin zayıf yanı hava kuvvetleridir. Halihazırda İran’ın herhangi bir savaşta etkili olamayacak bir sürü savaş uçağı vardır. Genellikle İran askeri projelerini gizli bir şekilde yürüttüğü ve tamamlandıktan sonra duyurduğu için İran’ın askeri kapasitesini değerlendirmek oldukça zorlaşmaktadır. Dolayısıyla İran’ın gerçek silah kapasitesini tespit etmek kolay değildir. Bu kapasite İran’ın belirttiğinin çok üstünde olabileceği gibi gerçeği yansıtmaması ve propaganda amacıyla abartılmış olması da mümkündür.

4.2. Asimetrik Savaş Stratejisi

İran’ın askeri savaş yöntemleri arasında asimetrik savaş stratejisi önemli bir yer tutmaktadır. Devrimden sonra İran, geleneksel yöntemlerle baş etmesi zor olan güçlere karşı asimetrik savaş stratejisiyle avantaj elde etmeyi düşünmüştür. Bu stratejinin temelinde düşmana karşı sınırlı veya önleyici saldırılar yaparak karşı tarafın stratejilerini saf dışı bırakmak yada çalışamaz hale getirmek amaçlanmaktadır.³¹² Bu strateji gereği İran, düşmanın zayıf noktalarına odaklanarak asimetrik savaş kapasitesini geliştirmeye odaklanmıştır. ABD’nin silah tedarikçileri üzerindeki baskısı ve mali engellerin İran’ın

³¹¹ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi: Düşmana karşı tüm güçlerin azami derecede seferber olması lazım, 14 Mart 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22829/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-Bilgeler-meclisi-%C3%BCyeleriyle-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmesi> (10 Mart 2019)

³¹² Michael Connell, “Iran’s Military Doctrine”, *The Iran Primer*, Washington, DC: United States Institute of Peace, 2010. <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-military-doctrine>; <http://goo.gl/appkSX>,

konvansiyonel gücünü artırmasını sınırlandırmasında Tahran'ı asimetrik savaş kabiliyetini geliştirmeye iten diğer bir unsurdur.³¹³ Örneğin İran'ın Basra Körfezi'nde füze yerleştirilebilen bir gerilla donanma oluşturma çabasının bu doktrinin gereği olduğu söylenebilir. Böylelikle İran, Basra Körfezi'nde yaşanacak bir savaşta düşman gemilerine karşı hızlı hareket kabiliyetine sahip gerilla donanması ile durumu lehine çevirmeyi planlamaktadır.³¹⁴ İran askeri doktrininin temelini ABD'nin bölgedeki üs ve çıkarlarını hedef almak üzere oluşturmuştur. Karadan denize füzeler, sürat tekneleri, uzun menzilli iha'lar, suya iniş yapabilen uçan botlar, deniz sahasına girişin engellenmesi (naval anti-access capabilities) söz konusu askeri doktrinin temel araçlarını oluşturmaktadır.³¹⁵

İran'ın asimetrik savaş kapasitesini geliştirmeye odaklanması klasik savaş yöntemleriyle ilgilenmediği yada bunları kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak İran'ın güç kullanma deneyimi, düzenli ordusu aracılığıyla geleneksel savaş yöntemlerini sadece varoluşsal gördüğü çıkarları için kullandığını göstermektedir. Örneğin İran-İrak savaşı sırasında kendi topraklarına doğrudan bir saldırı olduğu için tüm güç unsurlarını aktif bir şekilde kullanmıştır. Ancak Lübnan veya Yemen'de düşmanı yıpratmak veya oyalamak için vekil güçler aracılığıyla daha çok asimetrik unsurlara ağırlık vermiştir.

4.3. İran'ın Çatışma Davranışı

Bu bölümde İran'ın güvenlik ve dış politika ilişkilerinde rakibine veya düşmanına karşı davranışlarını yönlendiren faktörlerden bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra operasyonel seviyedeki varsayımlar, stratejik kültürün merkezi paradigmasına yer alan üç varsayımdan hareketle İran'ın tehdit ortamıyla başa çıkmak için en uygun stratejik seçeneklerin ne olduğu hakkında daha operasyonel düzeyde varsayımlardan oluşmaktadır. Bu alt düzey varsayımlar, mantıksal olarak merkezi paradigmadan çıkmalıdır. Bu süreç boyunca belirli grupların yerleştirildiği yere bağlı olarak, stratejik tercihler buna göre değişmelidir. Buradan hareketle İran'ın operasyonel düzeyde davranışlarını yön veren faktörlerden bahsedilmekte ardından stratejik kültürün davranış üzerindeki etkisini test etmek için İran-İrak Savaşı incelenmektedir.

³¹³ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.7.

³¹⁴Michael V. Rienzi, "Iran's Response to a U.S. Attack", *Small Wars Journal*, 17 Şubat 2012. <http://smallwarsjournal.com/jrn/ art/irans-response-to-a-us-attack>, (Erişim tarihi: 26 Ocak 2018).

³¹⁵ Yeğin, *İran'ın Sert Gücü*, s.14.

Humeyni'nin belirttiği gibi “devrimci İslam rejimini savunmak ve İran’ı korumak için dünyadaki tüm Müslümanları ve ezilenleri birlik olmaya sevk edebiliriz, çünkü biz mazlumuz saldırının ve sömürünün mağdurlarıyız. Zalim ve zorbacı güçlere karşı susup oturmamalıyız aksine ezilen halkları uyandırıp harekete geçirmeliyiz”.³¹⁶ Zira düşmanın doğası tehdit etmektir; diğerinin ise savunmaktır. Stratejik savunmadan stratejik saldırıya geçiş ancak şartlar olgunlaştığında gerçekleşmelidir (stratejik sabır). Stratejik savunmadan saldırıya geçişte ise fırsatları değerlendirecek kadar esnek olunmalıdır (taktiksel esneklik).³¹⁷ İranlı liderler daha güçlü askeri varlığa sahip düşman karşısında, sahip olduğu yetersiz maddi kaynakları (teknoloji, silahlar, asker sayısı..vs.), maneviyat ve yumuşak güç unsurları ile destekleyerek eşitlemeye çalışmaktadır. Bu noktada İranlı karar alıcılar bir güç ile karşılaşıldığında “cesur” ve “özgüvenli” durmanın düşmanın saldırıya geçmek için üzerinde iki kez düşündürmesini amaçlamaktadır. İranlı stratejik karar alıcılara göre sıfır toplamlı bir çatışma ile uğraşıldığında taktiksel düzeyde esnek bir şekilde mücadeleyi yürütürken, taviz verilmeyen tek şey amacın korunması olmalıdır.

4.3.1. Dolaylılık ve Belirsizlik

İranlı karar alıcılar, İran-İrak savaşından beri genellikle doğrudan çatışmadan kaçınmaktadırlar. Bunun yerine daha çok riski yönetmek için gizlice ve dolaylı yollarla hareket etme eğilimi göstermektedir. Bu eğilim, İran yönetimine caydırıcılığı arttırmak için inkar etme veya belirsizlik gibi imkanlar sunmaktadır. Örneğin bu durum İran’ın nükleer programı ile ilgili konularda davranışlarına yansımaktadır. İranlı yetkililer defalarca İran’ın “nükleer bir güç” olduğunu açıklamalarına³¹⁸ karşın bir yandan da sürekli olarak “nükleer silah” yapma niyetinde olmadıklarını ileri sürmekte. Dini lider Hamaney “Nükleer silahların ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyoruz, atom silahı yapmak istemiyoruz. Ancak, nükleer silah bulundurmaya niyetli olsaydık, hiçbir güç bizi durduramazdı”³¹⁹ ifadelerinde bulunmasına karşın bir yandan da, füzeler ve nükleer silahlar arasındaki bağlantı üzerinde oynamak için geçit törenlerinde ve

³¹⁶ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.126,133,147.

³¹⁷ Johnston, *Mao’cu Çinde Kültürel Realizm ve Strateji*, s.272-273.

³¹⁸ Yaakov Lappin, “Ahmadinejad: Iran now Nuclear Power,” *YnetNews.com*, 20 December 2006, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3342489,00.html>. (5 Mayıs 2019)

³¹⁹ Thomas Erdbrink, “Ayatollah Says Iran Will Control Nuclear Aims,” 16 February 2013, *New York Times*, http://www.nytimes.com/2013/02/17/world/middleeast/supreme-leader-says-iran-not-seeking-nuclear-arms.html?_r=0.

tatbikatlarda füzeleri kullandı ve bu füzelerin üzerine “Amerika'ya Ölüm” ve “İsrail'in haritadan silinmeli" yazılı pankartlarla donattı.³²⁰ Böylelikle İran'ın zaman zaman tutarsız, çelişkili veya belirsiz ifadelerde ve davranışlarda bulunmasının ardında stratejik tercihlerinde öncelikli olan “caydırıcılık stratejisi” yatmaktadır. Tahran'ın bu nükleer belirsizlik politikası, ABD'nin İran'ı caydırmak ve zaptetmek için bölgesel bir güvenlik mimarisi kurma çabalarını potansiyel olarak zorlaştırmaktadır.³²¹ Başka bir örnek vermek gerekirse 2011 yılında Suriye'de başlayan ayaklanmaları bastırmak için Esad rejimine verdiği askeri desteği uzun bir süre gizlemeye çalıştı. Bu desteğin sadece askeri danışmanlık ile sınırlı olduğunu iddia etti ancak daha sonra Devrim Muhafızları'nın önemli komutanlarının bu savaşta hayatını kaybetmesi ile gelen cenazeler, İran'ın desteğinin boyutlarını ortaya çıkarmıştır.³²² Böylelikle İran'ın Suriye'deki bu tavrı hem Amerika'yla hem de bölgedeki diğer rakipleriyle doğrudan yüzleşme riskini yönetmesine ve dolayısıyla rakiplerini caydırmak için ihtiyaç duyduğu belirsizliği yaratmasına imkan vermektedir. Diğer yandan İran'ın caydırıcılık stratejinin önemli bir ayağını oluşturan vekil savaş stratejini tercih etmesinin sebebi de yine Tahran'a dolaylılık, inkar etme ve belirsizlik sağlamaktadır. İran'ın caydırıcılık temelli savunma stratejisinde Esad rejimi ile kurduğu ittifak ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle İran savunma stratejisinin zarar görmemesi için Suriye'de yaşanabilecek herhangi bir rejim değişikliğine karşı direnmiş ve bu doğrultuda Şii milisler başta olmak üzere bir çok unsuru harekete geçirmiştir.³²³ İran ayrıca bölgede başlıca düşman olarak gördüğü ABD'nin veya İsrail'in kendisine yönelik olası bir müdahalesinde Suriye, Irak, Lübnan ve Yemen'deki vekillerin harekete geçeceğini ve İran'ın yardımına gelmesini ummaktadır. Böylelikle İran düşmanlarının İran'a yönelik bir saldırı yapmadan önce bunları da hesap katması ve sonuç olarak askeri güç kullanmaktan yana bir tercih ortaya koymaması için çabalamaktadır.

³²⁰ Mary Jordan and Karl Vick, “World Leaders Condemn Iranian's Call to Wipe Israel ‘Off the Map’,” **Washington Post**, 28 October 2005, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/27/AR2005102702221.html>. (5 Mayıs 2019)

³²¹ Mark Landler and David E. Sanger, “Clinton Speaks of Shielding Mideast From Iran,” **New York Times**, July 22, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/07/23/world/asia/23diplo.html>.

³²² **Hürriyet**, “İranlı komutana Suriye'de suikast”, 14 Şubat 2013; **NTV**, “İran: General Hamdani Suriye'de öldürüldü”, 09 Ekim 2015; **Hürriyet**, “İran Devrim Muhafızları komutanı Suriye'de öldürüldü”, 04 Kasım 2013.

³²³ Bayram Sinkaya, “İran'ın Suriye Stratejisi”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt.1, Sayı.2, 2017, s.53. /49-64.

4.3.2. Taktiksel Esneklik

Tahran, rakiplerine karşı sergilediği yöntemlerde taktiksel olarak da esnektir. Tahran baskı ve tehditler karşısında asla pes etmeyecek sonuna kadar direnecek bir ülke profili çizmesine rağmen zaman zaman mücadelenin sertleştiği noktalarda geri adım atmaktadır. İranlı karar alıcıların bunu yapmasındaki amaç çıkarların elde edilebileceği daha elverişli koşulların oluşmasını beklemektir. İran'ın güç kullanımını karakterize eden ilkelerden biri olan "taktiksel esneklik", İranlı yetkililerin sık sık geçmişte söylediği iddialara veya taahhütlere bağlı kalmaması veya tutarsızlıklarını uzlaştırmaya ihtiyaç duymadığı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. İranlı karar alıcıların ifadeleri zaman zaman bir izleyici kitlesini etkilemek, bir etki yaratmak veya görünüşü kurtarmak için anın ihtiyaçlarına yanıt olarak verilir ve söylendikleri anda unutulur. Bu İranlıların, belki de düşman veya rakiplerine karşı bir savunma mekanizması olarak "gerçeği gizleme" eğiliminde kökleşmiş olabilir.³²⁴ İran'ın bu tutarsız, çelişkili davranışlarının arkasında yine düşmanla kafa kafaya çatışmadan kaçınma veya tırmanmayı önleme, yatıştırma (deescalate) tercihi bulunmaktadır.

Humeyni'nin fikirleri doğrultusunda şekillenen İran'ın dünya görüşü kendisini hak ve kendi dışındakileri ise batıl olarak görmektedir. Batıl olanları İslam rejiminin varoluşuna karşı düşman olarak görmesinden dolayı onlarla uzlaşmaktan çok mücadele etmeyi gerekli görmektedir. Yine de bu düşmanlarla kurulacak ittifaklar ise sadece geçici ve taktiksel olarak günü kurtarmakla ilgilidir. Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti'nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla İranlı gençlere hitaben yayımladığı bildiride dini değerlerden uzaklaşmadan gerekli koşullarda esnekliğe sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir: "İslam inkılabı diri ve iradeli bir fenomen olarak her daim hatalarını düzeltmek üzere gereken esnekliğe ve hazırlığa sahiptir; ancak bu inkılap asla değişmez ve pasif olamaz. İslam inkılabı eleştirilere olumlu tepki verir ve bunu ilahi nimet ve pratiğe dökülmeyen sırf söz sahiplerine bir uyarı niteler, ancak hiç bir bahaneye göre, hamd olsun halkının dini inanç ve imanı ile bütünleşen değerlerinden uzaklaşmaz."³²⁵

³²⁴Christopher De Bellaigue, "Talk Like an Iranian," *The Atlantic*, 09 September 2012, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/09/talk-like-an-iranian/309056/>; William O. Beeman, "What Is (Iranian) National Character? A Sociolinguistic Approach," *Iranian Studies*, Vol.9, No.1, (Winter 1976), 24-26.

³²⁵ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi'nin İran'lı gençlere önemli mesajı, 13 Şubat 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.->

Ayetullah Hamaney Uzmanlar Meclisi Başkanı ve üyelerine hitaben yaptığı konuşmada “tehditlere ve fırsatlara sırf tek yanlı bakmak” yerine “tehditlere ve fırsatlara geniş açıdan bakmak” gerektiğini belirterek “Amerika’nın düşmanlığına karşı nasıl mücadele edileceği konusu bu duruma örnek verilebilir ki burada tehditleri ve fırsatları birlikte görmek veya sadece tehditleri veya sadece fırsatları görmek söz konusu olabilir, ancak her iki yaklaşımın kendine göre sonuçları ve tesirleri olacaktır”³²⁶ Buradan hareketle İran’ın zaman zaman bölgede sergilediği ABD ile uyum hatta işbirliği içerisindeki politikaları daha iyi anlaşılacaktır. Buradan hareketle denilebilir ki İranlı liderler dış politika ve güvenlik konularında kullandığı yöntem ve araçların keskin sınırları yoktur; aksine çıkarları gerektiğinde düşmanlarıyla bile ilişki kurabilir veya ittifak yapabilir.

- ABD ile İran arasında görünürde bir ‘düşmanlık’ aşıkarak olmakla birlikte, Ortadoğu’daki gelişmelerle bağlantılı olarak zaman zaman birbirlerinin politikalarını dolaylı olarak da destekledikleri görülmektedir. Bu doğrultuda İki ülkenin çıkarları her şeyden önce Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi noktasında kesişti ve Tahran yönetimi ABD’nin Irak’ı işgali karşısında sessiz kalırken İran ile bağlantılı Kürt ve Şii gruplar bu işgalin destekçileri oldular.³²⁷ İran ile Amerika’nın bölgede çıkarlarının örtüştüğü diğer bir olay ise IŞİD ve Nusra gibi radikal Sünni hareketlere karşı mücadele oldu. Özellikle Haziran 2014’te IŞİD’in bütün bölgeyi tehdit eden bir güce dönüşmesi ve Irak’ın Musul vilayetini ele geçirmesi ile birlikte bu iki ülke arasında potansiyel bir işbirliğinin önünü açılmış oldu.³²⁸
- Eylül 2012’de, İran’ın nükleer programına karşı olası bir İsrail önleyici saldırı konusundaki endişelerin doruğunda, DMO hava kuvvetleri komutanı Emir Ali Hacızade, İsrail’in veya ABD’nin İran’la savaş başlatması halinde, "ABD ve Siyonist rejimin birbirlerinin yanında durduğunu görüyoruz ve Siyonist rejimin ABD desteği olmadan bir savaş başlattığını hayal edemiyoruz. Aynı sebepten

[zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamanei'nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1](http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamanei'nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1) (11 Nisan 2019).

<http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamanei'nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11 Nisan 2019).

³²⁶ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmî Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi: Düşmana karşı tüm güçlerin azami derecede seferber olması lazım, 14 Mart 2019. <http://www.leader.ir/tr/content/22829/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-Bilgeler-meclisi-%C3%BCyeleriyle-g%C3%B6r%C3%BC-C5%9Fmesi> (10 Mart 2019)

³²⁷ Bayram Sinkaya, ABD ve İran: Ortak mı, düşman mı?, *Al Jazeera Türk*, 29 Kasım 2016.

³²⁸ Sinkaya, *ABD ve İran: Ortak mı, düşman mı?*.

ötürü, eğer bir savaş patlarsa, kesinlikle iki tarafa da savaş açacağız ve kesinlikle ABD üsleriyle meşgul olacağız. Böyle bir durumda yaşanacak olaylar üçüncü dünya savaşına dönüşebilir. Bunun anlamı, bazı ülkeler İran'a karşı yada onun yanında savaşa girebilir³²⁹" dedi. İranlı karar alıcılar bu ifadelerde bulunmalarına rağmen bu dönemde İran nükleer bilim adamlarına yapılan suikastlere misillemede yalnızca İsrail'e yönelik güç kullanmaya dikkat etti. Bu olay, İran'ın böyle bir senaryoda nasıl tepki vereceğini, İsrail'le ABD arasında problem yaratmak amacıyla mı söyleyip söylemediği veya hem ABD hem de İsrail'e yönelik tehditlerin bir blöf olup olmadığı sorularını gündeme getirmektedir. Her ne kadar İran genel olarak ihtiyatlı bir tutum sergilemeye daha yatkın olsa da İran'ın sicili, onun tehditlerinin ve uyarılarının ne zaman ciddiye alınacağını bilmeyi zorlaştırmaktadır.

- 2010 yılında Mavi Marmara gemisine düzenlenen İsrail kuvvetlerinin müdahalesinin ardından İran kendisinin de Gazze'ye yardım filosu göndereceğini açıklamıştı. Ancak daha sonra İran hükümetinin ve Hizbullah'ın, Gazze'ye doğru yola çıkmaya hazırlanan yardım gemilerine, "vazgeçmeleri yönünde uyarıda buldukları" duyurulmuştu. İranlı eski milletvekili Mahmud Bigaş, "Gazze'ye yardım gemisi yollama kararından, İsrail'in kısıtlamaları nedeniyle vazgeçtiklerini" söyledi. Böylelikle İran Gazze'ye yardım gemisi gönderme kararından geri adım attı.³³⁰
- Ocak 2012'de Tahran'ın ABD gemilerinin tekrar Basra Körfezi'ne dönmemesi konusunda; İran Silahlı Kuvvetler Komutanı Tümgeneral Ataullah Salih "Velayet 90" adlı deniz tatbikatına ilişkin bir törende yaptığı konuşmada "Biz, mantıksız hiçbir işin peşinde olmadık, ama her türlü tehdide karşı da hazırız. Bu geminin, Basra Körfezi'ndeki eski yerine dönmemesi için tavsiye ve uyarıda bulunuyoruz. Uyarımızı tekrar etme alışkanlığımız yok, sadece bir kez uyarırız" ifadelerinde bulundu.³³¹ İran Meclisi'nin önde gelen isimlerinden Muhammed Kossari³³² Fars Haber Ajansı'na yaptığı açıklamada, "İran petrolünün satışı herhangi bir şekilde aksarsa, Hürmüz Boğazı kesinlikle kapatılacaktır" dedi. İranlı liderlerin bu ciddi uyarılarının ardından ABD'ye ait *USS Abraham Lincoln* adlı uçak gemisi

³²⁹ **Fars News Agency**, "IRGC Commander: War on Iran Triggers World War III", 23 September 2012.

³³⁰ **NTV**, "İran geri adım attı: Gazze'ye gemi göndermiyor", 27 Haziran 2010.

³³¹ **BBC**, "Basra Körfezi'nde tatbikat bitti, gerginlik sürüyor", 4 Ocak 2012.

³³² İran Meclisi'nde, Dış İlişkiler ve Ulusal Güvenlik Komisyonu Başkan Yardımcısı olarak görev yapıyor.

sorunsuz bir şekilde Basra Körfezi'ne girdi. Buna karşılık İran hiçbirşey yapmadı.
333

- İran, Ocak 2012'de ABD ve AB yaptırımlarının uygulanmasının ardından, Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidinde bulundu. Ancak ABD, bu durumun kırmızı çizgiyi aşacağını belirtmesinin ardından Tahran, Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidinden vazgeçti;³³⁴
- İran, Irak'ta birbirleriyle rekabet eden ve 2007 yılında birbirleriyle savaşmış olan Bedir Tugayları, Mehdi Ordusu, Asaib Ehl el-hak ve Kataib Hizbullah gibi Şii milislerin neredeyse hepsini desteklerken bir yandan da Irak hükümetine de destek verdi. Bu milis gruplar İran kontrolündeki merkezi hükümetin gücünün zayıflamasına neden oldular. Bu durum merkezi hükümetin Mehdi Ordusu ve özel Şii grupları yok etmek için aldığı 2008'deki kararına katkıda bulundu.³³⁵ Buna rağmen İran aynı anda hem Irak hükümetini hem de Bedir Tugayları, Mehdi Ordusu, Asaib-i Ehl el-Hak gibi Iraklı Şii grupları desteklemiştir.
- İran çoğunlukla bölgedeki Şiileri desteklemesine rağmen, gerektiğinde sünni gruplarla da ilişki kurmuştur. Buna örnek olarak Filistinli İslami Cihad ve Hamas gibi Sünni gruplarını da desteklemektedir.
- Uluslararası toplumun İran'ın füze programı hakkında özellikle kıtalararası bir balistik füze inşa ettiği yönündeki endişelerini gidermek için, Tahran 2.000 kilometreden fazla menzilli füze kuramayacağını açıkladı.³³⁶ Ancak bir yandan da İran, gelecekte kıtalararası balistik füze (KBF) programının teknolojik temelini sağlayabilecek olan Uydu Fırlatma Aracı programı üzerinde çalışmaya devam etti.³³⁷

Yukarıda belirtilen vakalardan da anlaşıldığı üzere, İran liderliği dış ve güvenlik politikalarında krizlerden kaçınmak için ya geri adım attı yada eylemlerini sessizce

³³³ **Al Jazeera**, "İran'dan yine Hürmüz Tehdidi", 23 Ocak 2012. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-yine-hurmuz-tehdidi>; **Fars News Agency**, "Iran Warns US Against Sending Back Aircraft Carrier to the Persian Gulf," 3 January 2012, <http://english2.farsnews.com/newstext.php?nn=9007270208>; Robin Pomeroy and Hashem Kalantari, "Iran Backs Off Warnings About U.S. Ships," **Reuters**, 21 January 2012. <http://uk.reuters.com/article/2012/01/21/uk-iran-usa-idUKTRE80K0DG20120121>. (3 Mart 2019)

³³⁴ Kevin Hechtkopf, "Panetta: Iran Cannot Develop Nukes, Block Strait", **CBS News**, 8 January 2012, http://www.cbsnews.com/8301-3460_162-57354645/panetta-iran-cannot-develop-nukes-block-strait/; Elisabeth Bumiller, Eric Schmitt and Thom Shanker, "U.S. Sends Top Iranian Leader a Warning on Strait Threat," **New York Times**, 12 January 2012, http://www.nytimes.com/2012/01/13/world/middleeast/us-warns-top-iran-leader-not-to-shut-strait-of-hormuz.html?_r=0. (8 Şubat 2019)

³³⁵ Eisenstadt ve Diğ., *Iran's Influence in Iraq Countering Tehran's...*,s.3.

³³⁶ **Fars News Agency**, "Commander Names Israel as Iran's Long-Range Target," 10 December 2012.

³³⁷ Uzi Rubin, "Showcase of Missile Proliferation: Iran's Missile and Space Program," **Arms Control Today**, Vol. 42, No. 1, January/February 2012, pp.14-20. <https://www.armscontrol.org/print/5201> (6 Nisan 2019)

sürdürmeyi tercih etti. Böylelikle İran, krizler karşısında tırmandırıcı bir tutum takınmaktan ziyade öncelikli olarak caydırmayı amaçladığını göstermektedir. Bu durum bir yandan da İranlı liderlerin “maslahat” ilkesi doğrultusunda çıkarları gerektirdiğinde dış politikadaki her aracı mübah olarak algıladığını da göstermektedir.

4.3.3. Stratejik Sabır

İran İslam Cumhuriyeti kesin sonuçlu muharebeden ve kafa kafaya çatışmalardan kaçınma tercihinin uygun olarak, defalarca geciktirme ve yıpratma stratejisine paralel olarak “iş ağırda alma” yada “sürüncemede bırakma” politikası ortaya koymuştur.³³⁸ Humeyni İslam devletini ve çıkarlarını korumak için yapılan mücadelelere uzun dönemli kazanımlar olarak bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Humeyni mücadelelerinin neticesini hemen görme isteğiyle hareket edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir: “Kendimiz göremeyecek olsak ve ancak bizden sonraki neslin sonuç olabileceğini biliyor olsak dahi çalışmalarımızı sürdürmemiz ve aralık vermememiz gerekir. Çünkü İslama hizmettir bu, insanların saadeti içindir; şahsi bir çıkar için değildir ki "bize menfaati olmayacak, ancak bizden sonrakilere fayda sağlayabilecek bir işten bize ne!" diyebilelim! Bütün maddiyatını ve sahip olduğu herşeyi bir çırpıda tehlikenin kucığına atıp feda eden İmam Hüseyin'in kendi çıkarını düşünmeye yönelik bir zihniyeti olsaydı, ilk baştan uzlaşır gider, mesele de bitmiş olurdu. Emevi saltanatının başındakiler İmam Hüseyin'in onlara biat elini uzatıp iktidarlarını onaylamasını Allah'tan istiyorlardı zaten! Peygamber'in evladı ve devrinin imamı olan bir zatın onlara "Müminlerin Emiri" diye hitap edip devlet ve rejimlerini resmen tanımasından daha sevindirici ne olabilirdi onlar için?! Ama o kendisinin değil İslam ve Müslümanların geleceğini düşünüyordu. Onun mukaddes cihadı ve fedakarlıkları neticesinde İslam'ın gelecekte insanlar arasında yayılıp sosyal ve siyasi sisteminin toplumlarda teşekkül bulması için Emevi düzenine karşı çıktı, mücadele edip fedakârlıkta bulundu.”³³⁹ İranlı liderler güvenlik ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için politika yapıcılara “sabırlı olma” ve “uzun vadeli plan ve program yapma” tavsiyesinde bulunmaktadırlar. Humeyni Velayeti Fakih adlı kitabında bu

³³⁸ Fabian stratejisinde, cephe taarruzu ve kesin savaştan kaçınılır ve düşman yıpratma ve demoralizasyon gibi , dolaylı yollarla yıkılarak zafer kazanılır. Bu stratejinin adı, İkinci Pön Savaşı sırasında (218-202 MÖ) İtalya'daki general Hannibal'e karşı böyle bir strateji uygulayan Roma siyasetçisi ve generali olan Fabius Maximus'tan türetilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: B. H. Liddell Hart, *Strategy*, New York: Signet, 1974.

³³⁹ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.155.

konuyu ilişkin fikirlerini şöyle dile getirmektedir: “Yüksek ve ileri fikirlere sahip büyük insanlar hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmaz ve şimdiki hallerine, hapishanede esir olduklarına ve serbest bırakılıp bırakılmayacaklarına bakmazlar, şartlar ne olursa olsun, hedef ve gayelerini gerçekleştirebilmek için plan ve program yaparlar; daha sonra bizzat kendileri bu planları gerçekleştirebilecek fırsat bulamazlarsa başkalarının 200 veya 300 yıl sonra olsa bile bu planları uygulama safhasına koyacağını düşünürler.”³⁴⁰ Bu doğrultuda İran’ın devrimden hemen sonra bölge ülkelerinde Şii topluluklarla kurduğu ilişkiler Arap ayaklanmalarıyla birlikte Suriye ve Irak’ta kendisine stratejik derinlik sağlamaktadır. Öte yandan İranlı liderler P5+1 ülkeleriyle imzalanan nükleer anlaşmayı, esasen ileride, fırsat bulduğu bir zaman tekrar faaliyete geçirilecek bir program olarak görme ihtimalleri oldukça yüksektir. 19 Temmuz 1986 tarihinde Ayetullah Humeyni Haşimi Rafsancani³⁴¹ ve DMO ve Ordu komutanlarına yaptığı konuşmada savunma stratejisine ilişkin önemli fikirler vermektedir: “Bugün, yükümlülüğümüz, sizi daha önceki esaret durumunuza geri döndürmek ve saldırı yapmak isteyen güçlere karşı savunma yapmaktır. İslam’ın korunması, İslam yasalarının korunmasından daha önemlidir. İslam’ın kuruluşu İslam yasalarından önce gelir. Yeteneklerimizle ve gücümüzle orantılı olarak kutsal savunmamızı üstlenmede hepiniz görevlisiniz. Savaş alanında düşmanların rahat etmelerine izin vermemelisiniz. Eğer onların rahat etmelerine izin verirseniz, gidip daha fazla hazırlık yapacak ve sizin için sorun yaratacaktır. Artık endişeli bir durumda oldukları için tek bir gece için bile endişeden kurtulmalarına izin vermemelisiniz. Bu endişelerden kurtulmalarına izin vermeyin.”³⁴²

- Bu stratejisine uygun olan belki de en iyi örnek İran’ın AB ve ardından P5+1 ülkeleri ile yaptığı nükleer müzakereler gösterilebilir. İran, yavaş ilerleme kaydeden nükleer programı için zaman kazanmak üzere söz konusu ülkelerle yapılan müzakereleri ağırdan aldı ve uzattı.
- İsrail’i Hizbullah ve Hamas ile yorucu, moral bozucu, açık uçlu bir çatışmaya soktu; Hizbullah ve Irak’taki vekillere güvenerek ABD’yi dolaylı yollarla oyaladı;
- Yine bölgedeki en güçlü rakiplerinden olan Suudi Arabistan’ı güney sınırında yer alan ve arka bahçesi olarak gördüğü Yemen krizi ile oyalamaktadır. Bu doğrultuda Yemen’deki Şii Husilere destek vererek rakibini yıpratmaya

³⁴⁰ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.155.

³⁴¹ Ali Ekber Haşimi Rafsancani o tarihte Meclis Başkanı olarak görev yapmaktaydı.

³⁴² Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.76.

çalışmaktadır. Suudi Arabistan'ın Aden Körfez'i ve Arap Denizi'ne açılan kapısı konumunda olan Yemen'de yaşanan olaylar Suudiler tarafından bir ulusal güvenlik tehdidi olarak görülmektedir.³⁴³

Bu dolaylı ve yıpratma stratejileri tercihi, süreklilik ile karakterize edilen üst düzey siyasi ve askeri liderlerinin uzun zamandır devam eden anlayışını yansıtan bir kültürdür. İranlıların bu düşünce biçimini anlamak için İran ve Şiilik tarihine bakmakta fayda vardır:

- Şiilere göre Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ümmete önderlik etme görevi oniki imamın ilki olan Ali'ye devredilmesine rağmen ancak Ali sabretti ve sonunda dördüncü halife olarak seçildi.
- Arapların, İran'ı fethetmesinin ardından, İslam imparatorluğundaki Farsların etkisi uzun bir arada sonra tekrar kendini gösterdi. Ve tekrar tekrar, İranlılar Makedonlar, Araplar ve Moğollar tarafından fethedilen bölgeleri yönetmek için sabrettiler ve böylelikle İran, kimliğini korudu ve bütün bu istila ve işgallerden kurtuldu.³⁴⁴

Buradan hareketle, İran'ın stratejik düşüncesinde genellikle düşmana karşı uzun vadeli avantaj elde etmek için sabırlı olmak ve adım adım ilerlemek gerektiği fikri vardır. Zira Farslar ve Şiiler uzun mücadelelerinin ve sabırlarının sonunda defalarca “mükafat” kazanmışlardır.

4.3.4. Karşılıklılık ve Orantılılık

İran'ın dış dünyayla olan ilişkilerinde sık sık "karşılıklılık" ilkesi kendini gösterir. İran, diğer ülkelerle olan barışçıl ilişkilerin “karşılıklı saygıya” dayandığını belirtirken, düşmanca eylemlere karşılık olarak ise “tehdide tehditle” eşdeğer ve orantılı bir şekilde cevap vereceğini dile getirmektedir.³⁴⁵ İran algıladığı tehditlere orantılı bir düzeyde rakiplerinin eylemlerine yanıt vererek diğer ülkelerle olan ilişkilerinde “kısasa kısas” yaklaşımını benimsemektedir. Bu ilke, İranlı karar alıcıların tehditlerle başa çıkmada güç kullanımını yönlendirmesi açısından önemlidir.

³⁴³ Ali Semin, “Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi”, Bilgesam Analiz Ortadoğu, No.1201, 2015, s.3, pp.1-7.

³⁴⁴ Ehsan Yarshater, “The Persian Presence in the Islamic World”, Richard G. Hovannisian and Georges Sabagh (Ed.), **The Persian Presence in the Islamic World**, Cambridge University Press:1998, 43-52.

³⁴⁵ Michael Eisenstadt, “The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran: Religion, Expediency, and Soft Power in an Era of Disruptive Change”, **Middle East Studies Monograph Series**, Marine Corps University, No.7, Nov 2015, s.7.

- İran-Irak Savaşı sırasında İran, petrol endüstrisine yapılan saldırılara Körfez'de nakliye üzerine saldırılar yaparak cevap verdi. Ayrıca Tahran, kendisinin petrol ihracatı yapmadığı takdirde, başka hiçbir ülkenin yapmasına izin vermeyeceğini açıkladı.³⁴⁶ Tahran'a yapılan hava saldırılarına Bağdat dahil Irak kentlerine roket ve füze saldırılarıyla yanıt verdi. Irak'ın kimyasal savaşına karşı Bağdat'ı kendi kimyasal silahlarıyla müdahale etmekle tehdit etti.³⁴⁷
- 2009 yılında İsrail'in savaş gemilerini Süveyş Kanalı yoluyla Basra Körfezi bölgesine göndermesine yanıt olarak İran, savaş gemilerini Süveyş Kanalı yoluyla Doğu Akdeniz'e gönderdi.³⁴⁸
- ABD'nin İran'ın nükleer silah üretmemesini istemesi üzerine, İran'da ABD'nin nükleer silahlarından vazgeçmesini istedi.³⁴⁹
- 2010'da İran'ın nükleer programı üzerine yapılan siber saldırılara, 2011-2012'de mali ve petrol sektörlerine yapılan yaptırımlara karşılık ve 2011-2012'de ABD'nin finansal kuruluşlarına ve Suudi Arabistan ve Katar'ın petrol şirketleri üzerine bir dizi siber saldırılar düzenledi³⁵⁰.
- 1990'larda İran yönetimi, Afganistan'da Taliban'a karşı onun en büyük rakibi olan Kuzey İttifakı'nı destekledi. 1996 yılında Taliban İran'ın doğu sınırlarını tehdit etmeye başladığında ve 1998'de 9 İranlı diplomatı öldürdüğünde MGYK'da Afganistan'a yönelik Herat'ı ele geçirmek için bir operasyon yapılması yönünde oy kullanıldığı ve oybirliği ile karar alındığı söylenmektedir.³⁵¹ Ancak Yüksek Lider Hameney, bu tür bir eylemi desteklemedi ve konseyin oybirliğini geçersiz kıldı. Taliban'ın İran topraklarını almaya teşebbüs etmediği veya tehdit etmediği için işgalin geçerli bir sebebinin olmadığını ileri

³⁴⁶ Ruhollah K. Ramazani, **Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East**, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1988, p.13-18.

³⁴⁷ Michael Eisenstadt, "What Iran's Chemical Past Tells Us About its Nuclear Future", Research Note No. 17, The Washington Institute, April 2014, p.2. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/what-irans-chemical-past-tells-us-about-its-nuclear-future>.

³⁴⁸ **Hürriyet**, "İsrail savaş gemilerini İran için gönderdi", 16 Temmuz 2009. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/israil-savas-gemilerini-iran-icin-gonderdi-12082051>; **Fars News**, "Iran to Send Fleet of Warships to Red Sea, Mediterranean Sea," 23 January 2011, <http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8911031140>.

³⁴⁹ Thomas Erdbrink, "At Iran Nuclear Summit, Ahmadinejad Calls for U.S. to Disarm First," **Washington Post**, 17 April 2010, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/04/17/AR2010041702111.html?hpid=topnews>.

³⁵⁰ Michael Eisenstadt, "Not by Sanctions Alone: Using Military and Other Means to Bolster Nuclear Diplomacy with Iran", **Strategic Report 13**, USA, Washington DC : Washington Institute, 2013, 19-30, pp.1-68. http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/StrategicReport13_Eisenstadt2.pdf.

³⁵¹ McInnis, s.42.

sürdü.³⁵² Bunun yerine DMO kuvvetleri sadece bir dizi caydırıcı tatbikatlar (live-fire exercises) gerçekleştirdi.³⁵³ Taliban, sınırın yakınındaki DMO'nun ileri karakoluna saldırdığında, İran istilacıları püskürttü ve birkaç Taliban kampını tahrip ederek kısasa kısas misilleme yaptı.³⁵⁴ Kriz daha da tırmanmadı. Hamaney'in bu kararı ve "Taliban bölgemizi istila etmedi, bu yüzden biz de onları istila etmemeliyiz" düşüncesi eylemin karşılıklılık ilkesine olan duyarlılığını göstermektedir.³⁵⁵

Ayetullah Hamaney, konuşmalarında zaman zaman bu ilkeyi vurgulamaktadır: İmam Ali Askeri Akademisi'nde Ekim 2011'de yaptığı bir konuşmada, İran'ın "tehditlere yönelik tehditlerle cevap vereceğini" ve 2012 yılında Nevruz konuşmasında "Düşmanların saldırısına karşı, onların bize saldırdıkları seviyeyle saldıracağız." dedi.³⁵⁶ "Karşılıklılık" ilkesi, İslam Cumhuriyeti'nin kimliğine ve dünyayı algılama biçimine dayanmaktadır: Şii'lerin "haksızlıkla mücadele" konusundaki taahhüdü, İran'ın geçmişteki süper güçlerin küçük düşürmelerini tekrarlanmasını önleme kararlılığı ve rejimin ideolojisindeki "üçüncü dünyacı" bir zihniyette kökleşmiş çifte standartların reddedilmesine dayanıyordu. İranlıların algıladığı haliyle; kendisini Müslümanların koruyucusu ve dünyanın büyük imparatorluklarından birinin modern simgesi olarak gören devrimci bir rejime ikinci sınıf statünün kabul edilmesi gibi "daha az bir şeye" razı olmak yada süper güçlerin yaptığı gibi "kibirli" davranış tarzı yakışmazdı.

4.3.5. Stratejinin Manevi Boyutunu Vurgulamak

İran liderliği, savaşın ahlaki, manevi ve psikolojik boyutlarının fiziki ve teknolojik faktörler gibi nicel unsurlarına olan üstünlüğünü vurgulamaktadır. Yüksek Lider Hamaney'in DMO temsilcisi Hüccetül-islam Ali Saidi, "Hakim sistemle (ABD) savaşımız asimetrik bir savaş. Bu mücadeleyi eşit yapan şey maneviyat, motivasyon ve

³⁵²Peter Bergen, "Tensions Mount Between Iran, Afghanistan's Taliban", CNN, 14 September 1998.

³⁵³ Peter Bergen, "Taliban Threatens Retaliation If Iran Strikes," CNN, 15 September 1998,.

³⁵⁴John Daniszewski, "Taliban Attack on Border Post Repelled, Iran Claims," **Los Angeles Times**, 9 Ekim 1998. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1998-oct-09-mn-30823-story.html>; and William Samii, "Tehran and the Taliban", **Middle East Intelligence Bulletin** 3, no. 9, September 2001, http://www.meforum.org/meib/articles/0109_me2.htm. (6 Nisan 2019)

³⁵⁵ McInnis, s.42.

³⁵⁶ Speech by Ali Khamenei, Imam Ali Military Academy, 11 October 2011, http://english.khamenei.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=1558&Itemid=4; Speech by Ali Khamenei, Imam Reza's Shrine, 20 March 2012, http://english.khamenei.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=1620&Itemid=4. (18 Nisan 2018)

irade unsurudur. Maneviyat, savaş alanının denklemlerini değiştiren etkili bir unsurdur. Tecrübe, maneviyat ve irade unsuru kullanılarak en güçlü düşman yeteneğinin mağlup edilebileceğini kanıtlamıştır” sözleri bu durumu açıklar niteletiktir.³⁵⁷ Tahran’ın diplomasi ve stratejiye yaklaşımı, genellikle fiziksel etkiler üzerine psikolojik etkilerin elde edilmesini vurgulamakta ve bu nedenle bilgi faaliyetlerini, rakipleriyle mücadelede belirleyici bir unsur olarak görmektedir. ABD askeri operasyonlarını desteklemek için bilgi faaliyetlerinde bulunurken, İran bilgi operasyonlarını desteklemek için sık sık askeri faaliyetlerde bulunur.³⁵⁸ Bu yaklaşım, kısmen dini geleneklere ve İran’ın tarihsel deneyimine dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in Enfal Suresi'nin 60. ayetine göre: “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.”³⁵⁹ DMO’nun resmi logosunda yer alan bu ayet, savaşın psikolojik boyutunun önemini vurguluyor. Aynı şekilde, Enfal Suresi’nin 65. ve 66. ayetleri şöyle der: “Ey peygamber! İnananları savaşa teşvik et! Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi varsa, onlar iki yüz kişiyi mağlub ederler; eğer sizden yüz kişi olursa, bin kişiyi mağlub ederler; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur. Allah sabredenlerle beraberdir ”.³⁶⁰ Bu ayetler esasen savaştaki başarının bir inanç işlevi olduğunu ve dini inancın sayı eksikliğini telafi edebileceğini vurgulamaktadır.

İran’ın tarihsel deneyimi de bu yaklaşımı desteklemektedir. Devrimden önce İran’da gizlice dağıtılan Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin vaazlarının teyp kayıtları, İslam Devrimi'nin başarısına ve Humeyni'nin lider olarak yükselişine katkıda bulundu. Hizbullah’ın Güney Lübnan’da İsrail’e karşı uzun süren gerilla savaşı sırasında (1982-2000), psikolojik operasyonlar İsrail’in Mayıs 2000’de çekilmesine katkıda bulunan İsrail’in iç desteğin sarsılmasında merkezi bir rol oynadı.

19 Temmuz 1986 tarihinde Ayetullah Humeyni, Haşimi Rafsancani³⁶¹ ve DMO ve Ordu komutanlarına yaptığı konuşmada savaş meydanındaki stratejinin moral, motivasyon ve manevi boyutların önemini vurgulamaktadır: “Samimiyet, kalbin kesinliği ve inanç zaferin kaynağıdır: bugün, İslâmi olan ve İslâm'a hizmet etmeye

³⁵⁷ Amir Toumaj and John Lesnewich, Iran News Round Up, **AEI Critical Threats Project**, 27 January 2014, <http://www.criticalthreats.org/iran-news-roundup/iran-news-round-january-27-2014>. (22 Ocak 2019)

³⁵⁸ Eisenstadt, *The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran...*, s.21 .

³⁵⁹ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=8&ayet=60> (13 Mart 2019)

³⁶⁰ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enf%C3%A2l-suresi/1225/65-66-ayet-tefsiri> (27 Nisan 2019)

³⁶¹ Ali Ekber Haşimi Rafsancani o tarihte Meclis Başkanı olarak görev yapmaktaydı.

çalışan bir ülkedeyiz. Bu, çaba göstermemiz gereken sorumlulukları gerektirir. Her şeyden daha açık olan bir sorumluluk, tüm çabalarımızda samimi olmamız gerektiğidir.³⁶² Allah dışında başka bir yere güvenmenin bize yardımcı olabileceğini düşünmeyin, Allah'a güvenin. Allah'a güvenmeyi bırakıp, petrole veya silahlara güvenirse, o gün mağlup edileceğimiz gündür. Bugün, şükürler olsun ki, İslam ulusunun onur kaynağı haline gelen İran ulusunun onur kaynağı oldunuz. Çalışmalarında samimiyet var; Yardım ve zafer, Allah'a güvenmeden elde edilemeyeceği için Yüce Allah'a olan güveninizi güçlendirin. Şimdi, kendi hayret verici silahlarına güvenen ama yine de endişe içinde yaşayan büyük güçlere bakın. Beyaz Saray veya Kremlin sakinlerinin şimdi rahatça oturduğunu ve huzur içinde yaşadığını hayal etmeyin, endişeyle yaşıyorlar; Bu endişenin nedeni, insanın gönlünde huzur olmasına izin vermeyen şeytanı takip etmelerindedir. Kaygı duymamanız gerekir; inancınızı güçlendirmelisiniz. O zaman zafer kazanacağınızı aklınızda bulundurun. Öncelikle, samimiyetinizi geliştirmeli ve inancınızı güçlendirmeli, sonra da Yüce Allah'ın belirlediği şekilde çalışmaya devam etmelisiniz. Bu samimiyet ve inanç sizi güçlendirecek ve moral gücünüzü yükseltecek”.³⁶³ Ayetullah Hamaney İran İslam Cumhuriyeti'nin 40. zafer yıldönümü dolayısıyla İranlı gençlere hitaben yayımladığı bildiride stratejinin manevi boyuna vurgu yaparak nicel eksikleri telafi etmede önemli bir unsur olarak nitelendirmektedir: “Maneviyat ve ahlak tüm bireysel ve sosyal hareketlere ve faaliyetlere yön veren ve toplumun temel ihtiyacı olan şeydir. Maneviyat ve ahlakın varlığı yaşam ortamını hatta maddi yetersizliklere rağmen cennet gibi yapar ve yokluğu hatta maddi imkanlardan yararlanmaya rağmen ortamı cehennem gibi yapar.”³⁶⁴ Tahran'ın bilgi faaliyetlerine yatırım yapma çabası ve propaganda ve psikolojik savaşı vurgulaması, İran'ın stratejinin psikolojik boyutuna verdiği önemin en güçlü kanıtını sunmaktadır. Gerçekten de, DMO'nun başkomutanı Muhammed Caferi, 2009 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yeşil Hareket'in öncülüğünü yaptığı halk protestolarının Irak ile empoze edilen sekiz yıllık savaştan çok daha

³⁶² Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.74

³⁶³ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.75

³⁶⁴ İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, “İslam İnkılabı Rehberi'nin İran'lı gençlere önemli mesajı”, 13 Şubat 2019.

<http://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamane'i'nin-%C4%B0ran'l%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11 Nisan 2019).

tehlikeli olduğunu belirtti.³⁶⁵ Aynı şekilde, devlet tarafından kontrol edilen radyo ve televizyonun da DMO'nun istihbarat ve güvenlik servislerine tabi kılınması, rejimin nüfusun ahlaki ve manevi refahını baltalayabilecek bilgi faaliyetlerine verdiği önemi göstermektedir.³⁶⁶ İranlı liderler rakipleriyle mücadelede geliştirilen stratejilerde özellikle manevi olana vurgu yapmaktadırlar. Bu doğrultuda İslam tarihine sıkça atıfta bulunmaktadırlar. Humeyni stratejinin manevi boyutlarına vurguyu şu sözleriyle yapmaktadır: "Hz. Muhammed, peygamberlikle görevlendirilip tebliğe başlayınca ilkin sadece 7 yaşında bir çocuk olan Hz.Ali ile 40 yaşında bir kadın olan Hz. Hatice ona iman ettiler. Bu ikisinden başka ona inanan kimse yoktu. O hazrete ne eziyetler edildiğini, nasıl herkesin onunla muhalefet ettiğini ve ne komplolar düzenlendiğini hepimiz bilirsiniz. Ama o yılmadı, ümitsizliğe kapılmadı "kimsem yok, adamım yok!" demedi. Yılmadan azimle direndi, güçlü bir ruh ve kararlılıkla vazifesini öyle ifa etti ki bugün 700 milyon insan³⁶⁷ onun sancağı altına girdi."³⁶⁸

4.4. Stratejik Tercih Sıralaması

Eğer stratejik kültür davranış ve karar vericilerin sıralı stratejik tercihleri üzerinde etkiliyse ilk önce hangi büyük strateji, tercihlerinin olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Johnston devletlerin üç çeşit büyük stratejiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Bunlar, uzlaşmacı, savunmacı ve saldırgan/yayılmacı stratejilerdir.

- Uzlaşmacı stratejiler, öncelikli olarak diplomasi, siyasi ticaret, ekonomik teşvikler, zayıf devletlerin güçlü olanların yanında yer alması ve ittifak davranışını dengelemeye ve diğer düşük-zorlayıcı politikalara dayanıyor. Güvenlik, resmi ve gayri-resmi ittifaklar kurma veya tek taraflı veya çok taraflı imtiyazlar aracılığıyla sağlanır. Uzlaşmacı büyük stratejiler, politika amaçlarına, muhaliflerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmasını ve topraklarının ilhak edilmesini dahil etmez.³⁶⁹
- Savunmacı stratejiler, doğada bir uzlaşmacı stratejiden daha zorlayıcıdır. Öncelikle sınırları boyunca sabit savunmaya dayanır. Güç kullanımı, bölgeyi

³⁶⁵ "IRGC Chief Warns of Cultural Threats," **Press TV**, 9 June 2010.

³⁶⁶ "Iranian State TV Acts as an Arm of the Intelligence Apparatus," **International Campaign for Human Rights in Iran**, 11 August 2010. <http://www.iranhumanrights.org/2010/08/iranian-state-tv-acts-as-an-arm-of-the-intelligence-apparatus/>. (3 Şubat 2019)

³⁶⁷ Konuşmanın yapıldığı günlerde dünya müslümanlarının nüfusu o kadardı. Bugünkü bu rakam iki katına yükselmiş durumdadır.

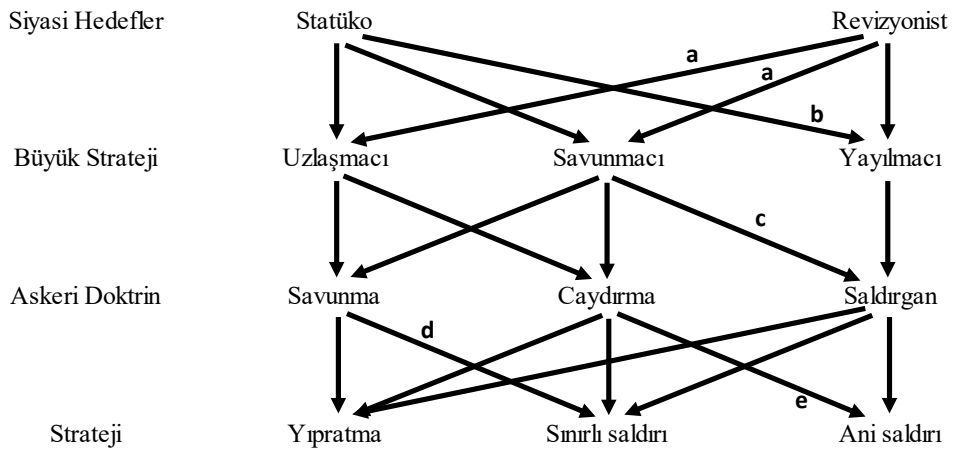
³⁶⁸ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s.156-157.

³⁶⁹ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy*..., s.112.

topraklarına katacak veya düşman devletin politik liderliğini veya yapısını tahrip edecek şekilde tasarlanmamıştır. Güvenlik, öncelikle ittifak kurmak yerine, kaynakların askeri amaçlar için seferber edilmesi yoluyla sağlanmaktadır. Savunma stratejileri, politikanın amaçlarının o anda genişleyici olmadığını göstermektedir. Bu kategori inkar veya sınırlı ceza yoluyla caydırıcılık kavramını ele almaktadır.³⁷⁰

- Saldırgan/Yayılmacı stratejiler ise, öncelikli olarak sınırlarının ötesinde askeri gücün saldırgan, önleyici veya ağırlıklı olarak cezai kullanımına dayanan son derece zorlayıcı bir stratejidir. Askeri güç kullanımının arkasındaki stratejik amaç, toplam askeri zafer ve en azından bazı bölgelerin ilhak edilmesi içeren, rakibin politik imhasıdır. Yayılmacı büyük stratejinin siyasi sonuçlarına gelince, bunlar doğada mutlaka revizyonist veya emperyalist değildir. Stratejik genişleme, politik ya da bölgesel bir statükoyu koruma ya da geri getirme çabalarıyla da motive edilebilir.³⁷¹

Özellikle son ikisi yani savunmacı ve yayılmacı stratejiler arasındaki sınırlar bulanıklaşabilir, iki strateji bir arada sürdürülebilir ve eşleşebilir. Uzlaşmacı ve yayılmacı stratejilerin bir kombinasyonu imkansız olsa da, uzlaşmacı ve savunmacı ile savunmacı ve yayılmacı stratejilerin bir kombinasyonun olması makul bir seçenektir.³⁷²

Şekil 8: Stratejinin Birbiriyle İlişkili Seviyeleri (Interrelated Levels of Strategy)

Kaynak: Alastair Iain Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, USA: Princeton University Press, 1998, p.113.

³⁷⁰ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy*....s.113.

³⁷¹ Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy*....s.113.

³⁷² Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy*....s.113.

- a) Menfaat için kabul edilen geçici stratejiler (temporary strategies adopted for expediency)
- b) Koruyucu emperyalizm (conservative imperialism)
- c) Cezalandırıcı saldırılar (punitive expeditions)
- d) Hayati olan bölgeyi ele geçirmek için planlanmış savunma stratejisi (strategy designed to capture territory vital for strategic defense.
- e) Gelecekteki caydırıcılığın güvenilirliğini pekiştirmek için planlanmış zorlama (compellence designed to reinforce future deterrence credibility)

İran İslam Cumhuriyeti'nin sırasıyla en etkili karar vericileri olan Humeyni ve Hamaney'in konuşmalarından oluşan metinler, merkezi paradigmanın sert reel politik noktasına yakın bir yerde konumlanmasından doğan stratejik tercih sıralamalarını paylaşmaktadır. Yani İran, uzlaşmacı stratejilerden ziyade saldırgan stratejileri yakın olan sert reel politik düzlemde hareket etmektedir. İran'ın dış politikası temelde savunmacı, realist ve pragmatisttir. İran'ın savunmacı bir anlayışı benimsemesinin temelinde ise etrafının düşmanlarla çevrili olduğu algısı vardır. Karar alıcıların zihinsel arka planında yatan bu düşünce dış politika seçeneklerini daraltmış ve güvenlik eksenli bir tutum sergilenmesini beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu stratejik düşüncenin doğal sonucu olarak dış politikada alan daralarak en belirgin araç olarak "askeri güç" yer almıştır. DMO Komutanı Muhammed Ali Caferi, "ABD'lilerin İran ile müzakere için İran'ın füze gücünün yok edilmesi olduğuna dikkat çeken Devrim Muhafızları Komutanı, düşmanın savaş veya askeri yaptırım tecrübesine sahip olduğunu, bu nizamda savaşın düşmanın zararına ve kendilerinin lehine olduğunu kaydetti. Devrim sonrası bölgede vuku bulan tüm savaşların İslam İnkılabı'nın ilkelerine karşı koymak için yaşandığını, ancak dünyanın en büyük ordularına sahip düşmanın bu savaşlarda yenildiğini ifade etti" sözleri savaşın rolüne ilişkin çıkarımlar bulunmakla birlikte düşmana karşı güç kullanımının kendileri lehine olduğunu ileri sürmektedir.³⁷³ Bu kapsamda İran devrim sonrası dönemden bu yana savunma stratejilerini geliştirmeye yönelik çabalar bu amaç doğrultusundadır. Dışa bağımlı olmayan bir savunma alanı kurma çabası içine girmiştir. Savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesi İran'ı sert reel-

³⁷³ **Tesnim Haber Ajansı**, "Bölgede Yaşanan Savaşlar İslam İnkılabı İlkelerine Karşı Yapılıyor", 27 Ağustos 2018. <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2018/08/27/1813221/b%C3%B6lgede-ya%C5%9Fanan-sava%C5%9Flar-islam-ink%C4%B1lab%C4%B1-ilkelerine-kar%C5%9F%C4%B1-yap%C4%B1yor> (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2019)

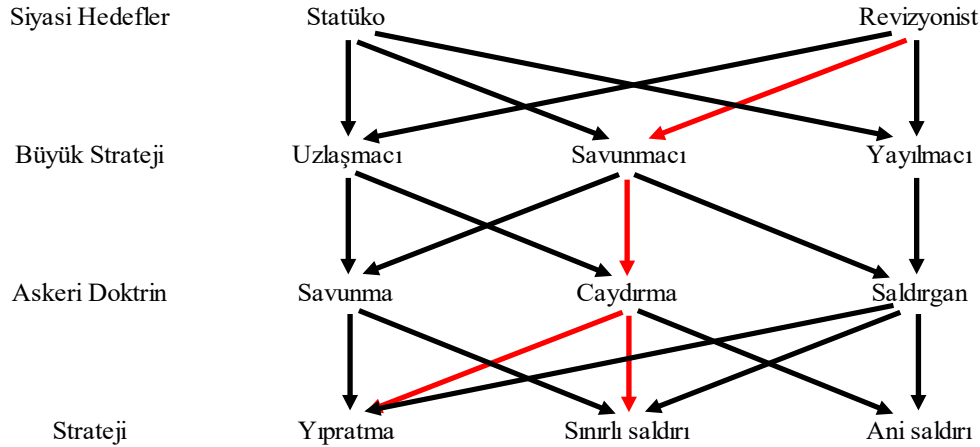
politik düzlemde hareket etmeye yönlendirmektedir. Bu doğrultuda her an savaşa hazırlıklı olma ve düşmanın niteliğine uygun savaş stratejileri geliştirme (asimetrik ve vekalet vs.), savunma hattını kendi sınırlarının ötesine inşa etmeye odaklanmaktadır.

İranlı liderler sıfır toplamlı bir çatışmada düşman tamamen yok edilemeyeceği için (çünkü eşit güçte değiller) öncelikli olarak caydırmaya yönelik askeri güç kullanımını önceliklendirmektedir. İranlı liderlerin en az tercih ettiği strateji ise bir düşmanla uzun dönemli işbirliği yapmak veya uzlaşmaktır. Nitekim nükleer müzakerelerin oldukça uzun sürmesinin yanı sıra anlaşma imzalandıktan sonra bile İran iç siyasetinde hala tartışmalı bir konu olması ve şüpheyle yaklaşılmaması örneğinde bu durum açıkça görülmektedir. DMO Komutanı Caferi, ABD Başkanı Trump'ın İran'la görüşmeye hazır olduğuna dair açıklamasına tepki olarak “Sayın Trump! İran sizin görüşme talebinize olumlu yanıt veren Kuzey Kore ile farklıdır. İmam Humeyni'nin öğretileriyle övünen İran halkı sömürüyü kabullenen pasif milletlere benzemez, onlar yetkililerine asla büyük şeytan ile görüşme izni vermezler. İran İslam Cumhuriyeti yetkilileri, Amerika'nın kandırmaya dayalı senaryolarını çok iyi biliyorlar ve bunu bu zamana kadar birçok kez tecrübe ettiler. İran halkı ve hükümeti el ele vererek; ilahi vaatlere, İslam İnkılabı Rehberine, Allah'ın verdiği büyük iç kaynaklara dayanarak, dünya emperyalizminin askeri kutbunun yenilgiye uğraması ve direnişin zaferine kadar Amerika'nın insanlık dışı ve zalimce yaptırımlarına direnecek ve mücadele edecektir” sözlerinin yanı sıra “İran halkının İranlı yetkililere “büyük şeytan” ABD ile müzakere etmesine ve görüşmesine asla izin vermeyeceğini” dile getirdi.³⁷⁴

Pasif savunma stratejilerine gelince İranlı liderler, düşmanı engellemek, mevcut sınırları korumak yada kaybedilen mevzileri geri almak gibi amaçları içeren bu stratejiye pek önem vermemektedir. Zira İran-İrak Savaşı'nda 1982 yılının sonlarına doğru Tahran Irak'ın eline geçen topraklarını geri almasına rağmen savaşı sürdürme kararı aldı. Böylelikle hem Saddam rejimine ve düşmanlarına olası bir saldırıda bulunmaması için göz dağı vermiş oldu hem de ideolojik çıkarları için savaşı devam ettirmeyi fırsat olarak değerlendirdi. Savaş sonuçsuz bir şekilde sonlanmasına rağmen İran'ın 1982 yılındaki bu kararı güvenlik politikalarını ve savunma stratejilerini anlamak için bir hayli önemlidir. İran'ın düşmanlarıyla yüzleşmede en çok tercih ettiği strateji olan aktif

³⁷⁴ **Tesnim Haber Ajansı**, “Biz Kore Değiliz Direnişin Zaferine Kadar ABD İle Mücadele Edeceğiz”, 1 Ağustos 2018. <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2018/08/01/1791136/biz-kore-de%C4%9Ffiliz-direni%C5%9Ffin-zaferine-kadar-abd-ile-m%C3%BCcadele-edece%C4%9Fiz> Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019.

savunma, stratejik savunma içinde taktiksel saldırıları barındıran ve bu saldırılar için uygun şartları hazırlamayı amaçlayan stratejilerdir.³⁷⁵ Bu durum yine İran-İrak Savaşı'nda Saddam rejimine karşı savaşmak için kurulan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi gibi Şii milislere olan desteğinde açıkça görülmektedir.

Şekil 9: İran'ın Birbiriyle İlişkili Strateji Seviyesi

Kaynak: Alastair Iain Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, USA: Princeton University Press, 1998, p.113.

Yukarıdaki şekilde, İran'ın devrim sonrası saldırgan olarak yorumlanan politikalarının temelinde savunmacı bir strateji olduğunu ve düşmanlarını caydırmak için zaman zaman sınırlı saldırılarda bulunabileceği iddia edilmektedir. Bu doğrultuda İranlı karar alıcılar düşmanın savaş yapma kabiliyetini ortadan kaldırmak ve olası bir saldırıya hazırlanmalarına imkan vermemek için saldırgan stratejileri etkili bir araç olarak görmektedirler. İran'ın dış politikada savunmacı mı yoksa saldırgan mı davrandığı bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte İranlı stratejik karar alıcıların zihin haritasında bu kavramların ne anlama geldiği incelenmektedir. Zira İranlı liderler "ezilenlerin" savaşı başlatan taraf olarak saldırgandan ziyade "savunmacı" olarak adlandırılmaları gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle çatışmanın kaynağı dünyadaki "zalimlerin" varlığıydı ve buna karşı mazlumlar kendilerini savunma amaçlı saldırgan stratejilere başvurabilirdi.

İranlı stratejik karar alıcıların savaşın doğası, düşmanın niteliği ile tehdit algılaması ve bu tehditlerle başa çıkabilmek için hangi gücün etkin olduğuna dair görüşlerini

³⁷⁵ Johnston, *Maocu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji*, s. 283.

değerlendirdikten sonra belirtilmesi gereken diğer önemli hususta İranlı elitlerin savaşı hangi durumlarda kaçınılmaz olarak gördüğüdür. Sonuç olarak son derece saldırgan bir tutum benimsemiş merkezi paradigmanın sert reel politik çizgisinde konumlanmış bir ülke dahi her koşulda ve durumda askeri güç kullanımını ilk seçenek olarak değerlendirmemektedir. Zira Johnston'un devlet davranışlarını sınıflandırdığı kategoride İran, saldırgan değil temelde savunmacı bir davranış sergilemektedir. Bu varsayımdan yola çıkarak İran İslam Cumhuriyeti'nin güç kullanımını biraz daha detaylı incelemekte fayda vardır. İran İslam Cumhuriyeti hangi durumlarda savaşı kaçınılmaz görmektedir? Savaşı önlenbilir olarak gördüğü durumlar hangileridir? Hangi güç kullanımına öncelik vermektedir? Ve son olarak hangi durumda hangi güç kullanımını daha etkili görmektedir?

İran'ın savaşın doğasına bakışını değerlendirirken siyasi ve askeri elitlerinin dış politika ve güvenlikle ilgili davranışlarını ideolojik ve ulusal çıkarlar şekillendirmektedir. Bu iki unsur birbirini desteklemekle birlikte zaman zaman çatışmaktadır. “Maslahat” ilkesi gereği ulusal çıkarlar ideolojik ilkeler göre önceliklendirmektedir. Burada İran'ın güç kullanımıyla ilgili kararları incelenecektir: İran neden bazen klasik askeri gücünü bazende asimetrik gücünü kullanmaktadır? Yada her ikisini hangi durumlarda birlikte kullanmaktadır?

İran İslam Cumhuriyeti, 1979'dan beri başka bir devlete ya da devlet dışı aktöre karşı geleneksel bir askeri operasyon başlatmamıştır. Tahran'ın son 40 yılda gerçekleştirdiği her açık askeri operasyon ya topraklarına yapılan bir saldırıya ya da mevcut bir çatışma içindeki eylemlerin artmasına tepki olarak geldi. İran'ın geleneksel askeri gücünü uluslararası sınırlar boyunca kullanma konusunda tereddüt etmesi, stratejik davranışının belirleyici bir özelliğidir. Hatta İran, birkaç küçük istisna hariç³⁷⁶ neredeyse 300 yıldır komşularına karşı konvansiyonel bir savaş başlatmamış olabilir, ancak İran İslam Cumhuriyeti kara, deniz ve hava kuvvetlerini, 1979'dan bu yana, özellikle İran-Irak Savaşı sırasında birçok operasyon ve kampanyada kullandı.³⁷⁷ Bu tarihsel kanıt eksikliği, İran'ın ne zaman bir ihtilafta geleneksel güç kullanan ilk ülke olacağını değerlendirmeyi zorlaştırıyor. Böyle bir kararın, İslam Cumhuriyeti'nin güvenliği ve hayatta kalması için hayati veya varoluşsal bir tehdit gerektiren yüksek bir eşiği vardır.

³⁷⁶ İran'ın 1971 yılında Bahreyn'in Büyük Tomb, Küçük Tomb ve Musa Adalarını işgali hariç başka bir ülkeye karşı savaşı başlatan taraf olmamıştır.

³⁷⁷ McInnis, s.40.

İslam Cumhuriyeti'nin tarihsel deneyimlerinden elde edilen bulguları gözden geçirerek, İran'ın geleneksel gücü kullanmaya karar vermesinin özellikleri nasıl ayırt edilebilir? İran'ın askeri bir çatışmaya başlaması veya konvansiyonel operasyonlar başlatması konusundaki kırmızı çizgileri nedir?³⁷⁸ İran İslam Cumhuriyeti varoluşsal çıkarlarını korumak için savaşı kaçınılmaz bir olgu olarak görmektedir. Peki nedir bu varoluşsal çıkarlar? Genel bir ifadeyle İran devletine yapılan doğrudan saldırılar, toprak bütünlüğüne ve rejimin varlığına yönelik tehditlerdir.

1979'dan bu yana tehdit algısı ve buna karşılık geliştirdiği stratejilere ilişkin genel bir değerlendirme yapacak olursak; İslam Cumhuriyeti'nin ilk on yılında (1979-1989), İran'ın güvenlik kararlarına Irak'la olan savaş, devrimin iç düşmanlarını etkisiz hale getirme ve ABD ya da Sovyet müdahalesine karşı savunma stratejisi yön verdi. İran 1991 Basra Körfezi Savaşı'nda sergilenen ABD'nin geleneksel güçlerini caydırmak için savunma stratejileri geliştirdi ve İran İsrail, Suudi Arabistan ve Batı'nın çıkarlarına karşı vekil savaş stratejilerini genişletti.³⁷⁹ El Kaide'nin 2001'deki terörist saldırıları ve 2003'te Saddam Hüseyin'i deviren ABD liderliğindeki operasyondan sonra İran, Bağdat'taki yeni hükümetle işbirliği yapmak ve ABD'nin Irak'ta uzun süreli kalmasını önlemek için daha sakin ve daha az şiddet içeren gizli bir kampanya ile sınırındaki ABD tehdidini etkisizleştirmeye çalıştı. Tahran ayrıca, Batı liderliğindeki artan darbe korkularına karşı savunma yapmaya çalıştı ve bölgedeki Amerikan deniz ve hava gücünü caydırmak için asimetrik bir askeri yapı oluşturdu.³⁸⁰ Suriye'deki 2011 ayaklanmasından sonra, İran'ın en önemli müttefiki olan Esad rejimi ve dolayısıyla direniş ağı risk altına girdi ve bu risk IŞİD'in Kuzey Irak'ı 2014'te hızlı bir şekilde ele geçirmesiyle daha da arttı. Buna karşın İran hem Suriye'de hem de Irak'ta konvansiyonel ve asimetrik de dahil olmak üzere tüm unsurları harekete geçirdi. Ancak bu çalışmada İran'ın geleneksel ordusunu kullandığı ilk olay olan İran-Irak Savaşı detaylı bir şekilde incelenmektedir.

³⁷⁸ McInnis, s.40-41.

³⁷⁹ McInnis, s.17.

³⁸⁰ McInnis, s.17.

4.5. Stratejik Kültürün Davranış Üzerinde Test Edilmesi

4.5.1. İran-İrak Savaşı

Devrimden hemen sonra İran'ın Irak'la yaşadığı savaş İslam Cumhuriyeti'nin geleneksel ordusunu kullandığı ve Körfez'de Amerika ile İran'ın yüzleştiği ilk olaydır. Irak'ın 22 Eylül 1980 yılında İran'a saldırması ile başlayan ve İran'ın "kutsal savunma" olarak adlandırdığı bu savaş 20. Yüzyılın en travmatik olayları arasında yer almaktadır. Zira galibi olmayan bu savaşın sonucunda bir milyondan fazla insan hayatını kaybetti, iki milyondan fazla insan yaralandı, birçok şehir zarar gördü ve milyarlarca dolar zarara yol açtı.³⁸¹ Tam sekiz yıl süren bu savaş İran İslam Cumhuriyeti'nin bundan sonraki davranışlarına etki eden ve yön veren travmatik bir olaydır. İran'ın tehdit algılamalarının boyutunu, güç kullanma şeklini, savaflara bakışını derinden etkilemiştir. İran'ın stratejik düşüncesinde bu denli önemli bir yere sahip olan bu savaşa biraz detaylı bakmak faydalı olacaktır.

İran'ın dış politika ve güvenlik davranışlarını hala büyük ölçüde etkileyen bu olayın başlıca nedenleri şunlardır: 1) İki ülke arasında savaşın başlatan en önemli ve görünen neden Şatt-ül Arap sorunudur.³⁸² İki devlet arasında tarihsel bir sorun olan Şattülarap Su yolunun paylaşılması 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşması ile bir sonuca bağlanmıştır.³⁸³ Bu tarihlerde Irak'taki Kürt güçlerin Irak ordusunu zayıflatıcı eylemler yapması sonucu, Irak'ın Şatt-ül Arap su yolunu İran'ın kontrolüne kaptırmasına neden olmuştur.³⁸⁴ Ancak bu anlaşmadan memnun olmayan Irak, Saddam Hüseyin'in 17 Eylül 1980 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada 1975 tarihli anlaşmayı feshettiğini açıklaması ve anlaşmayı yırtması ile iki ülke uzun bir savaşa sürüklenmiştir. İran'a göre ise Saddam Hüseyin'in bu anlaşmadan çıkmasının asıl hedefi hedefinin Irak'ın İslam Devrimi ve İslami Düzeni ortadan kaldırmak olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁵ 2) Irak'ta iktarda bulunan Saddam rejimi, Humeyni'nin İran'da yaptığı bir devrimin

³⁸¹ Muhittin Ataman, "İran-İrak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ed.), **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 1.Cilt (165-181)**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.177.

³⁸² Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Basra Körfezi'ne dökülmeden önce birleştiği ve 193 km uzunluğa sahip bir ırmak olan Şattül-Arap, hangi kısmının hangi devlete ait olduğu sorunu İran-İrak Savaşı'nın sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Zafer Yıldırım, "İran'ın Irak Politikası'nda Şattülarap Su Yolu Sorunu", **TASAM**, 2007, s.323-345.

³⁸³ Kadir Sağlam, **Ortadoğu ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri**, İstanbul: Elit Kitapları, 1999, s.114

³⁸⁴ İzzetullah İzzeti, **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Hakkı Uygur (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2005. S.29

³⁸⁵ **İRNA**, "Ruhani: 8 yıllık kutsal savunma tarihi geleceğimizin yoludur", 22 Eylül 2018. <http://www.irna.ir/tr/News/3648389> (6 Mayıs 2019.)

benzerini kendi ülkesinde de yapmayı hedeflediğini ve bunun için Irak halkına çağrı yaptığını iddia ediyordu. 3) Diğer bir neden olarak İran'ın Huzistan Bölgesi'ndeki Arap nüfusu gösterilebilir. Basra Körfezi'nin kuzeyinde bulunan Huzistan eyaletinde yaklaşık 1.5 milyon Şii Arap nüfusun bulunmasının yanı sıra bu bölgede İran'ın önemli petrol ve doğalgaz yatakları da yer almaktadır. Bu unsurlar Saddam Hüseyin'in İran'a karşı harekete geçmesinde önemli etkenlerdir. Buradaki Arap nüfusun İran' karşı ayaklanacağını uman Saddam rejimi, beklediğini bulamamıştır.³⁸⁶ 4) Tarihsel olarak bölgede rakip olan bu iki devletin bölgesel hegemonya mücadelesi içerisine girmeleri de bu savaşı başlatan veya tetikleyen önemli nedenlerdendir. 5) Irak'a göre diğer bir neden ise İran, 1975 Cezayir Antlaşması'nın taahhütlerini yerine getirmemekte ve Kürdistan Demokratik Partisi'ne tekrar yardım etmeye başlamasıdır.³⁸⁷

Irak ordusunun İran'ın Huzistan eyaletinin iki önemli şehri olan Abadan ve Hürremşehr'e saldırması ile savaş başladı. Tahran için Irak'ın bu saldırısı İran topraklarına ve devrimci rejimine yönelik varoluşsal bir tehditti. Bu nedenle Tahran, savaşın başladığı 1980 yılından Hürremşehr'de büyük zafer kazandığı 1982 yılına kadar savunmaya girdi ve tek amacı düşmanı püskürterek kaybettiği toprakları geri almaktı. Ayetullah Humeyni'nin 24 Mart 1986'da Tahran'da yaptığı bir konuşmada İran-Irak savaşı'nda düşmana karşı savunma içinde olduklarını ifade ederek savunma stratejilerini Peygamber dönemi ile ilişkilendirmektedir: “Peygamberimiz hayatının tümünü mücadele dışında hiçbir şeye adamamıştı. Mekke'deyken mücadelelere giriyordu, Medine'ye vardığında savaşlar vardı. Ancak bütün bu savaşlar savunma savaşlarıydı. Bazıları öyle olmamasına rağmen, hepsi doğada savunmacıydı. Bizler şimdi, savunmada olduğumuz için, hiçbir şekilde savaşa dahil değiliz. Kimlerle savaşıyoruz? Şu anda savunmadayız. “El-Fao”³⁸⁸ düşmanların toplanacakları merkezdi ve oradan İslam'a bir darbe vuracaklardı. Neyse ki İranlı savaşçılar gitti ve El-Fao'yu ele geçirdi; savunma ile meşgul oldular. Irak ulusunu savunmanın yanı sıra, İslam'ı ve Müslümanları savunuyorlar.³⁸⁹” İranlılar, 1982 yılında Irak'ın işgali altında olan Hürremşehr'in kurtarılmasını büyük bir zafer olarak algıladılar. Nitekim XIX.yy daki Rus-İran Savaşlarından beri yaşanan onca yenilgiden sonra İran, dış destek olmadan ve

³⁸⁶ Sağlam, s.115

³⁸⁷ Michael Sterner, “The Iran-Iraq War”, *Foreign Affairs*, Vol.63, No.1, Fall 1984, s.129-130

³⁸⁸ El Fao yada Fav yarımadası: İran-Irak savaşı sırasında, İran kuvvetleri tarafından işgal edilen Şattül-Arap ve Basra yakınında bir yer.

³⁸⁹ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.19-21.

hatta neredeyse tüm uluslararası toplumun Irak'ın yanında yer almasına rağmen onlara karşı bir zafer kazanmıştı.³⁹⁰ Hürremşehr'deki zafer savaşın gidişatında önemli bir aşama oldu ve bir ateşkes ihtimali doğdu. 1982 yılına gelindiğinde artık kaybettiği toprakları kazanmış olan İran liderliği bir ikileme karşı karşıya kaldı: BM tarafından önerilen ateşkes şartlarını kabul etmek mi yoksa savaşa devam etmek mi.³⁹¹ İran'ın üst düzey liderliğinde bu karar tartışıldı ancak sonuç olarak Ayetullah Humeyni'nin görüşleri baskın geldi ve Irak ile BMGK'nin tüm ateşkes çağrılarına rağmen savaşı devam ettirme kararı alındı. Humeyni "Kudüs'e giden yolun Kerbela'dan geçtiğini" ifade ederek Basra yönüne hücum başlattı. Bu kritik karar savaşın altı yıl daha sürmesine yol açtı.³⁹² Böylelikle, İran 1982 yılından sonra savaşı yurt savunmasından çıkararak devrim ihracı ideolojisi çerçevesinde bir mücadeleye dönüştürmüştür. İran'ın bu saldırısı teknik olarak mevcut bir askeri çatışmanın devamı olmasına rağmen savaşı sürdürme kararı, İran İslam Cumhuriyeti'nin hangi durumlarda güç kullanmaya meyilli olduğunu anlamak açısından önem arz etmektedir.³⁹³ Bu doğrultuda İran liderliğini savaşa devam etme kararının arkasında yatan başlıca nedenler şunlardır:

- İran, herhangi bir barış anlaşmasından önce savaş sırasında Irak'a karşı daha güçlü bir pozisyon almak istedi. Bütün dünya güçleri İran'ın savaşı kazanmasına izin vermeyecek olsa da, Irak'ı pazarlık masasında zorlamak ve bu pazarlıktan daha iyi sonuçlar almak için stratejik bölgeleri yakalamak gerekliydi.³⁹⁴ Rafsancani, şu anki güç kullanımıyla barış anlaşmasının İran'ı zorlayıcı davranışlara veya Bağdat'tan gelen mücadelelere karşı savunmasız bırakacağından korkuyordu. Savaşı sürdürmek, nihayetinde barış içinde baskı gücü kazanmak anlamına geliyordu.³⁹⁵
- Humeyni bunun ardından da Irak hükümetini devirmeyi ve Bağdat'ta bir İslam Cumhuriyeti kurma idealini sürdürdü. Humeyni, Saddam rejiminin İslam

³⁹⁰ Mohammad Reza Djalili ve Thierry Kellner, **İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**, Reşat Uzmen (Çev.), Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2010, s. 128.

³⁹¹ McInnis, s.40.

³⁹² Djalili ve Kellner, s.128-129.

³⁹³ İran liderliğinin bu karara varmasının ardında iç faktörlerde etkilidir. İslam devrimi gerçekleşeli üç yıl olmuştu ve rejimin siyasi gücü hala istikrarsızdı. Devrimi gerçekleştiren ve Humeyni'yi iktidara getiren aktörlerden komünistler, liberaller ve İslamcılar ile Humeyni çizgisinde olanlar arasında anlaşmazlıklar yaşanıyordu. ABD Büyükelçiliği'nin Kasım 1979'da ele geçirilmesi ve Temmuz 1980'de İran-İrak Savaşı'nın başlaması gibi mihenk taşı olaylar, Humeyni'nin politikalarına tam olarak uymayanları tasfiye etmek için fırsat sundu. Rafsancani ve Humeyni, savaşa devam etmenin, yüksek lidere sadık askeri, siyasi ve dini elitlerden oluşan çekirdek bir grubun gücü sağlaştırabileceği ve istikrarı getirebileceğini fark etti.

³⁹⁴ Ali Akbar Hashemi Rafsanjani, "The Americans Were Not Behind the War with Iraq", **Tabnak News**, 14 September 2008.

³⁹⁵ McInnis, s.41

Cumhuriyeti kuvvetlerine yenilme potansiyelini gördü ve bu umutla Irak'taki operasyonun devam etmesi sonucunda İslam devrimini ihraç edebileceğini düşündü.³⁹⁶

- Üçüncü etken ise iç faktörlerdir: İran'da İslam Cumhuriyeti kurulmasının üzerinden iki yıldan biraz fazla zaman geçmişti. Dolayısıyla rejim içerisinde politik güç hala istikrarsızdı ve Humeyni kendi politikalarına uymayanları tasfiye etmesine hizmet etti. Humeyni, savaşa devam etmenin, kendisine sadık olan askeri, siyasi ve dini elitlerin çekirdek bir grup etrafında gücünü sağlaştırabileceğini fark etti.³⁹⁷

İran'daki Devrim Muhafızları gibi bazı kurum ve aktörler savaşı devam ettirmenin ve Baas rejimini cezalandırmanın ileride olabilecek saldırılara karşı bir caydırıcılık oluşturacağını düşünüyorlardı. Ayrıca Devrim Muhafızları bu kararları orduyu tetikte tutarak rejime karşı içeriden gelebilecek olası bir darbe ihtimalini azaltacağını ileri sürüyordu.³⁹⁸ Humeyni'nin danışmanlarının bir çoğu savaşa devam etmenin masraflı ve sonuçta başarısız olacağına dair gerçekçi korkularını ortaya koymasına rağmen Humeyni Saddam Hüseyin'in yenilgisini ve muhtemel yıkımını görme arzusunu barındıran istekleri doğrultusunda hareket etti.³⁹⁹ Rakamlar üzerinde tartışma olmakla beraber İran'ın bu savaşta kaydadeğer bir kayıp verdiği herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. Yabancı istilasına karşı tüm İranlılar seferber oldu. Rehine krizi gibi Irakla olan savaşta rejime oldukça birleştirici bir güç kazandırdı. Rejime karşı çekinceleri olan insanlar bile ulusal tehlike söz konusu olduğunda birlik olmaya ve hükümeti desteklemeye hazırlardı. Öte yandan rejim, devrimin ideolojilerinden biri olan devrim ihracı söylemiyle savaşı sürdürmeye devam etti. Dolayısıyla hem yurtsever hem de devrimci bir savaş vardı.⁴⁰⁰ Ayrıca bu savaş Saddam'ın hesapladığı gibi İran'ı yıkmaktan ziyade daha da güçlendirdi. "Zorla kabul ettirilmiş" bu savaşta fırsata çevirmeyi başaran Humeyni hızla toplumu İslamlaştırmaya ve devleti merkezileştirmeye başladı.⁴⁰¹ Buradan anlaşılacağı üzere İran'ın güvenlik ve dış

³⁹⁶ Ray Takeyh, "The Iran-Iraq War: A Reassessment", *Middle East Journal*, Cilt.64, No.3 (Summer 2010),365-383.

³⁹⁷ McInnis, s.41.

³⁹⁸ Djalili ve Kellner, s.129.

³⁹⁹ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e)*, Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2004, s.240.

⁴⁰⁰ Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s.228.

⁴⁰¹ Djalili ve Kellner, s.127

politika konularında önemli kurumlar ve aktörler yer almasına rağmen son sözü ülkenin dini lideri vermektedir. Sonuç olarak İran Temmuz 1982’de Ramazan Harekatı ile çok yönlü bir saldırı başlatmaya karar verdi.⁴⁰² Artık Irak savunmada, İran ise taarruzdaydı. Buradan hareketle 1980 yılında Irak’ın saldırısına karşılık İran “zorunlu” bir güç kullanımında bulunmuştur. Ancak 1982 yılında savaşı bitirme şansı varken bunu tercih etmeyip devam ettirme kararı “fırsatçılık” unsuru ile motive olmaktadır. Yani Humeyni liderliğindeki yönetim Irak’la devam eden savaşı fırsata çevirmeye çalışarak Irak’ta nihai olarak kendi rejimlerine benzer bir İslami rejim kurma hedefi ile hareket etmeye başlamıştır. Sonuç olarak İran’ın bunu gerçekleştirip gerçekleştirememesi veya bu kararından vazgeçmiş olmasından ziyade başlangıçta bu motivasyon ile bir karar almış olması İran’ın stratejik tercihlerine ve davranışlarına yön veren unsurların eylem üzerindeki etkisini görmek açısından önem arz etmektedir.

4.5.1.1. Tanker Savaşları

Ayetullah Humeyni’nin bu kararı ile birlikte altı yıl daha sürecek olan çatışmalar yalnızca başka bir çıkmazla sonuçlandı.⁴⁰³ İran’ın yeni kurulan rejim sonrası ordunun üst komuta kademesindeki kişileri tasfiye etmesi ve 1980 yılında Amerika ile yaşanan rehine krizi Saddam rejimi tarafından İran’ın güçsüz ve savunmasız olduğu izlenimine yol açmıştır. Başlangıçta Irak’ın üstünlüğü ile devam eden savaş İran’ın direnmesi sonucu karşılıklı yıpratmaya dönüşmüştür. Irak’ın üstün hava gücüne karşı İran’da nüfus gücünü etkili bir şekilde kullanmaya başladı. Zira bu tür savaşlarda genelde insan kaynağını ve ekonomik gücünü en uzun süre kullanabilen taraf avantajlı olmaktadır. Irak, İran üzerinde hızlı bir zafer kazanağını hesaplarken, İran bu savaşa daha uzun soluklu bir strateji ile yaklaşıyordu.⁴⁰⁴ Karada İran karşısında tutunamayan Irak, savaşın yönünü Basra’ya çevirdi. Böylelikle Irak, İran’ın ekonomik altyapısını hedef alarak petrol taşıyan İran gemilerine saldırmaya başlamıştır. Her iki ülkeninde ekonomisi ağırlıklı olarak petrol ürünlerine dayanmakla birlikte Irak’ın bunu boru hatlarıyla transfer etme imkanı varken, İran petrol ihracatını çoğunu Basra Körfezi’nden yapıyordu. Bu nedenle Basra Körfezi’nin, İran’ın petrol ticareti için büyük önem arz

⁴⁰² Anthony H. Cordesman and Abraham R. Wagner, *The Lessons of Modern War Vol. II: The Iran-Iraq War*, Boulder: Westview Press, 1990, p.146-186.

⁴⁰³ Cordesman and Wagner, pp. 353-411.

⁴⁰⁴ Bernard Lewis, *Ortadoğu: Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze 2000 Yıllık Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Sabah Kitapları, 1996, s.289.

ettiğinin farkında olan Irak, Hark petrol terminali gibi İran'ın Körfez'de bulunan petrol tesislerine ve petrol tankerlerine saldırılarda bulunmaya başladı. Buna karşılık İran Irak'ın petrol tesislerini vurmaya başlamasıyla savaş Basra Körfezi'ne taşınmış oldu.⁴⁰⁵ Irak'ın, İran'ın enerji ve ekonomik altyapısını hedef alarak savaşı sürdürme kabiliyetini bozmaya çalıştığı Tanker Savaşı bu koşullar altında 1984 yılında başladı.⁴⁰⁶ İran ise, İran savaşın başından itibaren Irak gemilerinin Körfez'e çıkışını engellediği için Irak gemileri yerine onlara yardım yapan Suudi Arabistan ve Kuveyt tankerlerine karşı sınırlı bir misilleme operasyonu yürütmeye başladı ve sonunda Kuzey Basra Körfezi'ni kapattı.⁴⁰⁷ Bu arada 1984 Şubat'ında İran, Irak'ın güneyinde yer alan ve petrol yatakları içeren Mecnun adalarını ele geçirdi. Bunun üzerine Irak ilk defa savaş gazı kullandı.⁴⁰⁸ 1985 yılına gelindiğinde savaşta yeni bir tırmanma yaşandı ve Irak İran'ın şehirlerine saldırmaya başladı. O tarihe kadar iki ülke sınırında yaşanan savaş İran'ın şehirlerine taşınmıştı. Tahran da dahil olmak üzere İran'ın birçok şehri füzelere ve gelişmiş uçaklara sahip Irak tarafından bombalandı. İran kısa menzilli füzeleriyle saldırılar yaparak Basra yönünde ilerlemeyi tercih ediyordu.⁴⁰⁹ İran'ın 1986 yılında Fav Adasını ele geçirmesi Irak için çok ciddi bir kayıptı. Bununla birlikte İran kuvvetleri, Saddam rejimine karşı olan Kürt gerillalarla birlikte kuzeyden de taarruza geçtiler. Bundan dolayı Irak saldırmazlık paktı içeren ve savaştan önceki sınırlara dönmeyi öngören bir barış planı önerdi.⁴¹⁰ Ancak İran tarafı bu önerileri reddetti. 1986 Temmuz ayında Güvenlik Konseyi ateşkes isteyen 598 sayılı kararı oylamaya açtı. Ancak kararda Irak saldırısı kınanmadığı için İran karara uymayacağını açıkladı. Amerika ve müttefikleri için Basra Körfezi'nden yapılan petrol ticareti büyük önem taşımaktadır. Körfezden çıkan petrole büyük ölçüde bağımlı olan Batı dünyası için bu bölgede güvenliği önemlidir. Bu nedenle Körfez'deki petrol ticaretinin zarar görmesi ABD'nin savaşa aktif olarak katılmasına neden olmuştur. Körfez petrol yolunu açık tutmak için ABD

⁴⁰⁵ İzzeti, s.92

⁴⁰⁶İki ülkenin de ekonomik gücü büyük ölçüde, en büyük ihrac ürünleri olan petrole dayanıyordu. Irak, boru hatlarından petrol ihrac edebilirken İran, ihracatını büyük ölçüde Basra Körfezi'nden yapıyordu. Yani, Basra Körfezi'ndeki petrol ticaretinin kesintisiz sürmesi Irak'ın değil, İran'ın işine geliyordu. Bu sebeple Irak, petrol taşıyan İran gemilerine saldırılar düzenlemeye başladı. Benzer şekilde İran da, Irak petrol tesislerine saldırıya başladı.

⁴⁰⁷ İzzeti, s.143.

⁴⁰⁸ Djalili ve Kellner, s.130.

⁴⁰⁹ Djalili ve Kellner, s.131.

⁴¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Cilt II, 1980-1990**, Ankara: Kültür Yayınları, 1994, s.874.

bölgeye büyük bir filo⁴¹¹ gönderdi ve bölgedeki bazı gemileri ABD bayrağı asarak korumaya başladı.⁴¹² Bu filo, ABD'nin Vietnam Savaşı'nın sona ermesinden sonra bir kriz bölgesine gönderdiği en geniş askeri güçtü. ⁴¹³ Buna karşılık İran Basra Körfezi'ne daha çok mayın döşedi.

İran'ın, Tanker Savaşı'nda ABD ile olan ilişkisi, İran'ın savaşa bakışı ve güç kullanımıyla ilgili karar vermeyi aydınlatan başka bir dönüm noktasıdır. 1987'den önce İran, ABD gemilerine doğrudan saldırmaktan kaçındı; bunun yerine Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt gemileri ile Saddam rejimini destekleyen diğer gemileri hedef aldı. 1986'da Kuveyt'in ABD'den petrol tankerlerini koruması talebi üzerine Kuveyt gemileri ABD bayrağı taşımaya ve Amerikan Donanması tarafından denetlenmeye başladı.⁴¹⁴ Bunun üzerine ABD'nin Temmuz 1987'de savaşa doğrudan girmeye karar vermesinin ardından, ABD Hürmüz Boğazı'ndaki tüm petrol tankerlerini bayraklarına bakmadan koruyacağına dair söz vermesi üzerine, İran bu gemilere karşı nasıl bir tavır takınıcağı konusunda ikilemede kaldı.⁴¹⁵ O zamanki Devrim Muhafızları komutanı olan Muhsin Rızai, şu an Amerikan koruması altında olsalar bile İran'ın bu gemilere yönelik küçük gemi saldırılarına devam etmesini savundu.⁴¹⁶ Rafsancani, böyle bir hareketin çok tırmandırıcı olacağına ve ABD ile doğrudan savaşı tehlikeye sokacağını düşünüyordu. Rafsancani bir televizyon röportajında, "Irak gemilerimize saldırmazsa, ABD tarafından veya başka bir ülke tarafından işaretlenen herhangi bir gemiye agresif bir şekilde cevap vermeyiz. Elbette bu eyleme karşı çıkıyoruz ve gemilerini ABD bayrağıyla işaretleyen her ülkeyi kınıyoruz" ⁴¹⁷ dedi. Bunun yerine İran sınırlı ve dolaylı yöntemlere başvurarak, ABD tarafından işaretlenenlerde dahil olmak üzere Irak müttefiklerinin deniz taşımacılığını hedef alan Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi'ne mayın döşeme operasyonuna odaklandı.⁴¹⁸ Devrim Muhafızları'nın bu operasyonu,

⁴¹¹ Körfezdeki bu filo nükleer silahlara sahip gemiler ve firkateynlerin bulunduğu 35 adet savaş gemisinden oluşuyordu. Ali Lahuti, *Eyalat-i Muttehide-yi Amerika ve Emniyet-i Halic-i Fars*, Çev.Huşeng Lahuti, İttılaat-i Siyasi İktisadi, 1995, s.57-58.

⁴¹² Jabr Muhsin, "The Gulf War", Committee Against Repression and for Democratic Rights in Iraq (Der.), **Saddam's Iraq: Revolution or Reaction**, London: Zed Books, 1986, s.227-229.

⁴¹³ İzzeti, s.95.

⁴¹⁴ Djalili ve Kellner, s.130.

⁴¹⁵ Michael W. Selby, "Without Clear Objectives: Operation Earnest Will", **US Naval War College**, 15 June 1997, p.6. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a325197.pdf>. (4 Mayıs 2019)

⁴¹⁶ David Crist, **The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran**, New York: Penguin Books, 2012, 241-42.

⁴¹⁷ Ali Akbar Hashemi Rafsanjani, **Defense and Politics: Records and Memoirs of Hashemi Rafsanjani the Year**, 1988, 173.

⁴¹⁸ Crist, s.241-42.

İran'a ABD'ye karşı konvansiyonel güç kullanmayla ilgili verilen ilk ve tek kararı olarak dikkate alınabilir.⁴¹⁹ İran, bir süper güçle doğrudan ve apaçık çatışmaya girme korkusuna karşı Irak'ın petrol satma kabiliyetine baskı yaparak savaşta kritik bir operasyon hattına devam etmenin gerekliliğini tartıştı. İran yönetimi, ABD ile sınırlı bir tırmanma riskine girmesi gerektiğine inanıyordu.⁴²⁰

ABD ile İran arasındaki ilk çatışma 1987 yılının Eylül ayında meydana geldi. Bu tarihte bir Amerikan helikopteri İran'a ait Ecr adındaki askeri gemiye füze saldırısında bulunmuş, aynı yılın Ekim ayında İran'ın Amerikan bayrağıyla seyreden City Oil aslı bir Kuveyt gemisine İpek Böceği füzeleriyle saldırması ve 19 gemiciyi yaralaması üzerine Amerikan uçakları İran'a üs görevi yapan iki petrol platformunu bombalamıştır.⁴²¹ Bu çatışmalara ek olarak Körfez'de İran ve ABD güçleri arasında meydana gelen çatışmalarda İran'a ait Peykan ve Sehend adlı iki savaş gemisi batmış ve Sebelam adlı bir diğer gemide ağır hasar görmüştür.⁴²² 1988 yılına gelindiğinde savaş bütün cephelerde şiddetlendi. 18 Nisan'da Basra Körfezi'nde bir Amerikan fırkateyninin İran mayınına çarparak zarar görmesi üzerine ABD Donanması, İran'ın petrol tesislerine saldırdı ve 6 İran gemisini batırdı ve Ardeş Donanması'nın sahip olduğu en yetenekli gemilerden olan bir İran fırkateynini batırdı ve diğerine ise zarar verdi.⁴²³ 1988 Haziranında Iraklılar, Amerika'nın yardımıyla bütün cephelerde saldırıya geçtiler. Fav ve Mecnun yarımadalarını İran'dan geri aldılar. 3 Temmuzda İran ait bir yolcu uçağı Amerikan savaş gemisinden atılan bir füzeyle Hürmüz Boğazı'na düşürüldü ve 290 kişinin ölümüyle sonuçlandı. ABD'nin kazayla mı bilerek mi böyle bir olay gerçekleştirdiği bilinmemekle beraber İran yetkilileri bu trajedinin bilinçli bir şekilde yapıldığına inandı. Irak'ın İran şehirlerine yaptığı bombardımanlar şehirlerde yaşayan ve bu bitmeyen savaş karşısında bıkan İran halkı moral olarak çökmüş vaziyetteydi. Sonuç olarak Humeyni BMGK'nin 598 sayılı ateşkes kararını kabul ederek “zehirli kadehten içmek kadar acı” bir karar olarak tabir etmiştir.⁴²⁴ 22 Eylül 1980'de başlayan savaş Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını 17 Temmuz 1988'de Irak'ın ve 18

⁴¹⁹ McInnis, s.41.

⁴²⁰ McInnis, s.42.

⁴²¹ Djalili ve Kellner, s.131.

⁴²² İzzeti, s.95

⁴²³ Djalili ve Kellner, s.131.

⁴²⁴ Shah M. Tarzi, “Iran-Iraq Foreign Policies: Impact of US Gulf Intervention”, **International Journal on World Peace**, Vol.9, No.3, 1992, s.35.

Temmuz 1988’de İran’ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988’de bütün cephelerde sona ermiştir.

4.5.1.2. Savaşta Stratejiler

Devrimden hemen sonra Irak’la savaşa tutuşan İran, silah cephaneliği Şah döneminden kalmaydı. İran’ın Şah döneminden kalma silahları Amerika üretimi olup İran’ın Amerika ile ilişkileri iyi olmadığı için silahların yedek parçalarının temini konusunda sıkıntı yaşamıştır.

Bunun sonucu olarak İran savaş sırasında profesyonelce eğitilmiş olmasa da çok iyi gayrete getirilmiş insan dalgalarını kullanıyorlardı. Bu tür hareketlerde Besic denilen gönüllü seferberlik güçleri olağanüstü başarılar sergilediler. Bu durum Humeyni liderliğindeki yönetime, Şii ideoloji ekseninde “şehitlik” ve “cihat” kavramlarını öne çıkarmasını ve toplumu kontrol etmek için bir aracı olarak kullanmasına yardımcı oluyordu. Öyleki bu seferberlik İran’ın kuşatmayı kaldırıp taarruza geçmesine zemin hazırlamıştır. Sonuçta da İran ordusu, önce Abadan’ı ardından da Hürremşehr’i yeniden ele geçirmişlerdir.⁴²⁵ Son derece basit ve ilkel savaş araçlarıyla hareket etmesine rağmen topyekün seferbelik stratejisi, İran’ın Irak ve müttefikleri karşısında uzun süre dayanabilmesine yol açmıştır. İran, Irak’ın Fransa’dan almış olduğu Exocet füzelerine karşı makineli tüfek veya top kullanması; Amerika’nın gelişmiş radarlarından oluşan hava şemsiyesine modası geçmiş İpek Böceği (Silkworm) Füzeleri kullanması fazla bir etki yapmamasına rağmen İranlıların siyasi ve askeri cesareti, bölge ülkelerini ve ABD’yi stratejilerinde değişiklik yapmaya itiyordu. Arteş, Basra Körfezi’ndeki operasyonlarda esas olarak gemi ve kara merkezli gemi-karşıtı füzelere güvendi. Yeni kurulan DMO Donanması ise, hem düşman hem de tarafsız nakliyyeye karşı roket fırlatıcıları ve diğer daha hafif silahlarla çok sayıda küçük tekne gruplarını harekete geçirdi.⁴²⁶ Ayrıca hava gücü konusunda da üstünlüğü Irak elinde tutmaktadır. Buna karşın İran’ın nüfus gücü Irak’ın yaklaşık üç katı olduğundan Tahran yönetimi insan gücü odaklı bir savaş taktiği gütmüştür. Bu savaş gücü sebebiyle de kara muharebelerinde daha üstün bir konuma yükselmiştir. Irak’ın silah üstünlüğü ve İran’ın nüfus üstünlüğü ile geçen savaşın başlangıcında Irak’ın göreceli üstünlüğü söz

⁴²⁵ Djalili ve Kellner, s.128.

⁴²⁶ Crist, s.271-74.

konusuydu ⁴²⁷. Yine de İran savaşı boyunca hem Doğu hem de Batılı ülkelerden silah temin etmeye çalışmıştır. Hatta öyleki bu dönemde yaşanan ve açığa çıkan Conragate yada İran-Contra olarak bilenen bu olayla İran Lübnan'daki Amerikalı rehinelere kurtarmada başarısız kalan ABD ve İsrail'le gizli ilişki kurmuş ve İran'ın aracılığı sonucunda Lübnanlı örgütler ellerinde esir bulunan rehinelere serbest bırakmışlardır. Bu yardım karşılığında ABD ise İran'a bazı silah sistemleri vermeyi kabul etmiştir. Birçok gözlemciye göre ABD'nin tanker savaşlarına girmesinin nedenlerin biri de ABD'nin Sovyetler'i Körfez'den uzak tutma isteğinden ve Conragate olayıyla Arap ülkelerinin nezdinde bozulan imajını düzeltme çabasından ibaretti.⁴²⁸ Bunun yanı sıra İran yönetimi krizler karşısında düşmanla mücadelede maneviyata ve yumuşak güce ayrı bir önem vermektedir. Bu doğrultuda İran'ın stratejik karar alıcıları İran-Irak Savaşı sırasında da şehitlik, cihat gibi İslami unsurları ön plana çıkararak ordularını motive etmekte ve çok sayıda gönüllüyü cepheye çekmektedir. Ayetullah Humeyni 2 Mart 1988 tarihinde Tahran'da yaptığı konuşmada savaş alanında maneviyatın önemine vurgulayan şu ifadelerle bulunmuştur: “Batıların ve düşmanlarımızın yanlışı, “füze” kelimesinin bir kez kullanılması ile İran halkının bundan sonra olacaklarından korkacağını hayal etmeleridir. İran halkı, yerlerinde oturmaya ve gülmeye devam ederken onlar füzeleri ateşe verdiler. İran halkını füze ile korkutmayın; İran halkı şehit olmaktan gurur duyuyor.⁴²⁹ Maneviyatın ne olduğunu hiç anlamıyorlar. Saddam ve diğerleri gibi, sorunun ne olduğunu bilmiyorlar. İran'ın ve İran halkının ne olduğunu hiç bilmiyorlar. Bu nedenle, İran'a bir kez füze ateşlediklerinde İran'ın hemen yenileceğini düşünüyorlar; aksine bu onları daha güçlü kılar. Korku bizim için bir sorun değil. Şehitlik için özlem duyan bir millet için, füze, tank, mermi veya başka bir şey farketmez. Bu millet şehitliği arıyor. Onlardan korkmuyor. Yine de, Saddam'ın güçlerine kimlerin hizmet ettiğini ve onlara bu şeyleri yapma emrini verenleri unutmuyacaksınız. Sebebi nedir; Onları kim teşvik ediyor; kim onlara yardım ediyor; onlara füze veren kim? İnsanlar bunları unutmayacak. Bunları yapanları not almalılar.⁴³⁰” Humeyni'nin sözlerinden anlaşıldığı üzere İranlılar savaşmayı, savaşmış oldukları şey uğruna canlarını feda etmeyi zafer olarak kabul etmektedirler.

⁴²⁷ Armaoğlu, s.872.

⁴²⁸ Lahuti, s.58.

⁴²⁹ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.471.

⁴³⁰ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.472.

Her iki ülkede içerisinde barındırdığı önemli miktarda Kürt azınlığından dolayı zaman zaman milliyetçi unsurlardan kaynaklanan problemlerle uğraşmak durumunda kalmışlardır. Bu nedenle iki ülkede karşılıklı olarak karşı ülkedeki azınlıklara destek vererek iç karışıklık çıkarmaya çalışmaktadır.⁴³¹ İran, Irak'taki Kürt liderler olan Mesut Barzani ve Celal Talabani ile taktiksel düzeyde ittifaklar kurmaya çalışarak Saddam rejimini içeriden çökertmeye çalıştı.⁴³² Bunun sonucunda Saddam Hüseyin, Halepçe'de yaşayan Kürtlere karşı kimyasal silah kullanarak çok sayıda insanın ölümüne yol açtı. Nüfusunun çoğunluğu Şiilerden oluşan Irak'ta Baas rejimi Şiilere yönelik baskıcı politikalar izlenmiştir. Bu durum İran'ın Irak'a yönelik geliştirdiği politikalarda kendisine bazı avantajlar sağlamıştır. Ayetullah Humeyni sürgünde bulunduğu 1963-1978 yılları arasında nüfusun çoğunluğu Şii olan Irak'ın Basra vilayetinde yaşadığı süre boyunca önemli Şii liderlerle yakın temaslarda bulundu.⁴³³ Devrim gerçekleştikten ve Irak'la savaş başladıktan sonra Humeyni buradaki Şiilerin Saddam rejimine karşı ayaklanması için çağrılarda ve bazı faaliyetlerde bulundu.⁴³⁴ Örneğin, 17 Kasım 1982'de İran-İrak Savaşının sürdüğü bir dönemde İran'ın destekleriyle kurulan Irak İslâmi Yüksek Konseyi, Baas rejimine muhalif Şii grupları toparlayıcı bir çatı örgüt olarak kuruldu. Konsey, Humeyni'nin kavramsallaştırdığı Velayet-i Fakih'e dayalı bir yönetim tarzını benimsedi. Böylelikle konsey, siyasi ve ideolojik olarak İran'ın etkisi altında göstermiş oldu.⁴³⁵

4.5.1.3. Değerlendirme

İran'ın 1982 yılında Irak'a karşı savaşa devam kararı ve 1987 yılında ABD'nin savaşa doğrudan girmesiyle takındığı tutum, İslam Cumhuriyeti'nin savaşın rolünü, çatışmanın doğasına ve güç kullanımına ilişkin değerli görüşler sunmaktadır. Bu doğrultuda Humeyni yönetimindeki İran, 1980-1982 yılları arasında öncelikli olarak Irak'a karşı savunmada bulunmuş ve kaybettiği toprakları ele geçirmeye çalışmıştır. 1982 yılında bu hedeflerinin çoğuna ulaşmasına ve BM ile Irak'ın ateşkes tekliflerinde bulunmasına rağmen savaşı devam ettirme kararı almıştır. Bu noktada Humeyni'nin davranışlarına

⁴³¹ Tayyar Arı, **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996)**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Baskı, 1996, s.109-110.

⁴³² Ataman, s.172.

⁴³³ Ataman, s.170-171.

⁴³⁴ Faleh A. Jabbar, **İrak'ta Şii Hareketi ve Direniş**, Hikmet Hâlis (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004, s.334.

⁴³⁵ Muharrem Akoğlu, "İrak'ta Şii Varlığı", **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt.6, Sayı.2VI/2, (Güz 2013), s.412/ ss.391-428.

ideolojik ilkeler yön vermiş ve savaşı fırsata çevirmeye çalışmıştır. Öte yandan Ayetullah Humeyni'nin danışmanlarından bir kısmı savaşı devam ettirmenin risklerine ve maliyetlerine karşı uyarılarda bulunmalarına rağmen bu kararı almış olması İran'ın düşman yok edilene kadar savaşmak gerektiğini ve dolayısıyla çatışmalara sıfır toplamlı yaklaştığının bir kanıtıdır. “Cihat zafere kadar cihat”, “Kudüs'e giden yollar Kerbela'dan geçer” gibi sloganlarla⁴³⁶ amaçlarına ulaşmak için gerek konvansiyonel unsurlar gerek vekillerin kullanımı gibi asimetrik unsurlar da dahil olmak üzere çok yönlü stratejiler geliştirilmiştir. Humeyni savaş sonunda bu ideallerine ve amaçlarına ulaşamamış nihayetinde ateşkesi kabul etmek zorunda kalmış olsada onun bu kararı İran'ın hangi durumlarda hangi motivasyonlarla hareket ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra İran'ın savaş yöntemine ilişkin önemli ipuçları da vermektedir. Zira İrangate olayı ile birlikte açıkça görülmektedir ki İran yönetimi asıl düşman yok edilene yada püskürtülüne kadar her devletle taktiksel ilişki kurulabilirdi. Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi bu durumda Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejimi Mao'nun sınıflandırdığı zıtlıklar kümesinin birinci hücrelerinde yer almaktaydı. Bu nedenle “taktiksel olarak esnek” davranan Tahran, Baas rejimi yok edilene kadar ABD ve İsrail'de dahil olmak üzere her devletle işbirliği yapabilirdi. Zira birinci hücredeki düşman yok edildiğinde ABD ve İsrail hemen onu yerine yerleştirdi ve artık mücadele edilmesi gerek başlıca düşmanlar onlardı. Bu durumu İran'ın güvenlik ve dış politika kararlarını yön veren bir ilke olan “Maslahat” kavramı ile de açıklayabiliriz. Zira Ümmül Kura'yı temsil eden İran İslam Cumhuriyeti'nin çıkarları gerektirdiğinde İslami değerleri askıya alabilirdi. Bu dönemde İslam'a ve İslam rejimine yönelik en büyük tehdit Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejimi görüldüğü için öncelikli olarak bu tehditin yok edilmesi gerekmektedir. Zira Ümmül Kura korunamazsa ne İslami değerler korunabilir ne de ihraç edilebilirdi.

1987 yılında Basra'da İran ile ABD arasında yaşanan çatışmalar da Tahran yönetiminin herhangi bir çatışmada tırmandırmayı veya misillemeyi nasıl gördüğüne ilişkin görüşlerini yansıtmaktadır. Böylelikle İran'ın, Tanker Savaşı yürütmedeki stratejik düşüncesi kolayca ayırt edilebilmektedir. İran ekonomik ve savaşçı kabiliyetini korumak zorundadır bu nedenle Irak'ın petrol ihracat kapasitesine karşı eylemlerine misilleme yapılması şarttı. Ancak Tahran, ABD'nin Irak'ı desteklemek için doğrudan

⁴³⁶ Abramian, *Modern İran Tarihi*, s.227.

çatışmaya girmesini önlemek için misillemeyi sınırlandırmak istiyordu.⁴³⁷ Operasyonel bir perspektiften bakarsak, İran, pratik olarak kara ile çevrili Irak'ı Basra Körfezi'nin deniz taşımacılığında kesmeye çalışarak coğrafi avantajını ve düşmanının ekonomik kırılganlığını kullandı. İran'ın ayrıca, deniz gücünü, özellikle de Basra Körfezi'ni ve Hürmüz Boğazı'nı kontrol etme kabiliyetini olası bir dış müdahaleyi engellemek için göstermesi gerekiyordu. Böylelikle Silahlı küçük teknelerin büyük gemilere karşı kullanılması ile yürüttüğü denizde gerilla savaşıyla Basra Körfezi'nin hakim gücü olduğunu göstermek istedi. DMO'nun düşük yoğunluklu asimetrik yaklaşımı İran'a, en azından Tanker Savaşı'nın ilk üç yılında deniz savaşının tırmanmasından kaçınmasına yardımcı oldu. İran, Körfez'e mayın yerleştirme, Kuveyt'e saldırı düzenleme ve ABD ve SSCB koruması altında olmayan Suudi Arabistan ve Kuveyt gemilerine saldırılar düzenleme gibi yollara başvurmuştur. Bunun üzerine ABD İran'ı cezalandırmak için bazı girişimlerde bulunmuş ve sonunda çatışmalar iki tarafında kontrolünden çıkacak hale gelmiştir.⁴³⁸

İran, aslında Tanker Savaşı'nı istemedi sadece sınırlı bir stratejik ve operasyonel başarıya sahip bir savunma yapma amacındaydı. Ancak sonrasında yaşananlar ve ABD'nin verdiği tepkiler, Tahran'ın tırmanma hakimiyetinin olmadığını göstermişti. ABD, İran'ın teşebbüs ettiği herhangi birşeye karşı koymak için askeri gücünün istihdamını her zaman arttırabilirdi. İran kuvvetleri, DMO ya da Arteş olsun, Amerikan Donanması'na ile kesinlikle eşit değildi.⁴³⁹ Basra Körfezi'nde yaşanan çatışmalar, İran'ın devrim sonrası melez ordusunun kırılganlığını, yaratıcılığını ve esnekliğini gösterdi ve gelecek yıllar boyunca İran ile ABD denizde yüzleşmesini karakterize edecek doktrinal yaklaşımları, operasyonel becerilerini ve tırmanma yönetimini gösterdi.⁴⁴⁰ Savaş bir yandan da İran'ın eşsiz ikili askeri yapısını şekillendirdi. Devrimden sonra Arteş'in üst düzey liderlerinin birçoğu tasfiye edildi ve geleneksel savunmacı rolünü korudu. Devrimi korumak ve teşvik etmekle sorumlu tutulan DMO ise, bir milis kuvvetinden Arteş ile işbirliği yapabilecek daha geleneksel bir askeri kuvvete dönüştü. DMO hem karada hem de denizde konvansiyonel olmayan savaş konusunda uzmanlaştı ve İran İsrail'e, ABD'ye ve ABD'nin Arap ortaklarına karşı

⁴³⁷ Fariborz Haghshenass, "Iran's Asymmetric Naval Warfare," *Washington Intitute Near East Policy*, Policy Focus No. 87, September 2008, s.6.

⁴³⁸ İzzeti, s.150.

⁴³⁹ McInnis, s.42.

⁴⁴⁰ McInnis, s.18.

mücadele edebileceği başka yerlerde (Levant ve Irak'ta) vekil güçler oluşturma konusunda uzmanlaştı. İran hükümetinin “dayatılan savaş” ve “kutsal savunma” olarak adlandırdığı bu çatışma, ülkeyi yıkıcı bir şekilde etkiledi. Hendek savaşı, bir milyondan fazla insanın kaybı, balistik füzeler ve kimyasal savaş başlıklarından gelen yıkım ve Suriye'de başka müttefiklerin olmayışı, yeni İslam Cumhuriyeti'nin dünya görüşünü ve askeri meselelere yaklaşımını şekillendirdi. Savaş, İran'ın birinci nesil liderlerini bölgesel Arap ülkelerine ve Batı'ya derin bir şüpheyle bakmasına, bağımsız olma, kendine yetebilme ve düşmanı caydırma çabalarına odaklanmaya itti.⁴⁴¹

İran yönetimi bu savaş sırasında Mao'nun zıtlıklar kümesinin birinci hücreğine yerleştirdiği Saddam liderliğindeki Baas rejimini İslam'ı yok etmeye çalışan kafir bir rejim olarak nitelendirmekte ve bu tür düşmanların yok edilmesinin en acil ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Ayetullah Humeyni'nin 24 Mart 1986'da Tahran'da yaptığı bir konuşmada düşmanın niteliğine dair önemli ipuçları vermektedir: “İmam Ali'nin takipçisi olduğunu söylediğimiz Şii ülkesi şu anda tehlikede! İslam tehlikede! Kenara yaslanmamalı ve düşmanla savaşmak istediğimizi söylemeliyiz. İslam'ın ve ülkenin çıkarları ve sorunları hakkında konuşmalıyız. Mesele Şiilik meselesi değil; Mesele İslamdır. İslam'ı yok etmek isteyen Müslümanlar, kafirlerden daha kötüdür. İslam adı altında, İslam'ın prestijini sarsmak isteyen bir Müslümana karşı koymak, Müslüman olmayanlara göre daha uygundur, daha acildir. Kenara oturuyorsun ve diyorsun ki, “Biz Müslümanlar Müslümanlarla savaşıyoruz!” Birincisi, bu Baas Partisi'nin ideolojisinin özü, İslam davasının öne sürülmemesi gerektiğidir. İslam ülkesini yok etmek ve İslam'a darbe vurmak için gelenler var. Bugün, savunmaya katılmak hepimizin sorumluluğundadır. Kim savaşa gidebilirse gitmeli; kim gidemediyse, ev cephesinde yardımcı olmalı. Sadece oturup bunun için başkalarını çağırınlar ve İslam'ın farkında olmayanlar var ve İslam devletinin şu anda ne olduğunu bilmiyorlar.⁴⁴²” Humeyni'nin bu sözleri, düşmanı yenmek için topyekün seferberlik stratejisini benimsemekte olduğunu göstermekte ve savunma sorumluluğunun tüm ülke vatandaşlarının vazifesi olarak görmektedir. Bu noktada Humeyni pasiflikten uzak aksine aktif bir savunmadan yana tavır takınmaktadır. İran-İrak Savaşı'nın çıkarımlarından biri de İran'la bir çatışma başlatmanın kolay ancak onu sonlandırmanın zor olduğudur. Bu konuya ilişkin Humeyni 24 Mart 1986'da Saddam Hüseyin'in ateşkes tekliflerine ilişkin Tahran'da

⁴⁴¹ McLinnis, s.18.

⁴⁴² Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.19-20.

yaptığı bir konuşmada yaptığı, kendisine halkın savaşa karşı çıktığını, savaşı sonlandırma teklifinde bulunduğunu ifade etti. Bunun üzerine Humeyni, “Bugün, asıl mesele savunmadır. Kimse savaş istemiyor. Başlangıçta savaş yoktu. İslam Cumhuriyeti'nin savaşa ilgili söylenenler ilk günden bugüne kadar değişmedi; tek bir kelime bile değişmedi. Ve bu, Eflak (Baas) Partisi olduğu sürece savaşa gireceğiz. İslam'ı korumak için, bu pis varlığı kaldırmak ve bu kanserli tümörden kurtulmak zorundayız; Aksi takdirde ülkemizin, Irak'ın ve Basra Körfezi'ndeki devletlerin barış içinde olması imkansız olacak. Bu Körfez ülkeleri Saddam'ın hüküm sürmesi durumunda kendilerine yapacaklarının farkında değiller.⁴⁴³” Humeyni'nin bu sözleri onun çatışmanın doğasına ve rakipleriyle olan ilişkilerine sıfır toplamlı yaklaştığının bir göstergesidir. Humeyni, “ülkemiz, gençlerimiz, yaşlılarımız, kadınlar, yetişkinler ve küçük olanlar ...hepsi zafere kadar savaşa devam etmeye hazırlar ve devam edecekler” sözleri Irak'la savaşın neden sekiz yıl sürdüğünü de açıklamaktadır. Zira Humeyni'nin kişiliği, düşman yok edilene kadar savaşın kaçınılmaz bir şekilde sürdüreceğine dair düşünceleri bunda etkili olmuştur. İranlılar bu savaşa “dayatılan savaş” diyorlar çünkü gerek uluslararası toplumun tavrı gerek de ABD'nin 1986-87 yılında savaşa girme ve Körfez'deki gemileri koruma kararının onları çatışmaya maruz bıraktığını düşünüyorlar. Bunun yanı sıra şuan İran İslam Cumhuriyeti'nin en yetkili karar vericisi konumunda olan Ayetullah Hamaney ve diğer bir çok yönetici bu savaşta önemli görevlerde bulunmuş olmaları günümüz İran'ındaki karar alıcıların dünya görüşlerini, savaşa bakışlarını ve karar vermelerini etkileyen belirleyici bir olaydır. Amerikan karşıtlığı, uluslararası topluma, Batı'ya ve Arap komşularına olan derin güvensizlik ve ittifak ilişkileri gibi bir çok konuda İran-İrak savaşının izleri doğrudan ve açıkça görülebilmektedir. Böylece İran, yaşadığı bu adil olmayan tarihsel tecrübelerle bir daha karşılaşılması için düşmanın yok edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda mücadele açıkça sıfır toplamlıydı; düşmana üstünlük sağlanamazdı, ancak yok edilebilirdi. Mazlumla zalim arasındaki çatışmalar tabiatı gereği sıfır toplamlıydı. 1987 yılına gelindiğinde İran şehirleri bombalanmış, petrol ihracatı ve ekonomisi zarar görmüş olmasına rağmen Körfez'de ABD'ye karşı misilleme yapmaktan çekinmedi. ABD Deniz Kuvvetleri donanmasına önemli oranda zarar vermesine rağmen İran savaştırmaya devam etti. İran her ne kadar büyük güçlerle doğrudan bir çatışmaya

⁴⁴³ Khomeini, *Sahifeh-Ye Imam...*, p.21-22.

girmekten kaçınsa da bu kararıyla zaman zaman risk almayada eğilimli bir devlet olduğunu ortaya koymuştur. 1988 yılında Saddam Hüseyin kimyasal savaş başlıkları ile silahlanmış Scud füzelerini İran şehirlerine yöneltmekle tehdit etmesinden ve diğer bir çok nedenden ötürü Humeyni için ateşkes kararını vermek “zehir içmek” gibi acı olmuştur. Buradan hareketle Humeyni'nin kaçınılmaz gördüğü çatışmalara sıfır toplamlı yaklaşımı ve tehditi bertaraf etmek için topyekün bir strateji geliştirmesi stratejik kültürün merkezi paradigmasına ilişkin önemli görüşler sunmaktadır. Amerika'nın Körfez'de savaşa girerken belirlediği hedeflerin bir çoğuna kısa vadede ulaştığını söylebiliriz: savaşta herhangi bir tarafın galip gelmesini ve İran'ın Bağdat'a yönelik devrim ihracını engelledi, Körfez'deki petrol tankerlerini savunarak petrol ihracatını güvenli hale getirmek için çabaladı. Ancak bugün gelinen noktada Irak'taki baskın güç İran'dır. Bu savaştan doğan zararları tazmin etmek için Kuveyt'e saldıran Baas rejimi, 2003'de kimyasal silah bulundurduğu gerekçesiyle ABD Başkanı George W. Bush tarafından devrilmiştir. Ancak bu durum Irak'ta Şiilerin iktidara gelmesine yol açtı. İran-İrak Savaşı'nın günümüze kadar ulaşan etkileri bu savaşı yeniden incelemeyi gerekli kılmıştır. Öyle ki İran her yıl “Kutsal Savunma Haftası” adıyla 22-29 Eylül tarihleri arasında etkinlikler, programlar ve askeri gösteriler düzenlenerek İran-İrak Savaşı'nda yaşananlar anılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma İran'ın 1979 sonrası dış politika ve güvenlik kararlarının stratejik kültür kavramı ile birlikte açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Devrimin gerçekleştiği günden bu yana adından sıkça söz edilen bir ülke olan İran İslam Cumhuriyeti, uluslararası toplum tarafından politika, devletçilik ve stratejiye alışılmadık yaklaşımlar getiren sıradışı ve anlaşılmaz bir ülke olarak tabir edilmektedir. İran da dahil olmak üzere herhangi bir devletin ulusal güvenlik politikası ve askeri güç kullanımı ile ilgili kararlar anlaşılmaz ya da öngörülemez değildir. Bununla birlikte tarihsel davranış kalıplarını analiz etmek, dünya görüşü ve tehdit algılarını incelemek, kilit liderler ile devletin karar verme süreçlerinin kapsamlı analizi bir devletin politikalarını ve eylemlerini öngörmek için makul parametreler sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada İran'ın tarihi deneyimleri, dini ve ideolojik ilkeleri ile ulusal çıkarlarının İslam Cumhuriyeti'nin savaşın rolüne ilişkin görüşlerini, tehdit algılamalarını ve güç kullanımını şekillendirdiğini savundum. İran'ın stratejik kültürünün bu unsurlarını anlamak, politika yapıcıların İran'ın güvenlikle ilgili düşüncelerini, politikalarını ve eylemlerini anlamalarına yardımcı olabilir. Stratejik çevrenin belirsizliğini azaltan merkezi paradigmayı oluşturan üç unsurun birbiriyle ilişki içinde olduğunu ve birbirini etkilediğini savundum. Bunu yaparken İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana karar vermesinde en etkili olan iki kilit isim olan Humeyni ve Hamaney'in konuşmaları, bildirimleri ve mesajlarını inceledim. Sonuç olarak İran'da 1979'dan günümüze kadar tutarlı bir stratejik kültürün var olduğunu ve davranışlarını etkilediği sonucuna ulaştım. Her iki lider de savaşın rolüne ilişkin düşünceleri, çatışmanın doğası ve tehdit algılaması ile bu tehditlerle başa çıkmada en etkili gücün ne olduğuna ilişkin tutarlı düşüncelerini ortaya koymaya çalıştım. Bu doğrultuda İranlı liderler;

- İnsan ilişkilerinde savaş önlenebilir bir durumdan ziyade kaçınılmaz bir olgu olarak görmekte,
- Stratejik tercihlerinde devletin güvenliğini ve bekasını önceliklendirmekte,
- Bu tercih doğrultusunda dış politikada güvenlik eksenli hareket etmekte ve savunma stratejilerini geliştirmeye odaklanmakta,
- Tehditleri bertaraf etmek için sert ve yumuşak güç unsurlarını birlikte ve etkili bir şekilde kullanmaktadır.

İran'ın devrim sonrası güvenlik ve dış politikası ağırlıklı olarak savunmacı, realist ve

pragmatisttir. Zira stratejik kültür kuramı devletlerin realist davranışlarının arkasında yatan kültürel unsurları açığa çıkarmayı hedeflemektedir. İran'ın savunmacı bir anlayışı benimsemesinin temelinde düşmanın sürekli kötü ve etrafının düşmanlarla çevrili olduğu algısı vardır. Karar alıcıların zihinsel arka planında yatan bu düşünce dış politika seçeneklerini daraltmış ve güvenlik eksenli bir tutum sergilenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu stratejik düşüncenin doğal sonucu olarak davranışlarını sınırlanmış ve dış politikada en belirgin araç olarak askeri güç yer almıştır. Bu kapsamda İran devrim sonrası dönemden bu yana savunma sanayisine önem vermiş ve dışa bağımlı olmayan bir savunma sanayi kurma çabası içine girmiştir. Savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesi İran'ı reel-politik düzlemde hareket etmeye zorlamaktadır. İranlı liderlerin zihninde yer alan her an savaşa hazırlıklı olma düşüncesi doğrultusunda düşmanın niteliğine uygun savaş stratejileri (asimetrik ve vekalet) geliştirme fikri vardır. Bu kapsamda İran İslam Cumhuriyeti'nin stratejik tercihleri ağırlıklı olarak aktif savunma stratejileri etrafında şekillenmektedir. Düşmanın olası bir saldırısını engellemek için caydırıcılık kapasitesinin artırılması hedeflenmiş bu doğrultuda bölgede çok sayıda vekil güçler inşa etmiş ve bunlarla yakın ilişki kurmaktadır. Ayrıca vekiller üzerinden yürütülen proxy savaşı İran'a düşmanları karşısında kısmi bir inkar edilebilirlik ve belirsizlik sağlamaktadır. Böylelikle İran'ın büyük güçlerle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınma tercihinin uygun bir stratejiler geliştirmeye odaklandığı söylenebilir. Vekil savaş stratejisinin yanı sıra füze teknolojisi de caydırıcılık stratejisinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Öyleki sahip olduğu füze gücüyle İran bölgedeki en büyük düşmanlarından biri olan İsrail topraklarını rahatlıkla hedef alabilmektedir. Hatta son denemelerde İran, Doğu Avrupa ülkelerini tehdit edebilecek yaklaşık 2000 km menzilli balistik füzeye sahip olduğunu açıklamıştır. Hatta bu füzeye ise İran-İrak Savaşı sırasında Irak'ın ilk saldırdığı şehirlerden ve stratejik öneme sahip olan "Hürremşehir" adı verilmiştir.

Sıralı stratejik seçenekler arasında devletin bekası ve güvenliği en öncelikli tercih konumundadır. İranlı liderler dünyayı ezenler ve ezilenlerin yer aldığı bir düzen olarak algılamakta ve bu nedenle zalimlere karşı ezilen halklarla işbirliğini desteklemektedir. İran'ın stratejik kültüründe, güvenlik endişelerine karşı tehdit algılamasında düşman üreten anlayış hakim olmuştur. Bu kaygı, bölge ülkeleriyle ilişki geliştirilememesine karşın komşu ülkelerde özellikle Şii halklarla yakın ilişkiler kurulmasına ve

geliştirilmesine neden olmuştur. Tahran'ın davranışlarına yansıyan güvensizlik hissi onu bölgedeki vekiller üzerinden stratejik derinlik arayışına ve askeri sanayisinde kendi kendine yeterlilik çabasında kendisini göstermektedir. Böylelikle dış politikada Şii İslam anlayışının ve güvenlik kaygısının etkili olduğu söylenebilir.

İranlıların güvenlik kaygılarını coğrafya, dil, din gibi unsurların yanında büyük ölçüde tarihsel deneyimler şekillendirmektedir. Batılı emperyalist tehdit, Meşrutiyet Devrimi, milliyetçi Musaddık'ı deviren 1953 darbesi ile Pehlevi döneminden elde ettiği deneyimler İranlıların kimliğini şekillendiren başlıca olaylardır. Tabi 1979 yılından sonra yaşanan olaylar yani yakın geçmişin ortak deneyimleri de İran'ın güvenlik ve dış politikalarına yön vermektedir. Bu çalışmada örnek olay olarak İranlıların zihinlerinde tazeliğini koruyan, güvenlik kararlarını ve stratejilerini büyük ölçüde yön veren 1980 yılında İran ile Irak arasında başlayan ve 8 yıl süren savaş incelenmektedir. Devrimden sonra İran'ın konvansiyonel güç kullandığı ilk olay olan İran-İrak Savaşı'nda İran'ın stratejik kültürünün davranışlarına etkisi analiz edilmektedir. Ayrıca bu savaş sırasında İslam Cumhuriyeti'ne Humeyni liderlik etsede, İran'ın bugünkü dini lideri Hamaney ve yönetimdeki etkili isimleri bu savaşta görev almış kişilerdir. Bu nedenle incelenmesi önem arz eden bu olay, tüm İranlıların zihninde travmatik bir olay olarak kalmaya devam etmektedir. Bugün İran yönetimindeki liderlerin hala birinci nesil liderler olmalarından ve bu savaşı deneyimlemiş kişilerden oluşmasından dolayı bu savaşı incelemek, İran'ın savaşın rolüne, çatışmanın doğasına ve gücün kullanımına ilişkin düşünceleri analiz etmek açısından önemlidir. Irak'ın saldırısı ile başlayan bu savaşta İran başlangıçta savunmada yer almış, 1982 yılında kaybettiği toprakları ele geçirmesine rağmen savaşa devam kararı alarak saldırıya geçmiştir. Buradan hareketle İran'ın geleneksel olarak bir devlete karşı saldırı başlatan bir devlet olmaktan kaçınmakta ancak kendisine karşı açılan bir savaşa ise tüm gücü ile direnmeyi tercih ettiği sonucuna ulaşmaktadır. Bunda Humeyni'nin Saddam rejimini kendisi için varoluşsal bir tehdit olarak algılamasının payı olmakla birlikte bu tehditi bertaraf ettikten sonra Irak'ın içerisinde bulunduğu önemli orandaki Şii nüfus ile bağlantı kurmaya çalışarak İslam devrimini ihraç etme idealini sürdürmeside vardır. Bu savaşta görüldüğü üzere, İran düşmanını yok etmek için çok yönlü stratejiler geliştirmiştir: Irak içerisindeki etnik ve dini gruplarla ilişki kurup Baas rejimine karşı ayaklandırmaya çalışarak, diğer önemli düşmanları olan ABD ve İsrail ile gizli ilişkiler kurarak, ABD ile

bir süper güçle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınma tercihinine rağmen sınırlı saldırılarda bulunarak düşman karşısındaki caydırıcılığını artırmaya çalışarak ve Körfez’de bu güce karşı asimetrik savaş stratejilerini geliştirerek İran bu eylemleri ile araştırmacıları çatışma davranışı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Nihayetinde uluslararası toplumun Irak’a olan desteği karşısında tutunamayacağını anlayan İran, ateşkes şartlarını kabul etmiştir. Bu kararların tümü İran’ın herhangi bir savaşta saldırıya, misillemeye, tırmandırmaya ve gerektiğinde esnek davranmaya karşı bakışını anlamada önem arz etmektedir. Genel olarak İran büyük güçlerle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınan bir tutum sergilemesine rağmen zaman zaman risk almaya eğilimli olması nedeniyle İran’ın bir kriz karşısındaki kırmızı çizgilerinin ne olduğunu anlamak önemlidir. Böylelikle Tahran’ın Washington’la ilk doğrudan yüzleşmesi olan Tankerler Savaşı’nda bir dizi çatışmalar, her iki ülke içinde Basra Körfezi’ndeki çıkarların hayati öneme sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu savaş göstermiştir ki İran, varoluşsal gördüğü herhangi bir kriz karşısındaki tüm güçlerini seferber etmektedir.

İran dış ve güvenlik politikaları, ulusal çıkarların ve ideolojinin çifte faktörleri tarafından şekillendirilmektedir. Rejimin ulusal çıkarlara yönelik tehdit algısını şekillendiren ve rejimin meşruiyetini oluşturan temel ideolojik ilkeler İran’ın davranışlarını yönlendirmektedir. İran devletinin ve devrimci rejimin korunması, İran’ın ekonomisinin bel kemiğini oluşturan petrol ihracatının yapıldığı Hürmüz Boğazı’ndaki hakimiyetin korunması, bölgede ve özellikle Şii Müslümanlar arasındaki liderliğinin devam etmesi İran’ın dış politika öncelikleri ve ulusal çıkarları arasında yer almaktadır. Buna karşın İran’ın ulusal çıkarlarını belirleyen ve destekleyen unsurlar Humeyni’nin düşünceleri etrafında şekillenen ideolojiden bağımsız değildir. Ancak bu düşünce kutupları arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, ulusal çıkarlar ideolojik kaygıların önüne geçecektir. Çünkü İslam Cumhuriyeti’nin devrimci ilkelerinin ayakta kalabilmesi için devlet korunmalıdır. Bununla birlikte, ulusal çıkarlar ideolojik ilkelere bütünüyle ayrılamaz. Vekil stratejisi ve direniş ağı, İran’ın dış ve askeri politikalarının en belirgin özelliğidir ve bu durum ulusal çıkarların ideolojik ve jeopolitik ikiliğini yansıtır. Direniş ağı, Tahran’a rakiplerini caydırmak, rakiplerle rekabet etmek ve gücünü yansıtmak için gizli araçlar sağlarken aynı zamanda İran’ın nüfuzunu ve fikirlerini yansıtmaya da

olanak sağlamaktadır.⁴⁴⁴ İran, her ne kadar geleneksel askeri alanda savunmacı bir şekilde dursa da, Devrim Muhafızları ve vekil savaş stratejisi yoluyla gerçekleştirdiği asimetrik operasyonları ile saldırgan bir pozisyon almaktadır.

İran'ın stratejik ve askeri düşüncesinin temel özellikleri şu şekildedir:

- İran temelde savunmacı bir devlettir:
- İran'ın güvenlik ve dış politika kararları ulusal çıkar ve ideoloji'nin ikili faktörü tarafından şekillenir.
- İran'ın karar alıcıları stratejik tercihlerinde yumuşak ve sert gücü birlikte ve etkin bir şekilde kullanır.

İran yönetimi savaşın rolünü, varoluşsal nitelik taşıyan çıkarlarına bir tehdit olduğunda bu tehditi bertaraf etmek için sert güç kullanımını veya savaşmayı “zorunlu” bir durum olarak görmektedir. Ancak varoluşsal çıkarları güvence altına aldıktan sonra ideolojik motivasyonlarla hareket ederek bu durumda güç kullanımını “fırsatçılık” olarak görmektedir. Bu faktörler, özellikler ve ilkeler, politika yapıcılar ve analistler için İran'ın güvenlik düşüncesi ve davranışını daha iyi anlamaları için temel bir çerçeve sunmaktadır.

⁴⁴⁴ McInnis, *Evolving Threat Perceptions...*, s.23

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abrahamian, Ervand. **A History of Modern Iran**, UK: Cambridge University Press, 2008.
- Abrahamian, Ervand. **Khomeinism: Essays on the Islamic Republic**, University of California Press, 1993.
- Abrahamian, Ervand. **Tortured Confessions: Prisons and Public Recantations in Modern Iran**, Berkeley: University of California Press, 1999.
- Ansari, Ali M. **Politics of Nationalism in Modern Iran**, UK: Cambridge University Press, 2012.
- Arı, Tayyar. **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996)**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Baskı, 1996.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Ariely, Dan. **Predictably Irrational: The Hidden Forces that Shape our Decisions**, New York: Harper Collins, 2008.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Cilt II, 1980-1990**, Ankara: Kültür Yayınları, 1994.
- Ataman, Muhittin. "İran-İrak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar", Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ed.), **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 1.Cilt** (165-181), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Barnett, Michael N., "Ortadoğu'da Kimlik ve İttifaklar", **Milli Güvenlik Kültürü Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik**, Peter J. Katzenstein (Derleyen), Sakarya: SAÜ Kültür Yayınları, 2014, 445-495.
- Black, Jeremy. **Rethinking Military History**. London: Routledge. 2004.
- Booth, Ken. **Strategy and Ethnocentrism**. 1. Edition. New York: Routledge, 1979.
- Byman, Daniel, Shahrām Chubin, Anoushiravan Ehteshami ve Jerrold D. Green. **Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era**. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001.
- Christoph O. Meyer, 'The Quest for a European Strategic Culture – Changing Norms on Security and Defence in the European Union', New York: Palgrave Macmillan, 2006.

- Chubin, Shahram, **Iran's 'Risk-Taking' in Perspective**, Security Studies Department Fransa: IFRI, 2008.
- Clausewitz, Carl Von. **Savaş Üzerine**. Çev., H. Fahri Çeliker (Çev.), İstanbul: Özne Yayınları, 1999.
- Cordesman H., Anthony. "Iran's Revolutionary Guards, The Al Quds Force, and Other Intelligence and Paramilitary Forces (Rough Working Draft)". **Center for Strategic and International Studies**. 2007.
- Cordesman, Anthony H. and Wagner, Abraham R. **The Lessons of Modern War Vol. II: The Iran-Iraq War**, Boulder: Westview Press, 1990.
- Cömert, Servet. **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 2000.
- Crist, David. **The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran**, New York: Penguin Books, 2012.
- Dedeoğlu, Beril. **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**. 3.Baskı. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları, 2008.
- Djalili, Mohammad Reza ve Kellner, Thierry. **İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**, Reşat Uzmen (Çev.), Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2010.
- Djalili, Mohammad-Reza ve Kellner, Thierry. **İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**, Reşat Uzmen (Çev.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2011.
- Dumlupınar, Nihat. "İran'ın Güvenlik Politikalarında Devrim Muhafızları Ordusunun Yeri". **ANKASAM**. No.1. Şubat 2017.
- Eisenstadt, Michael. **What Iran's Chemical Past Tells Us About its Nuclear Future**, Research Note No. 17, The Washington Institute, April 2014.
- Elling, Rasmus. **Minorities in Iran: Nationalism and ethnicity after Khomeini**, UK: Palgrave MacMillan Us, 2013.
- Gause, Gregory. **Oil Monarchies: Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States**, New York: Council on Foreign Relations Press, 1994.
- Gerami, Nima. "Iran's Strategic Culture: Implications for Nuclear Policy". Jeannie Johnson ve Diğerleri (Ed.). **Crossing Nuclear Thresholds: Leveraging Sociocultural Insights into Nuclear Decisionmaking**. Palgrave: Macmillan, 2018.
- Gray, Colin S. "Out of the Wilderness: Prime Time for Strategic Culture". **Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction**. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Gray, Colin S. **Modern Strateji**, Handan Öz (Çev.), İstanbul: Truva Yayınları, 2008.

- Hart, B. H. Liddell, **Strategy**, New York: Signet, 1974.
- Hart, B. H. Liddell. **Strateji: Dolaylı Tutum**. Selma Koçak(Çev.), İstanbul: Doruk Yayınları, 2003.
- Holliday, Shabnam J. , **Defining Iran: Politics of Resistance**, London: Routledge, 2016.
- Hottinger, Arnold. "Political Institutions in Saudi Arabia, Kuwait and Bahrain", Shahram Chubin (Ed.), **Security in the Persian Gulf: Domestic Political Factors**, The International Institute for Strategic Studies, New Jersey: Allanheld, Osmun and Co. Publishers, 1981.
- İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, İmam Humeyni'nin -ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, s. 3-5.
- Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, Chapter 10, p.37.
- İzzeti, İzzetullah. **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Hakkı Uygur (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Jabbar, Faleh A., **Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş**, Hikmet Hâlis (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004.
- Johnston, Alastair I. **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy, in Chinese History**, USA: Princeton University Press, 1998.
- Johnston, Alastair Iain. "Maocu Çin'de Kültürel Realizm ve Strateji", **Milli Güvenlik Kültürü Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik**, Peter J. Katzenstein (Drl.), Sakarya: SAÜ Kültür Yayınları, 2014, 247-304.
- Kagan W., Frederick. "Khamenei's Team of Rivals: Iranian Decision-Making, June-July 2014". **AEI's Critical Threats Project**. Washington DC: American Enterprise Institute, 2014.
- Katzman, Ken. "Politics of Iran's Regular Military". **Middle East Institute Viewpoints**. 2011.
- Kaussler, Bernd. "The Iranian Army: Tasks and Capabilities". **Middle East Institute Viewpoints**. Kasım 2011.
- Khomeini, Ayatollah. **"Sahifeh-Ye Imam: An Ontology of Imam Khomeini's Speeches, Massages, Interviews, Decress, Religious Permissions, and Letters"**, Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (International Affairs Dept.), Vol. 20, 2008.
- Koç, Mehmet. "İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-I Devrim Rehberliği". **İran Araştırmaları Merkezi**. Ekim 2017.

- Kurt, Veysel. "Ortadoğu'da Güvenliğin Dönüşümü", Veysel Kurt (Ed.). **Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri**, İstanbul: SETA Kitapları, Strateji Araştırmaları Serisi 6, 2018, 15-36.
- Lahuti, Ali. **Eyalat-i Muttehide-yi Amerika ve Emniyet-i Halic-i Fars**, Huşeng Lahuti (Çev.), İttılaat-i Siyasi İktisadi, 1995.
- Lewis, Bernard. **Ortadoğu: Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze 2000 Yıllık Tarihi**, Mehmet Harmancı (Çev.), İstanbul: Sabah Kitapları, 1996.
- Library of Congress. Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile. **The Federal Research Division**, 2012.
- McInnis J., Matthew. "The Future of Iran's Security Policy: Inside Tehran's Strategic Thinking". **The Future of Iran's Security Policy**. Washington DC: American Enterprise Institute, May 2017.
- Menashri, David. **Revolution at a Crossroads: Iran's Domestic Politics and Regional Ambitions**, Washington, DC: The Washington Institute for Near East Policy, 1997.
- Moslem, Mehdi. **Factional Politics in Post-Khomeini Iran**. 1.edition. NY: Syracuse University Press, 2002.
- Muhsin, Jabr, "The Gulf War", Committee Against Repression and for Democratic Rights in Iraq, **Saddam's Iraq: Revolution or Reaction**, London: Zed Books, 1986.
- Rafsanjani, Ali Akbar Hashemi. **Defense and Politics: Records and Memoirs of Hashemi Rafsanjani the Year**, 1988.
- Ramazani, Ruhollah K. **Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East**, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1988, p.13-18.
- Rouhani, Hassan. National Security and Nuclear Diplomacy. 3. edition, Tehran: **Center for Strategic Research**, 2012.
- Sadjadpour, Karim. **Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader**, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2008.
- Sağlam, Kadir. **Ortadoğu ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri**, İstanbul: Elit Kitapları, 1999.
- Schirazi, Asghar. **The Constitution of Iran: Politics and the State in the Islamic Republic**, New York: I.B. Taurus, 1997.
- Stanley, Willis. "The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran". **Comparative Strategic Cultures Curriculum**. USA: Advanced Systems and Concepts Office, 2006.

- Stone, Elizabeth. “**Comparative Strategic Cultures Literature Review(Part I)**”, Defence Threat Reduction Agency, 2006.
- Tuchman, Barbara W. **The March of Folly: From Troy to Vietnam**, New York: Alfred A. Knopf, 1984.
- Uyar, Mazlum. “Velayet-i Fakih’in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi”. **Dini Araştırmalar 2**, S.6, Ocak-Nisan 2000.
- Vatanka, Alex. “The Artesh: Iran’s Marginalized Regular Military”. **Ayatollah Khamenei’s Advances Toward the Artesh**, Washington, DC: Middle East Institute, 2011.
- Walt, Stephen M. **The Origins of Alliances**, USA: Cornell University Press, 1990.
- Wehrey, Frederic, Jerrold D. Green, Brian Nichiporuk, Alireza Nader, Lydia Hansell, Rasool Nafisi ve S. R. Bohandy. **The Rise of the Pasdaran: Assessing the Domestic Roles of Iran’s Islamic Revolutionary Guards Corps**. Santa Monica, CA: Rand Corporation, 2009.
- Yarshater, Ehsan. “The Persian Presence in the Islamic World”, Richard G. Hovannisian and Georges Sabagh (Ed.), **The Persian Presence in the Islamic World**, Cambridge University Press:1998.
- Yegin, Abdullah. “İran Siyasetini Anlama Kılavuzu”. **SETA**. Ankara: SETA Yayınları, 2013.
- Yılmaz, Türel. **Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı’ndan 2000’e)**, Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2004.

Sürelî Yayınlar

- Akoğlu, Muharrem. “Irak’ta Şii Varlığı”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt.6, Sayı.2VI/2, s. 412, Güz 2013, 391-428.
- Bagby, Laurie M. Johnson. “The Use and Abuse of Thucydides in International Relations”. **International Organization**. Vol. 48, No. 1. Winter 1994, 131-153.
- Basrur, Rajesh M. “Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture”. **Journal of Peace Research**. Vol. 38. No.2. March 2001, 183-185.
- Black, Jeremy. “Determinisms and Other Issues”. **Journal of Military History**. Vol. 68, No. 4, Oct 2004, 1217-1232.
- Booth, Ken. “Strategic Culture: Validity and Validation”, **Oxford Journal on Good Governance**, Vol. 2, No. 1, 2005, 25-28.

- Bozan, Metin. "Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası (Şia'da Kerbela Örneği)", e-**Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi/Journal Of Oriental Scientific Research (JOSR)**, Cilt.9, Sayı.2, November 2017, 802-822.
- Duffield, John S. "Political Culture and State Behavior: Why Germany Confounds Neorealism". **International Organization**. Vol. 53. No.4. Autumn 1999, 765-803.
- Eisenstadt, Michael. "The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran: Religion, Expediency, and Soft Power in an Era of Disruptive Change", **Middle East Studies Monograph Series**, Marine Corps University, No.7, Nov 2015, 1-56.
- Emine Akçadağ Alagöz, "Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore'nin Nükleer Programı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 16, Sayı 61, 2019, 111-126.
- Gray Colin S. "Comparative Strategic Culture", **Parameters**, Vol. 14, No. 4, Winter 1984, 26-33.
- Gray, Colin S. "National Style in Strategy: The American Example". **International Security**. Vol.6. No. 2, Fall 1981, 38-44.
- Gray, Colin S. "Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back". **Review of International Studies**. Vol. 25 No.1, 1999, 49-69.
- Gray, Colin S. "What Rand Hath Wrought", **Foreign Policy**, No. 4, 1971, 111-129.
- Haghshenass, Fariborz. "Iran's Asymmetric Naval Warfare," **Washington Intitute Near East Policy**, Policy Focus No. 87, Vol. 6. September 2008, 1-40.
- Johnston, Alastair I. "**Thinking about Strategic Culture**", **International Security**, Vol. 19, No 4., Spring 1995, 32-64.
- Konukcu, Yasemin. "İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi", **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, Eylül 2018, 74-91.
- Kramer, Martin. "Sacrifice and 'Self-Martyrdom'in Shi'ite Lebanon", **Terrorism and Political Violence**, Vol.3, No.3, 1991, 30-47.
- Lim, Kevjn. "National Security Decision-Making in Iran". **Comparative Strategy**. Vol.34, No.2, May 2015, 149-168.
- O'Neil, William D. and Talmadge, Caitlin. "Correspondence: Costs and Difficulties of Closing the Strait of Hormuz," **International Security**, Vol. 33, No. 3, Winter 2008.
- Rubin, Uzi. "Showcase of Missile Proliferation: Iran's Missile and Space Program," **Arms Control Today**, Vol. 42, No. 1, January/February 2012, 14-20.

- Semin, Ali, “Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi”, **Bilgesam Analiz Ortadoğu**, No.1201, 2015, s.3, pp.1-7.
- Shah M. Tarzi, “Iran-Iraq Foreign Policies: Impact of US Gulf Intervention”, **International Journal on World Peace**, Vol.9, No.3, 1992, s.35.
- Sinkaya, Bayram. “İran’ın Suriye Stratejisi”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt.1, Sayı.2, 2017, 49-64.
- Sterner, Michael, “The Iran-Iraq War”, **Foreign Affairs**, Vol. 63, No. 1, Fall 1984, 129-130.
- Takeyh, Ray. “The Iran-Iraq War: A Reassessment”, **Middle East Journal**, Cilt.64, No.3 Summer 2010, 365-383.
- Talmadge, Caitlin. “Closing Time: Assessing the Iranian Threat to the Strait of Hormuz,” **International Security**, Vol. 33, No. 1, Summer 2008, 82-117.
- Taremi, Kamran. "Iranian Strategic Culture: The Impact of Ayatollah Khomeini's Interpretation of Shiite Islam", **Contemporary Security Policy**. Vol.35, No.1 2014, 3-25.
- The International Institute for Strategic Studies, “Chapter Seven: Middle East and North Africa”, **Military Balance**, Vol.118, February 2018, 315-374.
- Ward, Steven, “Iran’s Challenging Victory Narrative,” **Historically Speaking**, Vol. 10, No. 3, June 2009, 41-42.
- William O. Beeman, “What Is (Iranian) National Character? A Sociolinguistic Approach,” **Iranian Studies**, Vol.9, No.1, Winter 1976, 22-48.
- Zedong, Mao. "On contradiction", **Chinese Studies in Philosophy**, Vol.19, No.2, 1987, 20-82.

Tezler

“IRGC Chief Warns of Cultural Threats,” **Press TV**, 9 June 2010.

Al Jazeera, “İran’dan yine Hürmüz Tehdidi”, 23 Ocak 2012.

Algar, Hamid. “Merci-i Taklit”. **TDV İslam Ansiklopedisi**. Cilt 29, Ankara: TDV Yayınevi, 2012.

Anadolu Ajansı. “İran ülkede en çok kullanılan sosyal medya ağını yasaklıyor”, 4 Temmuz 2018.

Ansiklopedi

Aydın, Ali İhsan. “Gizemli Bir İnancın Mensupları: Bahailer” **Ordaf**, 9 Şubat 2018.

- BBC.** “Basra Körfezi'nde tatbikat bitti, gerginlik sürüyor”, 4 Ocak 2012.
- Bellaigue, Christopher De. “Talk Like an Iranian,” **The Atlantic**, 09 September 2012.
- Bergen, Peter. “Taliban Threatens Retaliation If Iran Strikes,” **CNN**, 15 September 1998,.
- Bergen, Peter. “Tensions Mount Between Iran, Afghanistan’s Taliban”, **CNN**, 14 September 1998.
- Bumiller, Elisabeth, Schmitt, Eric and Shanker, Thom. “U.S. Sends Top Iranian Leader a Warning on Strait Threat,” **New York Times**, 12 January 2012.
- Byman, Daniel L. “Unlikely Alliance: Iran’s Secretive Relationship with Al-Qaeda,” **IHS Defense**, Risk and Security Consulting, July 2012.
- Connell, Michael. “Iran’s Military Doctrine”, **The Iran Primer**, Washington, DC: United States Institute of Peace, 2010.
- Connell, Michael. “Iranian Operational Decision Making: Case Studies from the Iran–Iraq War”. VA: **Center for Naval Analyses**, USA: CNA Strategic Studies, 2013.
- Çetinsaya, Gökhan ve Köse, Talha. “Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran ilişkileri ve Nükleer Sorun”, **SETA İran Dosyası**, Ankara: SETA Vakfı, Temmuz 2006, s.28.
- Daniszewski, John. “Taliban Attack on Border Post Repelled, Iran Claims,” **Los Angeles Times**, 9 Ekim 1998.
- Deutsche Welle.** “Iran's military power: What you need to know”, 06 August 2018.
- Eisenstadt, “Missiles and the Nuclear Negotiations with Iran”, **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy Watch 2450, 6 July 2015.
- Eisenstadt, Michael. “Glass Houses: Iran’s Nuclear Vulnerabilities”, **The Washington Institute for Near East Policy**, 1 July 2014.
- Enayat, Mahmood. “Satellite Jamming in Iran: A War Over Airwaves”, **Small Media Report**, Kasım 2012.
- Erdağ, Ramazan. “**Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası: Süreçler, Aktörler ve Eylemler**”. “Doktora Tezi”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Erdbrink, Thomas. “At Iran Nuclear Summit, Ahmadinejad Calls for U.S. to Disarm First,” **Washington Post**, 17 April 2010,
- Erdbrink, Thomas. “Ayatollah Says Iran Will Control Nuclear Aims,” 16 February 2013, **New York Times**.

Fars News Agency, “Commander Names Israel as Iran’s Long-Range Target,” 10 December 2012.

Fars News Agency, “Iran Warns US Against Sending Back Aircraft Carrier to the Persian Gulf,” 3 January 2012.

Fars News Agency. “Commander: Iran Plans to Build Aircraft Carriers,” 28 September 2011.

Fars News Agency. “Defense Official: Qahir-313 Home Made Fighter Jet to Protect Persian Gulf,” 16 April 2013.

Fars News Agency. “Iran Plans to Build Nuclear-Fueled Submarines,” 12 June 2012.

Fars News Agency. “IRGC Commander: War on Iran Triggers World War III”, 23 September 2012.

Fars News, “Iran to Send Fleet of Warships to Red Sea, Mediterranean Sea,” 23 January 2011.

Fulton, Will. Iran News Round Up, **AEI**, 21 February 2013.

Gazeteler

Hechtkopf, Kevin. “Panetta: Iran Cannot Develop Nukes, Block Strait”, **CBS News**, 8 January 2012.

Hürriyet, “İsrail savaş gemilerini İran için gönderdi”, 16 Temmuz 2009.

Hürriyet. “İran Devrim Muhafızları komutanı Suriye’de öldürüldü”, 04 Kasım 2013.

Hürriyet. “İran, Google'a erişimi durdurdu”, 25 Eylül 2012.

Hürriyet. “İran'da 5 milyon internet sitesi yasak”, 19 Kasım 2018.

Hürriyet. “İranlı komutana Suriye’de suikast”, 14 Şubat 2013.

International Campaign for Human Rights in Iran. “Iranian State TV Acts as an Arm of the Intelligence Apparatus”, 11 August 2010.

International Institute for Strategic Studies (IISS), “**Missile-Defence Cooperation in the Gulf**”, IISS Research Report, 2016, p.18.

IRNA, “Ruhani: 8 yıllık kutsal savunma tarihi geleceğimizin yoludur”, 22 Eylül 2018.

Izewicz, Paulina. Iran’s Ballistic Missile Programme: Its Status And The Way Forward, **EU Non-Proliferation Consortium**, Non-Proliferation Papers, No.57, 2017.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, “Pour Mohammadi and the 1988 Prison Massacres”, Human Rights Watch Report, Aralık 2005.

İslami Analiz. “Hamaney: ABD, İran'da iç savaş çıkarmayı planlıyor”, 14.04.2019.

Jordan, Mary and Vick, Karl. “World Leaders Condemn Iranian’s Call to Wipe Israel ‘Off the Map’,” **Washington Post**, 28 October 2005.

Karami, Arash. “Ayatollah Khamenei’s ‘Heroic Flexibility’,” **Al-Monitor**, 19 Eylül 2013.

Katzman, Kenneth. “Iran’s Foreign and Defense Policies”, **Congressional Research Service Report**, USA: Defense Technical Information Center, 2017.

Khamenei, ‘Bayānāt dar haram-i muṭahar-i rażavī’ [statement at the holy shrine of imam reza], **Khamenei.ir**, 21 March 2013.

Landler, Mark and Sanger, David E. “Clinton Speaks of Shielding Mideast From Iran,” **New York Times**, July 22, 2009.

Marcus, Jonathan. “Analiz: İsrail'den İran'a saldırı senaryoları”, **BBC News**, 27 Şubat 2012.

Mehr News. “Devrim Lideri: Batı'nın tavsiyelerine asla güvenmeyin”, 23 Ocak 2019.

Michael Eisenstadt and Alon Paz, “Iran’s Evolving Maritime Presence,” **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy Watch 2224, 13 March 2014.

Michael Eisenstadt and Mehdi Khalaji, “Nuclear Fatwa: Religion and Politics in Iran’s Proliferation Strategy”, **The Washinton Institute Near East Policy**, Policy Focus No. 115, September 2011.

Michael Eisenstadt, “Not by Sanctions Alone: Using Military and Other Means to Bolster Nuclear Diplomacy with Iran”, **Strategic Report 13**, USA, Washington DC : Washington Institute, 2013.

Michael Eisenstadt, Michael Knights, and Ahmed Ali, “Iranian Influence in Iraq: Countering Tehran’s Whole-of-Government Approach”, **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy Focus No.111, April 2011.

Middle East Monitor Memo. “Sanaa is the fourth Arab capital to join the Iranian revolution,”, 27 September 2014.

Mostaghim, Ramin. “Iranians Rally to Support Iraq; Some Blame U.S. for Sunni Insurgency”, **Los Angeles Times**, 24 June 2014.

NTV. “İran geri adım attı: Gazze'ye gemi göndermiyor”, 27 Haziran 2010.

NTV. “İran internetteki yasakları nasıl deldi?”, 19 Haziran 2009.

- NTV. “İran Telegram'ı yasakladı”, 1 Mayıs 2018.
- NTV. “İran: General Hamdani Suriye'de öldürüldü”, 09 Ekim 2015
- Öz, Mustafa. “Şia”. **TDV İslam Ansiklopedisi**. Cilt 39, Ankara: TDV Yayınevi, 2012.
- Pars Today**. İran'ın caydırıcı güce dayalı savunma doktrini, 28 Ocak 2019.
- Penzer, Norman M. and Lloyd, Edmund, Sir John Chardin's Travels in Persia, **Argonaut Press**, 1927.
- Phillip Smyth, **The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects**, Washington DC: The Washington Institute For Near East Policy, 2015.
- Pomeroy, Robin and Kalantari, Hashem. “After threats, Iran plays down U.S. naval moves”, **Reuters**, 21 January 2012.
- Rafsanjani, Ali Akbar Hashemi. “The Americans Were Not Behind the War with Iraq”, **Tabnak News**, 14 September 2008.

Raporlar

- Reza Haghghat Nejad, What Does Khamenei Mean by “Heroic Flexibility?”, **IranWire**, 18 September 2013, (09.04.2019).
- Richey, Warren. “Iranians Await Iraqi Attacks in Campgrounds and Luxury Hotels,” **Christian Science Monitor**, 15 April 1988.
- Rienzi, Michael V. “Iran's Response to a U.S. Attack”, **Small Wars Journal**, 17 Şubat 2012.
- Rienzi, Michael V. “Iran's Response to a U.S. Attack”, **Small Wars Journal**, 17 Şubat 2012. <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/irans-response-to-a-us-attack>, (Erişim tarihi: 26 Ocak 2018).
- Samii, William. “Tehran and the Taliban”, **Middle East Intelligence Bulletin** 3, no. 9, September 2001.
- Selby, Michael W. “Without Clear Objectives: Operation Earnest Will”, **US Naval War College**, 15 June 1997.
- Sinkaya, Bayram. “ABD ve İran: Ortak mı, düşman mı?”, **Al Jazeera Türk**, 29 Kasım 2016.
- Slavin, Erik. “Iran Emphasizes Nuclear Reconciliation, Criticizes U.S. Military Posture in Persian Gulf”, **Stars and Stripes**, 5 March 2014.
- Sputnik News**. “ABD, İran rejimini yıkmak için 2 milyar dolar bütçe tahsis etti”, 28.11.2015.

Tesnim Haber Ajansı, “Biz Kore Değiliz Direnişin Zaferine Kadar ABD İle Mücadele Edeceğiz”, 1 Ağustos 2018.

Tesnim Haber Ajansı, “Bölgede Yaşanan Savaşlar İslam İnkılabı İlkelerine Karşı Yapılıyor”, 27 Ağustos 2018.

Tesnim News. “Bölgede Düşman Varlığı Bize Zarar Veriyor”, 28 Ağustos 2018.

Tesnim News. “Devrim Muhafızları: Silahlı Kuvvetlerin Kudreti, Düşmanların İçine Derin Korku Salmıştır”, 26 Eylül 2018.

Toumaj, Amir and Lesnewich, John. Iran News Round Up, **AEI Critical Threats Project**, 27 January 2014.

Uluslararası Af Örgütü, “Iran: Violations of Human Rights”, Londra: Amnesty Press, 1991.

Vatan, “İran Genelkurmay Başkanı 27 yıl sonra değişti!”, (29.07.2016).

Yaakov Lappin, “Ahmadinejad: Iran now Nuclear Power,” **YnetNews.com**, 20 December 2006.

Yeğın, Abdullah. “İran’ın Sert Gücü”, **SETA Analiz**, İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık yayıncılık A.Ş., sayı.150, Şubat 2016. s.18

Yeğın, Abdullah. “İran’ın Yumuşak Gücü”, **SETA Analiz**, İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık yayıncılık A.Ş., Sayı 118, Şubat 2015.

Yıldırım, Zafer. “İran’ın Irak Politikası’nda Şattülarap Su Yolu Sorunu”, **TASAM**, 2007, s.323-345.

Younesi, Ali. “Advisor To Iranian President Rohani: Iran Is An Empire, Iraq Is Our Capital,” **MEMRI Dispatch 5991**, 9 March, 2015.

Yurdagür, Metin. “Tağut”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 39, İstanbul: TDV Yayınevi, 2010, s.372.

İnternet Kaynakları

Alfoneh, Ali. “Eternal Rivals? The Artesh and The IRGC”. Middle East Institute Viewpoints, 2011. <https://www.mei.edu/publications/eternal-rivals-artesh-and-irgc>. (05.04.2019)

Alfoneh, Ali. “The Basij Resistance Force”. The Iran Primer. 2010, ss. 1-6. <http://iranprimer.usip.org/resource/basij-resistance-force>, (02.12.2016).

Aryan, Hossein. “The Artesh: Iran’s Marginalized and Under-Armed Conventional Military”. Middle East Institute Viewpoints, 2011.

<https://www.mei.edu/publications/artesh-irans-marginalized-and-under-armed-conventional-military>. (04.02.2019)

Ditto, Steven. “Nuclear Weapons in Iranian Religious Discourse”, 24 March 2013, p.15, <https://selfscholar.files.wordpress.com/2013/03/irandiscourse5.pdf>. (05.05.2019)

Fulton, Will. “The IRGC Command Network: Formal Structures and Informal Influence”. AEI’s Critical Threats Project. Washington DC: American Enterprise Institute, 2013. www.irantracker.org/analysis/fulton-irgc-command-network-july-22-2013, (03.02.2019)

Genelkurmay Akademisi’nin Resmi İnternet Sitesi, daha fazla bilgi için bkz: Farsça adı: “Daneshgah farmandehi va setad aja” (Command and Staff College) <http://dafoosaja.ac.ir/about>. (04.02.2019).

<http://goo.gl/2hWIH2> (05.05.2019)

<http://tr.farsnews.com/world/news/13950103000492> (13.09.2018)

<http://www.khabaronline.ir/detail/374805> (13.09.2018)

<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=8&ayet=60> (13.03.2019)

<http://www.president.ir/fa/76132> (24.02.2015).

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enf%C3%A21-suresi/1220/60-ayet-tefsiri>. (09.04.2019).

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enf%C3%A21-suresi/1225/65-66-ayet-tefsiri> (27.04.2019)

<https://www.leader.ir/tr/content/22746/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1n%C4%B1n-40.-zafer-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-Ayetullah-Hamanein-%C4%B0ranl%C4%B1-gen%C3%A7lere-mesaj%C4%B1> (11.04.2019).

<https://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/who-is-irans-new-armed-forces-chief-of-staff>. (03.02.2019).

Humeyni’nin vasiyeti:

<https://www.tasnimnews.com/tr/news/2016/06/03/1095617/imam-humeyni-nin-siyasi-il%C3%A2h%C3%AE-vasiyetnamesi> (10.03.2019)

Ignatius, David. “An Iranian Who Could Balance Tehran’s Factions?”, Washington Post. 30 October, 2014. https://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-ali-shamkhani-is-a-rising-figure-in-iranian-nuclear-talks/2014/10/30/b6ea1238-606e-11e4-9f3a-7e28799e0549_story.html?utm_term=.16c390c56de0. (04.02.2019)

Iran News Round Up, 16 Nisan 2013, <http://www.irantracker.org/iran-news-round-april-16-2013>. (10.03.2019)

İçişleri Bakanlığı Cuma İmamlığı Konseyi Resmi Sitesi: <http://ejna.ir/naHAD> (07.02.2019).

İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi'nin İran'lı gençlere önemli mesajı, 13 Şubat 2019.

İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, İslam İnkılabı Rehberi: Düşmana karşı tüm güçlerin azami derecede seferber olması lazım, 14 Mart 2019.
<http://www.leader.ir/tr/content/22829/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-Bilgeler-meclisi-%C3%BCyeleriyle-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmesi> (15.03.2019)

İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi, Kutsal Rezevi Külliye'de halka hitap eden İslam İnkılabı Rehberi: <http://www.leader.ir/tr/content/22854/Kutsal-Rezevi-K%C3%BClliyede-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-beyanat%C4%B1> (10.03.2019)

İslami Şura Meclisi'nin Resmi İnternet Sitesi: <http://rc.majlis.ir/en>. (07.02.2019).

Nadimi, Farzin. "Who Is Iran's New Armed Forces Chief of Staff?". Washington Institute for Near East Policy, July 2016.

RSN Singh, Iran's Threat Perception, Indian Defence Review, 28 March 2015.
<http://www.indiandefencereview.com/spotlights/irans-threat-perception/> (05.05.2019)

Speech by Ali Khamenei, Imam Ali Military Academy, 11 October 2011,
http://english.khamenei.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=1558&Itemid=4 (03.04.2019)

Speech by Ali Khamenei, Imam Reza's Shrine, 20 March 2012,
http://english.khamenei.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=1620&Itemid=4. (03.04.2019)

Will Fulton and Amir Toumaj, Iran News Round Up, 16 Eylül 2013,
<http://www.irantracker.org/iran-news-round-september-16-2013>; 2013 (10.03.2019)

Will Fulton and Amir Toumaj, Iran News Round Up, 18 Eylül 2013,
<http://www.irantracker.org/iran-news-round-september-18-2013> (10.03.2019)

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında İstanbul'un Bakırköy ilçesinde dünyaya gelen Eda Kiraz, ilk ve orta öğrenimi İstanbul'da, lisans öğrenimi ise Sakarya Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 2010 yılında girdiği Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü 2015 yılında tamamlamıştır. Yine 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde Ortadoğu Çalışmaları programında başladığı yüksek lisans eğitimine halen devam etmektedir.